

FATMA PEHLIVAN
ENKELE REIS ISTANBOEL - WETSTRAAT BRUSSEL

Copyright © Fatma Pehlivan/Uitgeverij Houtekiet 2003
Uitgeverij Houtekiet, Vrijheidstraat 33, B-2000 Antwerpen

E-mail info@houtekiet.com

Omslag Jan Hendrickx

Foto voorplat Hilde Braet

Zetwerk Intertext

ISBN 90 5240 698 7

D 2003 4765 2

NUR 740/754

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission of the publisher

René de Bok

Fatma Pehlivan

*Enkele reis Istanboel -
Brussel Wetstraat*

Houtekiet
Antwerpen/Amsterdam

*Opgedragen aan mijn zoon Mahir
en mijn dochter Meltem*

INHOUD

Woord vooraf:

Een symbolisch boek | 7

Inleiding:

Op de grens tussen Oost en West | 11

1. Niemand die me tegenhoudt | 15

2. Afscheid van Istanboel | 21

3. Eerste confrontatie met België | 31

4. Koppig, eigenzinnig en solidair | 41

5. Vrijheid, onafhankelijkheid en binding | 51

6. Dilemma: studie of werken | 65

7. Het engagement | 79

8. Van migrant tot mens,
medemens en burger | 93

9. De weg naar de Wetstraat | 105

10. Zwarte Zondag, een nachtmerrie | 117

11. De tijdbom tikt | 127

12. De toekomst zal met ons allen
zijn, of niet zijn | 139

Nawoord | 149

*En de symfonie gaat verder
Sopraan, alt, tenor
De violen vragen menselijk en trots
‘Blank, geel, rood, zwart
hebben zij niet verworpen
dat het ene ras het andere
het ene volk het andere knecht
en dat de mens de mens uitbuit.’*

NAZIM NIKMET

Een symbolisch boek

Toen ik op 1 januari 1977 – het is al een eeuwigheid geleden – het mandaat opnam van schepen van Onderwijs van de stad Gent, had ik, in vele voorbereidende gesprekken, vernomen hoe moeilijk de toestand evolueerde in de paar scholen waar toen al Turkse en Vlaamse kinderen samen waren. In het bijzonder was daarin het belangrijk instituut aan de Sleepstraat exemplarisch. Wijlen prof. Marcel Bots, destijds hoofdinspecteur van het stedelijk onderwijs en meteen een man van links-liberale signatuur, bezorgde mij verschillende nota's en een heel dossier voor het toen pas goed begonnen integratieprobleem in ons stedelijk onderwijs.

Het zou de jaren van mijn mandaat zeer sterk kleuren.

Marcel Bots lag ook aan de basis van de eerste schuchtere experimenten om te trachten de toestand te humaniseren en, langs beide zijden overigens, voor verdraagzaamheid en begrip te pleiten.

Dat was nodig bij de Gentse ouders, jongeren en beleidsvoerders, enerzijds, en ook bij de Turkse gemeenschap en de verantwoordelijken ervan, anderzijds. Verdraagzaamheid moet immers van twee kanten komen, zoals begrip en eerbied.

Uit verschillende kandidaten kozen Marcel Bots en ik Maurice Marechal als degene die, tot op vandaag trouwens, in de kern zelf, zou gaan werken aan dit proces. Maurice Marechal, universitair geschoold op historisch en cultureel vlak wat de beschavingsvelden waarover het gaat betreft, bewees, door zijn menselijke en tegelijk strategische aanpak, hoe een echte ombudsman moet functioneren, tussen migranten, migrantenkinderen, Gentenaars, Vlamingen. Samen met verschillende anderen – ik denk in het bijzonder aan Paulus Beckers – hielpen ze mij om inzicht te krijgen en om initiatieven te nemen.

Een van die initiatieven, het meest belangrijke wellicht, was het geleidelijk betrekken van mensen uit de migrantengemeenschap zelf, in het bijzonder Turken, bij het beleid.

Fatma Pehlivan heeft daarin, van reeds toen ze zeer jong was en toen wij haar leerden kennen, een rol gespeeld die uitgroeide tot een waarachtig signaal in Gent. Zij was van in het begin, door haar stijl, haar intelligentie en haar menselijke benadering, een referentiepunt, zowel voor ons als voor de Turkse gemeenschap, zowel voor het beleid als voor de mensen aan de basis.

Haar verdere levensloop heeft dit bevestigd.

Dat zij daarbij mandataris is geworden van de partij waartoe ikzelf al zoveel jaren behoor, stemt mij trots en gelukkig. Ik ben er ook blij om dat het mensen zijn als Nadia Merchiers en Anne Van Lancker die haar, als vrouwelijke mandatarissen, mede hebben overtuigd om binnen die socialistische partij haar actie te ontplooien.

Dat ze als senator een nationale figuur is geworden, onderstreept nog onze trots. Deze gaat trouwens hand in hand met de grote genegenheid die ik altijd gevoeld heb voor haarzelf en voor veel mensen in de Turkse gemeenschap. Daarbij durf ik onderstrepen dat het niet alleen politieke initiatieven en structuurveranderingen zijn die belangrijk zijn – zeer zeker, ze zijn wezenlijk – maar dat ook de menselijke verschijningsvorm, de hartelijkheid,

wederzijds, de afwezigheid van ieder fanatisme en een grote en positieve verdraagzaamheid, in beide richtingen, zeer belangrijk zijn.

In dat alles is Fatma Pehlivan voor ons een symbool. En symbolen zijn, ook cultureel en politiek, uiterst belangrijk. Ondertussen blijft ze vanzelfsprekend, met alle bescheidenheid die haar eigen is, een mens, die vooral ook als vrouw een niet geringe voorbeeldfunctie heeft voor de emancipatie van degenen die haar zo dierbaar zijn.

Advocaat Piet Van Eeckhaut,
oud-schepen van de stad Gent,
voorzitter van de provincieraad
van Oost-Vlaanderen

INLEIDING

Op de grens tussen Oost en West

In het jaar 1966 rommelt het in de wereld: in China raast de Culturele Revolutie over het immense land, Frankrijk trekt zich terug uit het opperbevel van de NAVO, de Amerikaanse luchtmacht bombardeert de Noord-Vietnamese hoofdstad Hanoi, in België laait het verzet op tegen de sluiting van zes mijnen in Limburg, bij de botsing tussen stakers en rijkswacht vallen doden en gewonden...

In de schaduw van het nieuws arriveert het Turkse gezin van worstelaar Idris Pehlivan in Gent. Vader, moeder, twee jongens en twee meisjes, onder wie de achtjarige Fatma, een sprietig meisje met heldere, onderzoekende ogen. Het gezin is afkomstig uit Bayrampasa, toen een buitenwijk van Istanboel in de buurt van Topkapi. Fatma is er geboren op zondag 1 september 1957. Een echt zondagskind. De hele familie van vaders- en moederskant komt uit dezelfde wijk. Vandaag is Bayrampasa ingesloten door Istanboel, maar met één miljoen inwoners is het district nog altijd een van de grootste binnen de kosmopolitische metropool. Het open terrein van vroeger is inmiddels volgebouwd met reuzen van beton, staal en glas. Maar het ouderlijk huis van Fatma Pehlivan staat er nog. Nu is het zo klein. Vroeger leek het zo imposant. Misschien omdat het op de grens van twee werelden lag, Oost en West.

De Belgische samenleving is vertrouwd met buitenlandse gastarbeiders uit Italië en Polen, maar de Turkse migrant is nog een vrij ongewoon verschijnsel. De eerste generatie Turken dient zich aan. Ze valt nauwelijks op in het straatbeeld van Brussel, Antwerpen en Gent. Maar dat zal veranderen. In twee decennia is de Turkse minderheid niet meer weg te denken uit dit land. De Turkse migrant denkt er precies zo over. Ooit bestond het vaste voornemen binnen een aantal jaren terug te keren naar het moederland Turkije. Maar sinds medio jaren zeventig is daar geen sprake meer van.

De geschiedenis van de Turkse minderheid in België is een dramatische episode waarin onbegrip, onwil, desinteresse en gebrek aan elementaire kennis om de voorrang strijden. Het jammerlijk falen van een migrantenbeleid breekt de maatschappij vandaag zuur op. Op alle belangrijke beleidsterreinen zijn grote achterstanden ontstaan: onderwijs, tewerkstelling, politieke participatie. Alle wegen naar de toekomst zijn geplaveid met goede intenties maar concrete visies en plannen ontbreken. Ondertussen zijn generaties van migranten tussen wal en schip terechtgekomen en verdronken. De vierde generatie, die nu doorstoot tot het lager onderwijs, is bij ongewijzigd beleid al even kansloos. De contouren van het getto zijn in de verte zichtbaar.

Sinds het begin van de jaren tachtig roert een voorhoede uit de migrantenwereld zich op vele gebieden: in het onderwijs, in de sociale begeleiding, in de integratiesector, tot in de media toe. In de Wetstraat was hun aanwezigheid tot voor kort te verwaarlozen. Maar de jongste jaren zijn allochtone politici actief die geen blad voor de mond nemen om hun zorgen en onverholven kritiek op het overheidsbeleid kenbaar te maken. Een van de meest prominenten onder hen is Fatma Pehlivan, die na een lange weg door de instituten tot het politiek echelon in de Wetstraat is doorgedrongen. Als SP.A-senator strijdt ze onvermoeibaar voor de belangen van de minderheden. Als Vlaamse met

een Turkse achtergrond, zoals ze zelf zegt, stopt zij niet bij het behartigen van migrantenbelangen. Zij pleit voor een democratische bewustwording van de samenleving. Die eindigt niet langer met het deponeren van de schuldvraag bij de meest kwetsbare groepen, maar wijst de multiculturele samenleving als een gezamenlijke verantwoordelijkheid aan: 'De toekomst zal met ons allen zijn, of niet zijn.'

Niemand die me tegenhoudt

Het wetsvoorstel op het migrantenstemrecht dat Fatma Pehlivan samen met SP.A-partijgenoot Louis Tobback in juli 2001 lanceert, is haar eerste politieke daad. Het voorstel komt bijna tien maanden na een wetsvoorstel van Elio di Rupo. De sociaal-democraten hebben naar haar smaak al te lang op dat terrein verstek laten gaan. Het is tijd voor actie. Maar opnieuw blijkt de politiek nog niet rijp voor een moedige stap. Het Pehlivan-Tobback-wetsontwerp haalt het niet in de Senaat. Op 28 maart 2002 verwierpt de Senaat het migrantenkiesrecht op gemeentelijk niveau. Weer kiest de gevestigde politiek het vertrouwde hazenpad.

Fatma Pehlivan heeft het stemrecht voor migranten in het publiek debat verdedigd sinds ze in 1988 door de Jong-Socialisten op een partijbijeenkomst werd uitgenodigd een voordracht te houden over de politieke participatie van migranten. Voor Fatma Pehlivan is dat een belangrijke stap geweest. Na een jarenlang engagement als vrijwilliger in migrantenorganisaties was bij haar het besef gerijpt dat vrijwilligerswerk ontoereikend was voor de emancipatiestrijd van migranten. De strijd moet tenslotte in de politieke arena worden beslecht. 'En daarin wilde ik mijn aandeel hebben.'

Lid van de toenmalige SP wordt ze pas in 1995, na een gesprek met Nadia Merchiers en europarlementslid Anne Van Lancker in het Turks restaurant Akdeniz aan het Sluizeken in Gent.

'Ik wilde partijlid worden, maar niet zomaar partijlid. Als vertegenwoordigster van de brede migrantengemeenschap wilde ik zichtbaar zijn in het politieke veld. Met de eis tot realisatie van het migrantenstemrecht begint mijn politieke carrière, en dat stemrecht blijft ook mijn streven. Ook al lijkt het thema nu even weggeëbd, het is het fundamenteel recht van elk individu, tot welke groep hij of zij ook behoort. Daar zullen we ons nooit bij neerleggen. Een volwaardig burgerschap in gelijkwaardigheid is daar nauw mee verwant. Als migrant draag je bij tot de welvaart van allen; dat betekent dat de eis tot volledige politieke participatie geheel legitiem is. Als dit achterwege blijft, is de emancipatie onvolledig; en wordt geaccepteerd dat er een natie blijft bestaan van eerste- en tweederangsburgers. Dat is onverdraaglijk en druist in tegen mijn denkbeelden over een rechtvaardige samenleving. In het Belgisch volk is nog altijd onvoldoende kennis van en dus begrip voor de inspanningen die allochtonen – en dan gaat het echt over vele miljarden – hebben geleverd voor het huidig welvaartsniveau.'

'Leon Trotski, de politieke strateeg uit de Russische revolutie, zwoer bij de permanente revolutie zonder welke er geen veranderingsproces op gang komt, die verder gaat dan mooie retoriek.'

'Ik ben geen revolutionair van de straat, ik geloof niet in het blijvend effect van omwentelingen die niet door het volk worden gedragen. Ik geloof wel in permanente strijd om veranderingen te realiseren.'

'Vanwege die inspanningen van generaties allochtonen vragen wij geen hulp, geen aalmoes, maar een rechtvaardig deel van de democratische verworvenheden. Ik denk terug aan de strijd die arbeiders via syndicaten hebben geleverd voor het algemeen stemrecht. Zij vochten voor

hun rechten. Wij vragen niet meer dan dat. Als wij strijden, is dat voor een goede zaak, voor een stukje rechtvaardigheid.'

'Deze aanstaande verkiezingen zijn belangrijker dan ooit. We staan voor fundamentele keuzes in de samenleving: wat voor samenleving willen we eigenlijk? Een samenleving waarin allen participeren, of een samenleving waarin groepen worden uitgesloten, met alle risico's die daaraan verbonden zijn? Ik doe een oproep aan alle democratische partijen om de essentie van de democratie – participatie van allen – waar te maken. Alleen dan krijgt het extremisme, van welke kant ook, geen kans.'

'Er zullen concrete stappen moeten worden gezet, met wetgeving en vaste afspraken voor termijnen waarin de onderwijspositie van allochtonen naar een hoger niveau kan worden gebracht, concrete afspraken met alle belangengroepen over de tewerkstelling. De democratisering van het onderwijs is bijvoorbeeld altijd gericht geweest op het middenkader, niet op een achterstandspositie waarin de allochtonen zich nog altijd bevinden.'

'Daarnaast zal het thema discriminatie, dat zich op vele terreinen uitstrekt, niet alleen in het onderwijs en de tewerkstelling aan de orde moeten komen. Ook daarover zullen concrete afspraken moeten worden gemaakt die discriminatie uitsluiten.'

'De reflex bij politici als het gaat over discriminatie is altijd: *natuurlijk, die mag niet bestaan*. Maar daarna gaan ze weer over tot de orde van de dag. Het gratuit karakter van politieke stellingnames moet verdwijnen door heldere afspraken die controleerbaar, toetsbaar en afdwingbaar volgens de wet zijn. Niets meer, zeker niet minder.'

'Laten we ons voor één keer inzetten om die democratie inhoud te geven. Laten we het kleine eigenbelang, het benauwd particularisme, opzijzetten. We blazen kleine irritaties op maar vergeten de grote weeffouten in onze samenleving. We maken ons drukker om een trein die tien minuten te laat komt dan om een dakloze die sterft door

onverschilligheid van onze samenleving. We zijn woedend over een verkeersfile maar we vergeten een grote groep allochtonen die in de marge aan zijn lot wordt overgelaten. Vergeet niet, in de fascistische staten waarvan we ons altijd met zoveel verbaal geweld distantiëren, liepen de treinen op tijd, vooral bij het deporteren van gediscrimineerde bevolkingsgroepen naar vernietigingskampen.'

'Het gaat in onze maatschappij om grotere problemen dan de efficiëntie van het openbaar vervoer. De rellen in het Antwerpse Borgerhout hebben velen met de neus op de feiten gedrukt. De onvrede is niet louter te verklaren uit de wervende kracht van een leiderstype als Abou Jahjah. Er is meer aan de hand. Even leek de politiek zich over de uitwassen te ontfermen en beloofde ze oplossingen. Maar opnieuw was het symptoombestrijding: toen de journaalbeelden niet langer rellen in Borgerhout maar zoetsappige beelden van een nieuwe koninklijke verloving lieten zien, werden wij, burgers, weer in slaap gesust. En ging de politiek over tot de orde van de dag, die zich niet langer bezighield met allochtonen.'

'Weer staan we als natie met de rug naar de toekomst. En de clichés worden weer als vanouds afgedraaid. Een kleine kern allochtone jongeren uit de Turks-Marokkaanse gemeenschap zorgen voor problemen. Vele honderdduizenden Turken en Marokkanen die zich ondanks hun tweederangs burgerschap als modelburgers gedragen, worden met hen over één kam geschoren en geassocieerd met onveiligheid en criminaliteit. Geen mens die het zich aantrekt en de onrechtvaardigheid van dit soort valse clichés bestrijdt. Door het wangedrag van enkelingen worden hele allochtone gemeenschappen beoordeeld en veroordeeld. Als iets me drijft, richting geeft en me politiek inspireert, is het de verontwaardiging over dit onrecht. Ik zal daartegen blijven strijden. Zolang ik de kracht heb en mensen vind die met mij optrekken voor een samenleving waarin ieder lid daarvan, ongeacht afkomst, geloof, sekse of wat dan ook wordt gerespecteerd. Ik zal me soms een beetje als een furie ge-

dragen, maar vaker de diplomatische lijn volgen, omdat je met emo-politiek niet zelden aan het kortste eind trekt. En aan het kortste eind is er niks. Maar achter de politieke strategie van de diplomatie staat iemand die nooit opgeeft.'

'Mijn familie bestond uit etnische Turken die in het vroeger Joegoslavië bleven na de val van het Ottomaanse rijk. Toen mijn vader met zijn gezin naar Turkije emigreerde had hij geen familienaam, hij werd genoemd naar zijn vader en grootvader. De bevolkingsdienst van Istanboel vertelde hem dat een familienaam in Turkije verplicht was. Ze vroegen hem naar zijn beroep. Worstelaar, zei hij. Zo kreeg hij de familienaam Pehlivan (Turks voor worstelaar) toegewezen. Mijn familienaam Pehlivan zegt veel over mijn karakter. Ik vecht, ik ben een worstelaar, die bovenkomt. De strijd voor een goede zaak is mijn levensdoel. Niemand die me tegenhoudt.'

Afscheid van Istanboel

Op woensdag 27 juli 1966 breekt dan eindelijk de dag van vertrek aan. De zon schijnt en de hemel is stralend blauw. Het is een trieste dag en toch ook weer niet. Het afscheid van Istanboel doet pijn voor de kleine Fatma.

'Het is alsof mijn wereld ineens stort, maar mijn hart klopt toch ook van opwinding en nieuwsgierigheid naar het onbekende België en Vlaanderen, het nieuwe land aan de Noordzee. Op het immense Sirkeci-station van Istanboel heerst een grote drukte. We zijn met talloze lotgenoten. Dat verzacht de pijn. We gaan op weg naar een andere wereld, een ander bestaan. Ver voorbij de grenzen van mijn fantasie. Je weet wat je achterlaat, niet wat je te wachten staat. Iedereen heeft het druk, met koffers en zakken, druk met afscheid nemen. Tranen vloeien. Ook ik huil, omdat iedereen het doet. Zij die achterblijven, zeggen: "We zien jullie wel weer terugkomen." Zij die vertrekken, zeggen niks. Maar iets in mij zegt me: "Dit is een afscheid voor altijd. Wat je hier in Istanboel laat, zal je nooit meer zo terugvinden. Je kunt hier alleen nog op bezoek komen."

'Sommigen hebben het er moeilijk mee. Vooral mijn moeder Zehra vecht tegen haar tranen. Ze verliest. Mijn

vader Idris is beheerst. Je kunt zijn emoties niet van zijn gezicht lezen. Mijn zusje en twee broers worden bijna doodgeknuffeld door de familie die achterblijft. En ik? Ik kijk door een waas van tranen. Tranen van verdriet en geluk. Het is de eerste dag van mijn toekomst.'

'Dat kleine meisje van de zomer van 1966 is een volwassen vrouw geworden met een gezin, een man en twee kinderen. Maar als ik mijn ogen sluit zie ik weer dat meisje van toen, opgewonden en nieuwsgierig naar wat haar te wachten staat.'

'Vandaag, bijna 35 jaar na mijn afscheid van Istanboel, voel ik mij weer als toen. Op deze donderdag 1 februari 2001 sta ik voor een nieuwe uitdaging, een nieuw *terra incognita*, de wereld van de politiek. Het is de dag van mijn eedaflegging als senator. Hier sta ik dan, in dit roodpluchen halfroond, trouw zwerend aan de grondwet. Door de speling van het lot was ik van de ene dag op de andere door mijn partij naar voor geschoven als gecoöpteerd senator. Bij de federale verkiezingen in 1999 stond ik op de zevende plaats, een zogenaamde *strijdplaats*. Ondanks mijn meer dan 16.000 voorkeurstemmen werd ik niet rechtstreeks verkozen door de slechte verkiezingsuitslag van de SP. In de stoelendans na de gemeenteraadsverkiezingen van 2001 valt het mij met anderhalf jaar vertraging dan toch te beurt. Ik neem de plaats in van Kathy Lindekens.'

'Schuin omhoog kijkend zie ik ze allemaal zitten op de bezoekerstribune: familie en vrienden, mensen die een bijzondere rol hebben gespeeld in mijn leven. Het is een emotioneel moment, ook voor hen. Ik heb een lange weg afgelegd: verwekt in Boedaklar, een dorp in ex-Joegoslavië, geboren in Istanboel, op mijn achtste geëmigreerd naar Gent, als eerste migrante afgestudeerd als regentes, een jarenlange ervaring in het onderwijs, het engagement in het verenigingsleven van migranten. En nu sta ik hier als pas beëdigd senator, lid van het politiek establishment en vertegenwoordiger van de wetgevende macht.'

'Ik heb een lange weg afgelegd. Mijn vader Idris was een

eenvoudige arbeider die zijn geluk kwam beproeven in het Westen en naar zijn normen in zijn onderneming is geslaagd. Mijn moeder was de zachte kracht die vijf kinderen heeft grootgebracht. Mijn broers en zussen zijn er zoals ik in geslaagd om zich op te werken in een land dat aanvankelijk vreemd was maar dat gaandeweg het hunne geworden is. Onze Turkse roots en onze Vlaamse ervaringen zijn opgegaan in een nieuwe symbiotische eenheid.'

'Na mijn eedaflegging word ik door een zaalwachter begeleid naar de plaats waar mijn familie en vrienden staan te wachten, boven aan de trap in de centrale hal van het parlamentsgebouw. Sommigen hebben elk op hun eigen wijze een rol gespeeld in mijn entree in de politiek. Mijn vader Idris, met wie ik lange tijd in conflict heb geleefd maar mij toch heb verzoend. Mijn moeder Zehra, die steeds aan mijn kant stond en zichzelf voor mij opofferde. Mijn man Kani, die ik op zijn 27ste heb geïmporteerd als bruidegom, hij leerde leven met mijn eigenzinnig en koppig karakter. Mijn kinderen Meltem en Mahir zijn opgegroeid met geëngageerde ouders en hebben het niet altijd gemakkelijk gehad. Mijn vriendin Ayse, twintig jaar lang collega in het stedelijk onderwijs en strijdgenote in het verenigingsleven van migranten. Sylvain, mijn steun en toeverlaat. Nadia, die mij er tenslotte toe gebracht heeft de stap te zetten naar een engagement binnen de SP.A.'

'Beneden aan de voet van de statige trap onderga ik de krachtige symboliek van het moment. Ik heb het gevoel dat ik weer omhoog zal moeten, ditmaal op de politieke ladder; een weg waar ik wellicht nieuwe vrienden zal ontmoeten. Hoewel, is het niet waar dat men in de politiek geen vrienden heeft, alleen mede- en tegenstanders van het ogenblik? Als ik daaraan denk, overvalt me een soort eenzaamheid. Tot nu toe heb ik nooit alleen gestaan in mijn engagement. Altijd heb ik in groepen voor de goede zaak gestreden. Het gevoel van verbondenheid met anderen is voor mij levensecht. Ik moet in volle vertrouwen op mensen kunnen terugvallen om te kunnen functioneren. Zal

ik dat ook als politica, als lid van het politiek establishment ervaren? Ik ben mij ervan bewust dat ik mij zal moeten wapenen tegen ontgoochelingen. Ik droom nogal eens van een ideale wereld, maar mijn realisme haalt steeds opnieuw de bovenhand. Het is een soort zelfbescherming, om te beletten dat ik er emotioneel onderdoorga. Ik heb geleerd het maximum uit de omstandigheden te halen. Ik blijf onverminderd streven naar een ver verwijderd ideaal, maar besef tegelijkertijd dat er in de realiteit over het algemeen een lange weg te gaan is. Het naïeve geloof van de zogenaamde achtenzestigers is niet aan mij besteed.'

'Ik ervaar dit politiek mandaat als een grote verantwoordelijkheid die op mijn schouders wordt gelegd. Ik weet dat ik het vertrouwen van de partij die mij heeft gelanceerd en van de meer dan 16.000 kiezers die op mij hebben gestemd niet kan en mag beschamen. Ik ben senator geworden om op een ander niveau en met andere middelen mijn sociaal engagement te kunnen realiseren en vooral te blijven vechten voor de emancipatie en participatie van de migrantengemeenschappen. Trouwens, in de mate dat ik mij voor de migranten inzet, ijver ik tegelijkertijd voor een open, democratische en multiculturele samenleving die ook de autochtone bevolking ten goede komt.'

'Na mijn eedaflegging als senator ben ik uiterlijk kalm. Inwendig één groot kluwen van overpeinzingen. Heb ik wel de juiste weg gekozen met aan mijn sociaal en cultureel engagement een politieke vertaling te geven? Zal ik mijn alertheid voor achterstelling en discriminatie behouden? Zal ik de moed kunnen blijven opbrengen om tegen de stroom in te varen. Ligt het cynisme niet op de loer? Zal ik erin slagen een nieuw evenwicht te vinden in het druk leven dat mij te wachten staat? Zal ik het hard politiek leven, in de betekenis van fysisch en mentaal, aankunnen? Met andere woorden, zal ik *mijzelf* kunnen blijven?'

'De vragen over mijn afkomst spookten al langer door mijn hoofd. Omdat je verleden richting geeft aan je toekomst. In mijn herinnering begint mijn voorgeschiedenis

bij mijn grootmoeder Sadiye. Zij was het enige meisje in een gezin van zeven kinderen. Ze is geboren in 1906 en overleden in 1986. Zij was als kind de oogappel van haar vader, een rijke landheer in Boedaklar, een dorp nabij Skopje in Joegoslavië. Zij trouwde met de oudste van zes zoons en was de oudste schoondochter. Al snel nam zij het gezag over in het gezin. Zij beheerde de sleutels van de voorraadkelders. Zij domineerde de jongere broers en schoonzussen. Ik herinner mij haar als een zeer trotse vrouw – mager, kranig, zeer beweeglijk – die de baas in de familie was. Zij was nochtans geen *bazig wijf*, had daar ook niet het fysiek van, maar haar wil was wet. Van mij wordt gezegd dat ik op mijn grootmoeder lijk, zowel wat fysiek als karakter betreft.'

'Het leven van grootmoeder is een leven van verlies geweest. Van haar elf kinderen zijn er zeven jong gestorven. Mijn oudste broer en ik zijn genoemd naar grootmoeders vroeg gestorven eerste dochter en zoon. Wij namen de plaats van haar kinderen in en hebben dan ook steeds een nauwere band met grootmoeder gehad dan de drie andere kinderen.'

'In 1957 is de familie vanuit Joegoslavië naar het oude moederland Turkije verhuisd. Met achterlating van alle eigendommen. De volksverhuizing van etnische Turken vanuit voormalig Joegoslavië naar Turkije kwam na de stichting van de Turkse republiek onder Kemal Atatürk op gang. Reden daarvoor was dat de grenzen van de nieuwe republiek delen van het vroeger Ottomaans Rijk uitsloten. De dorpen in Joegoslavië liepen langzaam leeg. Na de Tweede Wereldoorlog waren er uitwisselingprogramma's tussen Griekenland en Turkije en Joegoslavië en Turkije. Het verlies van onroerende bezittingen werd vergoed. Maar niet meer in 1957 omdat de remigratie op dat moment als vrijwillig werd beschouwd en er geen aanspraak meer kon worden gemaakt op vergoeding.'

'Een derde verlies voor grootmoeder was de emigratie in 1966 van Idris en zijn gezin naar België. In 1967 is mijn

grootmoeder voor zes maanden naar Gent gekomen om na de geboorte van mijn jongste zuster haar rol van *mater familias* weer op te nemen. De terugkeer naar Turkije is haar zeer zwaar gevallen.'

'In 1978 is grootvader overleden. In 1979 is Sadiye bij haar zoon komen inwonen tot aan haar dood in 1986. Zij heeft haar oude rol in die jaren nooit meer kunnen spelen. Haar grootmoeder was analfabeet maar had een grote menselijke wijsheid. Zij was de spil in het huishouden, de vrouw die de familie bijeenhield. Zij had steeds een heel verzorgd voorkomen, zelfs in de relatieve armoede in Istanboel, na de rijkdom in Joegoslavië. Haar witte sjaal was altijd kraakhelder. Ik herinner me dat grootmoeder, ongetuurd als ze was, de verzen uit de koran in het Arabisch uit het hoofd leerde. Zij was toen al eind vijftig. Turken beginnen, nu nog steeds, op die leeftijd sterk na te denken over de dood, in een groeiend besef dat het leven eindig is. Sadiye begon ook vijfmaal per dag te bidden. Ik zag dat en deed mee met mijn grootmoeder. Ik was toen vijf. Bij het buigen keek ik onder mijn arm door naar grootmoeder om exact dezelfde bewegingen te doen. Ik kreeg een bidkleedje, een sjaal en een kinderversie van de koran. Zo ontstond er een hechte band tussen Sadiye en mij.'

'Ik leefde meer met mijn grootouders samen dan met mijn ouders. Sadiye nam de moederrol over. Mijn moeder Zehra werkte in een textiel fabriek in een ploegensysteem. Vader Idris was als worstelaar veel op tournee. Sadiye was tot haar dood in 1986 helder van geest, tot op het laatste moment. Drie dagen voor haar dood had alle kracht haar verlaten. Zij at niet meer en dronk slechts wat soep. En haar ogen hadden gene zijde van het leven al verkend. Zij hield er aan dat ik haar elke dag kort kwam bezoeken. Ik was toen zwanger van mijn dochter Meltem. Het was voor mij de eerste ervaring met de dood. Op haar sterfbed zei Sadiye tegen me dat twee kinderen genoeg waren: "Stop ermee en voed ze goed op.'"

'Sadiye is voor mij een voorbeeld omdat zij het nooit

heeft opgegeven. Hier en nu had mijn grootmoeder maatschappelijk gezien wellicht veel meer bereikt. Van haar heb ik de sterke wil geërfd om door te zetten tegen alle weerstand in, en nooit op te geven.'

'Mijn eigen moeder Zehra was de tegenpool van Sadiye. Zij was volgzzaam en hield zich op de achtergrond. Sadiye was een leidster, Zehra een volgster. Maar door haar volgzzaamheid heeft zij ook een grotere tolerantie, zij aanvaardt mensen zoals ze zijn. Zehra en Sadiye hebben nooit woorden met elkaar gehad. Op beslissende momenten koos grootmoeder de zijde van Zehra wanneer die al eens ruzie had met mijn vader. De vrouwen sloten als het ware de rangen tegenover de mannen.'

'Het afscheid van de familie in Turkije viel mijn moeder Zehra zwaar. De eerste maanden in Gent had zij constant hoofdpijn. Zij had ook ineens een verantwoordelijkheid voor haar gezin te dragen, terwijl in Istanboel mijn grootmoeder de dienst uitmaakte.'

'Met het wegvallen van de figuur van grootmoeder had mijn vader meer de vrije hand en werd zijn rol dominant. Ik kon soms zeer kwaad zijn op mijn moeder, omdat die openlijk tegenover haar man nooit een standpunt innam of in discussie ging, bijvoorbeeld wanneer het over de kinderen ging. Met Sadiye in de buurt zou dat nooit het geval geweest zijn.'

'Beide vrouwen waren antipolen en hebben in die zin mijn leven bepaald. Sadiye als het voorbeeld, de besluitvaardigheid en de sterke wil; Zehra als het tegendeel, zij was de tolerantie, de zachte kracht die verzoening uitstraalde en het conflict meed.'

'Uit die tijd herinner ik mijn vader als iemand die altijd weg was. Wij zijn opgegroeid met mijn grootvader, grootmoeder, mijn moeder, ooms en tantes, als één gezin. Eigenlijk hebben wij, mijn broers en zussen, mijn vader pas ervaren toen we hier naar België kwamen. En hij ons trouwens ook. Wij noemden hem ook geen vader, dat was voor ons een grote broer, *Idris agbi*. Mijn tante en mijn oom die

bij ons inwoonden noemden hem ook broer. Wij dus ook, en niemand struikelde daar over.'

'In ons gezin bestond nauwelijks verschil tussen de opvoeding van jongens en meisjes. Een jongen werd wel wat voorgetrokken, maar hij nam niet de rol op van dominante broer, de rol van de vader, zoals je dat wel ziet in veel Turkse gezinnen. Mijn vader wilde die rol wel op een van hen overdragen, maar mijn broers hebben dat nooit gedaan. Ze hebben nooit een controlerende functie gehad, dus er was wel een ontspannen sfeer tussen ons.'

'Mijn vader was traditioneel in sommige opzichten, maar ook zo ondernemend en progressief dat hij besloot met zijn familie weg te trekken om zijn heil te gaan zoeken in een andere wereld. Ik denk dat hij die ondernemende inslag heeft gekregen door het leven dat hij geleid heeft. Hij heeft zich nooit aan iets laten binden; dat had te maken met zijn eigen geschiedenis – hij kwam uit een rijke familie uit het vroegere Joegoslavië en was nooit gedwongen om zelf te werken. Hij was de oudste van de zonen en voelde een sterke verantwoordelijkheid tegenover zijn zussen en broers, en zeker ook naar mijn moeder en de kinderen.'

'Mijn moeder was analfabeet maar kon prachtige verhalen vertellen die ze van haar vader had gehoord. Wij hingen aan haar lippen als ze begon te vertellen. Ze heeft op een heel subtiele wijze bijgedragen tot de vredige sfeer. Zij heeft nooit conflicten opgezocht, wilde ze zoveel mogelijk vermijden en heeft daardoor wel eens ingebonden waar een reactie nodig was geweest. Maar welke keus had zij? Zij heeft ervoor gezorgd dat onze jeugd een gelukkige tijd is geweest.'

'Doordat mijn vader sportieve talenten had – hij was een bekend en gevreesd worstelaar – stond hij altijd in de belangstelling. Hij vocht als een leeuw op vele kampioenschappen. In Turkije is worstelen een grote sport die talloze duizenden bezoekers trekt. Als twee worstelaars op het canvas tegenover elkaar staan in hun zwarte leren broe-

ken, met ontbloot bovenlijf dat glimt van de olijfolie waarmee het is ingesmeerd, dan voel je de spanning onder de toeschouwers. Die ontaardt zich in uitbundig gejuich als een van de worstelaars zijn tegenstander met slinkse grepen op het canvas heeft gemanoeuvreerd. De hoofdprijs was altijd een gouden munt. De boodschapper die mijn vader op de hoogte bracht van mijn geboorte kreeg de gouden munt cadeau die mijn vader net had gewonnen. Een doorsnee mens was hij zeker niet. Hij stond open voor nieuwe ervaringen, had een intens sociaal leven met een wijdvertakte vriendenkring, waarin hij door zijn natuurlijke autoriteit altijd de eerste viool speelde. Hij imponeert mensen. Mijn vader en ik hebben een beetje hetzelfde karakter waardoor er conflicten ontstaan, twee koppige ezels tegenover elkaar.'

'De vriendenkring waarin hij zat, bestond vooral uit worstelaars; hij reisde heel Turkije door, hij had veel levenservaring en cultuur opgedaan. Hij las veel over de geschiedenis van het Ottomaanse rijk en heeft zijn groeiend inzicht altijd kunnen combineren met een eigen identiteit; hij was een overtuigd aanhanger van Kemal Atatürk en sloot zich in de jaren zestig aan bij de Republikeinse Volkspartij, waarvoor hij pamfletten uitdeelde als de verkiezingen in aantocht waren.'

'Door het leven dat hij had geleid, nooit gebonden aan een bepaalde plaats, altijd vooruitkijkend en alert reagerend op nieuwe kansen, heeft hij op een goede dag gezegd: "We gaan naar Europa." Niet als arbeider, maar om er eens rond te kijken. Tenslotte kwam zijn familie uit Europa. Hij ging erheen als een echte toerist. Zijn koffer was niet gevuld met dingen die je als migrant meeneemt. De term migrant vond hij minderwaardig, dat was een tweederangsburger met wie hij zich niet verbonden voelde. Hij ging erheen als een chique meneer. Wij liepen in zijn spoor. Ik, als klein meisje, met het gevoel van: ik wil me in die nieuwe wereld ook waarmaken. Mijn vader dacht dat ze ooit zouden terugkeren naar Turkije. Een illusie bleek achteraf. Hoe anders zou zijn visioen uitpakken.'

Ze gaan op weg, de Pehlivans, Idris en Zehra met hun kinderen Hamza, Fatma, Senol en Ayla. Vier dagen met de trein van Istanboel over München naar Brussel en Gent. Ze hebben voedsel bij zich voor een hele maand, gedroogde noten, bonen, kruiden, gedroogde rozijnen, meel. Omdat ze denken dat ze de eerste weken in België een zware beproeving zullen doorstaan.

Eerste confrontatie met België

Die overgang van Istanboel naar Gent verloopt minder stroef dan Fatma het zich had voorgesteld. In de gedachte-wereld van de achtjarige Fatma bestaan discriminatie, etnische verschillen en aanpassingsproblemen nog niet. De vage onrustgevoelens, twijfel en angst worden nog verdrongen door ongeremde nieuwsgierigheid.

‘De cultuurschok kwam niet zo hard aan als bij vele andere Turkse migranten. Voor hen die van het platteland van Anatolië afkomstig waren, was de kennismaking met Vlaanderen een schok. Ik kwam uit de hectische wereldstad Istanboel in het rustige Vlaanderen. Ik was meer spanning en een hoger levensritme gewend.’

‘Wij woonden in Meerhem, meer specifiek in de wijk Sluizeken-Muide, in een van de cités, aan de achterkant van de Sleepstraat. Wij zijn opgegroeid in een wijk die uiteindelijk een concentratiewijk geworden is; maar in onze periode was dat nog niet het geval, we woonden daar met vijf of zes Turkse gezinnen, verspreid over de straat. Wij waren niet geïsoleerd maar wél uitzonderingen. Eigenlijk was onze hele familie een uitzondering. Nadat mijn jongste zusje in 1967 was geboren, waren wij met ons Vlaams kindje met vijven en we zaten ook alle vijf op school.’

Fatma begint in het derde leerjaar van de basisschool. Ze spreekt of verstaat geen woord Nederlands. Maar ze kan al lezen, schrijven en rekenen. Dat maakt haar minder kwetsbaar. 'Voor een kind van acht jaar was het een andere wereld en toch kwam die me niet vreemd voor. In Turkije was ik al naar school gegaan, ik zat al in een klas, met meisjes en jongens, en wij droegen er uniformen. Op mijn school in Gent zag ik vertrouwde lettertekens op het bord staan. Het was Chinees voor mij, maar de letters waren herkenbaar. Ik schreef de opgaven allemaal letterlijk over uit de schoolboeken. Ik vermoedde wel dat mijn onderwijzer me wilde zeggen dat ik er iets mee moest doen, maar dat kon ik nog niet. Ik schreef het gewoon over. Invuloefeningen. Op het eind of het midden van de zin waren strepen of stippelijntjes gezet, ik trok daar ook streepjes of stippelijntjes. Ik schreef, maar begreep niet wat er stond. Toch had ik al direct het gevoel: ik moet dat hier zo vlug mogelijk leren. Want ik had niet het idee dat ik op een andere planeet was beland.'

Fatma klampt zich vast aan die vreemde taal. 'Gewoon een kwestie van overlevingsdrang, ik besepte dat ik Nederlands moest leren. Ik had al vanaf mijn achtste de reflex: ik moet me hier aanpassen, maar ik moet ook proberen daarop mijn eigen stempel te drukken, niet alleen op mijn contacten met de buitenwereld, maar ook op de verhoudingen binnen ons gezin. Als ik direct de harde confrontatie met mijn vader was aangegaan, was het misschien tot een breuk gekomen. Maar waar kom je dan terecht? Onbewust heb ik strategisch uitgedokterd wat de beste weg zou zijn.'

Toch zijn er in het eerste jaar situaties en incidenten genoeg waarbij de nieuwe, andere cultuur in Vlaanderen Fatma's eigen kinderwereldje in beroering brengt. 'De eerste tijd zat ik op een vrije school. Daar was de botsing van de islamitische met de christelijke wereld heftig; ik zag voor het eerst zusters en priesters in lange gewaden. Dat maakte mij ervan bewust dat ik uit een islamitische we-

reld kwam. Thuis werd daarover gesproken. Mijn vader wees ons op de verschillen. Hij zei: "Kijk, je zit op een katholieke school, daar maken ze een kruis als ze bidden." Ik wist niet wat dat inhield. Er werd ons wel gezegd, je moet dit niet doen, en dat niet eten, maar je wist niet wat je wél kon eten en je wist ook niet wat zo'n kruis was. En wat is bidden? Op een bepaald moment werden we als klas gestraft en moest iedereen de handen op het hoofd leggen. Ik dacht: is dat bidden? En ik wou dat dus niet. Want ik werd hier verplicht iets te doen wat ik van thuis niet mocht; ik maakte een scène en begon met mijn voeten op de grond te stampen. Op school begonnen ze te beseffen dat het voor mij een principe was, zonder dat ik precies wist waarover het ging. We zijn opgegroeid als enkelingen en hadden in het begin geen vrienden en vriendinnen met wie we Turks konden spreken. Nu zijn er volop concentratiebuurten en concentratiescholen in Brussel, Gent, Antwerpen. Als kind van acht neem je als vanzelf die andere cultuur over. Als je ouder bent, is die identificatie met de eigen cultuur zoveel sterker en bewuster. Maar een sterke weerstand tegenover het vreemde, het onbekende, heb ik als kind nooit gekend. Het integratieproces verliep in mijn generatie heel natuurlijk, spelenderwijs drong je die andere cultuur binnen. Ik voelde me als kind niet onwelkom, het was een andere tijd, een andere periode. *De migrant* was een minder beladen fenomeen dan vandaag.'

Achteraf staat de herinnering aan de ontvangst Fatma nog helder voor de geest. In januari 2001 zegt zij in *De Standaard*: 'We werden met open armen ontvangen. Als bijzondere kinderen kregen we veel aandacht.'

Zij behoort tot de eerste generatie migrantenkinderen in België, en een migrant is in het midden van de jaren zestig in België nog een bezienswaardigheid. Het bijzonder specimen is nog niet bedreigend, veeleer vertederend. Nog maar nauwelijks in Gent vindt zij snoepjes in de brievenbus. 'De Vlaamse burens waren blij met onze komst, ze waren open en joviaal.'

Dat betekent in 1966 nog niet dat migrantenkinderen door hogerhand gelijk worden behandeld. Voor hen is er na het basisonderwijs maar één alternatief: het beroepsonderwijs. Ook kinderen met een meer dan gemiddelde intelligentie worden zonder veel omhaal van woorden of argumenten naar scholen gestuurd waar ze een ambacht kunnen leren. De weg naar voortgezet of hoger onderwijs is geblokkeerd. 'Misschien ben ik wel een uitzondering geweest. Want als ik mijn ervaringen vergelijk met die van mijn leeftijdgenoten, merk ik dat de meesten zijn terechtgekomen in het beroepsonderwijs. Ze zijn gaan werken toen ze veertien waren. De leerplicht was ook maar tot veertien.'

Ook Fatma Pehlivan lijkt niet aan dat lot te kunnen ontsnappen. 'De maatschappelijk werkster van de fabriek van mijn vader kwam vragen of ik in de fabriek wilde gaan werken. Ik kon onmiddellijk beginnen, dat verwachtten ze ook van je. En misschien had ik het wel gedaan als mijn wil om verder te leren niet zo sterk was geweest. Er was geen speciale druk van bovenaf. Ook niet van mijn vader. Maar ik was heel beslist, ik wilde verder studeren. En sloot toen een soort compromis met mijn vader en mezelf. Ik zou bewijzen dat ik het kon! Als ik dat ging doen, moest het ook resultaat hebben. Had ik het helemaal overgelaten aan hem, dan had hij misschien wel gezegd: "Ga maar werken." Dan had hij de beslissing genomen. Maar ik gaf niet toe, ik ben niet gaan werken, ik had die studie in mijn hoofd gezet en ik heb doorgezet.'

Fatma's vader, die al een jaar eerder in Gent is gearriveerd en als textielarbeider werk heeft gevonden, gaat er begin jaren zeventig nog altijd niet van uit dat hij en zijn gezin de rest van hun leven in België zullen doorbrengen. 'Mijn vader had het plan binnen een aantal jaren weer terug te keren naar Turkije. Hij dacht: ik laat mijn kinderen studeren en als ze afgestudeerd zijn en hun diploma hebben, gaan we samen terug om daar iets op te bouwen. Een gevoel van: ik ben hier gekomen om geld te sparen om dan terug te keren. Zelfs ik was daarvan overtuigd: als ik mijn

diploma heb, wil ik terug naar Turkije om daar te gaan werken. Ik had dat plan nog toen ik achttien, negentien was. Maar intussen moesten we studeren. Vader begreep niet veel van de rapporten, maar zag de cijfers en die moesten goed zijn. Hij projecteerde zijn dromen op de volgende generatie in Turkije. Misschien tot medio jaren tachtig is die stemming blijven hangen. Dan is er een ommekeer gekomen bij vrijwel iedereen. Onze toekomst lag in België, in Vlaanderen.'

'Ook op mijn oudste broer oefende mijn vader die druk uit om te presteren, hij moest naar de universiteit om dokter te worden. Hij was de eerste student van Turkse afkomst die zich aan de unief liet inschrijven. Jammer genoeg is hij er niet in geslaagd, ik denk dat de druk van mijn vader op zeker moment te groot is geworden; na het tweede jaar gaf hij zijn studie op en ging hij verder zijn eigen gang.'

Die gedachte aan een terugkeer naar Turkije wordt ook door familie en vrienden in het thuisland gevoed. 'Wanneer komen jullie terug? Wanneer ga je je hier weer vestigen? Waarom begin je hier geen zaak, je hebt straks toch geld genoeg om in Turkije een zaak te beginnen?'

'Die druk was er tussen 1975 en 1980. Later niet meer. Vanuit België bestond die druk helemaal niet. Er was nooit iets van: eigenlijk worden we hier weggekeken, uitgestoten.'

'Vergeleken met andere vaders was mijn vader in sommige opzichten niet zo traditioneel, in andere weer wel. We mochten wel studeren, maar we mochten geen schande brengen over de familie. Hij gaf dus wel een stuk vrijheid, maar de vrijheid moest je wel zo invullen dat je jezelf altijd onder controle had. Voor mij is dat iets geweest wat ik maar voor een deel aanvaardde, ik kwam in opstand, maar altijd stapsgewijs; door steeds opnieuw te bewijzen dat ik hem niet te schande zou maken. Op een bepaald ogenblik ontstond dat vertrouwen bij hem ook dat ik dat niet zou doen. Hij is ook een Turk natuurlijk, een man met

zijn eigen culturele achtergrond, met eigen normen en waarden. Voor hem is de eer naar buiten uit zeer belangrijk. Hij heeft altijd willen voorkomen dat er ten opzichte van zijn familie kritiek van buiten zou komen. Dat viel ook op toen we hier kwamen. Hij hield zijn stand op naar de Vlaming. In het begin hadden we geen televisie. De burens wel. Om vijf, zes uur 's avonds stonden we bij de burens, met de neus tegen de ruit geplakt, televisie te kijken. Naar Vlaamse feuilletons waarvan ik toen weinig begreep. De burens waren zo vriendelijk de gordijnen soms opzij te schuiven zodat we beter konden kijken. Vader heeft ons eens betrappt en was toen boos. De dag nadien is hij met een zwartwitte televisie naar huis gekomen. Hij schaamde zich voor de burens.'

'Dat was in 1972. Ik heb de jeugdfeuilletons over *De Witte* gezien, het succesboek van Ernest Claes dat later tweemaal werd verfilmd. Onbewust sta je daar spontaan voor open, word je daardoor beïnvloed. Een televisie was een hele uitgave toen voor een loon van 4.000 frank in de maand. Vader werkte in een textiel fabriek. En stuurde ook nog de helft van zijn loon naar zijn ouders in Turkije. Die tv was meer dan een rib uit zijn lijf. Maar hij wilde zich gewoon niet laten kennen als een migrant.'

'Zijn filosofie was: autochtoon of allochtoon, zijn we niet allemaal migrant onderweg naar morgen? Bij hem heeft altijd gespeeld: ik wil dat mijn kinderen altijd een stapje verder zijn, dat gold ook voor de meisjes. Maar wel binnen zijn waarden en normen: mijn dochters moeten eervol kunnen trouwen, er mag niet over worden geroddeld. Dat was voor hem zeer heilig. Dat kregen we wel met de paplepel mee. Hij controleerde alles. Hij ging zelfs mee om onze kleren te kopen.'

'En daartegenover stond mijn moeder. Die was het andere uiterste, zeer meegaand, maar afhankelijk. Zij deelde onze geheimen, zij wist heel veel over onze kleine, onschuldige geheimpjes. Maar uit angst dreigde ze steeds, als we iets uithaalden: "Ik zal het aan jullie vader vertellen,

als hij vanavond thuis komt." Ze deed het nooit. Eigenlijk wisten we dat wel. Zo mocht ik niet fietsen, want een meisje fietst niet. Op een bepaald ogenblik had ik een fiets van de burens geleend, een jongensfiets. Ik was nog maar negen en ik fietste met mijn beentjes tussen de buis van die jongensfiets door; maar zo kon ik natuurlijk niet fietsen. Ik kreeg dan ook een ongeluk. De chauffeur van de auto waar ik tegenaan botste, is met me meegegaan naar huis. Maar dat hielp weinig want mijn moeder raakte echt in paniek: "Als vader dat te weten komt... ik ben verantwoordelijk, wat moet ik," riep ze uit. Ik had in haar ogen een zware fout gemaakt: ik mocht niet fietsen, en dan nog op een jongensfiets! Zij was verantwoordelijk voor mij... Ik had er minder last mee, maar doordat zij zodanig in paniek raakte, zat ik meer in over haar dan over mezelf. Ik zou wel worden gestraft, maar dat mijn vader dan boos tegen haar zou uitvallen, zat mij meer dwars. Uiteindelijk heeft zij mijn vader niets gezegd. Maar ik was er nog niet van af. Niet alleen vroeg die chauffeur honderd frank voor de schade. Dat was veel in die tijd, maar dat werd nog met veel moeite geregeld. Maar de hele affaire kwam toch nog aan het licht doordat de chauffeur de botsing bij de politie had aangegeven. Op zeker moment kregen wij een uitnodiging om ons bij de politie te melden. Mijn vader heeft er nog vrij goed op gereageerd, hij heeft niks gezegd, maar ik moest wel voor de schade betalen. In dit soort situaties hing er steeds een dreiging van orde en gezag boven je hoofd.'

In de eerste jaren van hun nieuwe bestaan in Gent heerst in het gezin Pehlivan de ambivalente houding van een migrantenfamilie: nog niet helemaal weg uit het oude vaderland, nog niet helemaal gearriveerd in de nieuwe, Vlaamse samenleving. 'Op het moment dat je de deur opendeed naar binnen, kwam je in een Turks gezin. In een andere wereld. In een deel van je eigen wereld. Voor een deel, want het is niet meer volledig je eigen wereld. Het is erop of eronder: hoe ga je die twee werelden met elkaar combi-

neren? Kun je die twee werelden tot één wereld aaneensmeden en je toch goed voelen in die beide werelden? Van binnen wordt er verlangd dat je het Turks-zijn bewaart. Al was er zeker in de eerste periode niet altijd tijd voor. Vandaar ook dat daar in ons gezin niet altijd de nadruk op werd gelegd. Omdat ook mijn moeder een job nam. Ze ging werken in de textielfabriek waar mijn vader ook werk had gevonden. Ze werkten in een ploegensysteem waardoor het zelden gebeurde dat ze beiden thuis waren.'

'Wij waren sleutelkinderen, onze gezinssituatie verschilde nauwelijks van die van Vlaamse kinderen: ook hun ouders werkten in een fabriek. We moesten ook heel zelfstandig zijn in huis, we hadden veel dingen onderling te regelen. Er was thuis geen wasmachine. Op zaterdag ging ik met mijn broer naar een wasserij. De twee anderen bleven thuis om het huis op te ruimen. Elk kind droeg zijn steentje bij en we deelden de verantwoordelijkheid voor de organisatie thuis. Wij waren met vier kinderen naar Gent gekomen, maar nadat mijn jongste zus hier geboren was, nam ik bijna volledig de zorg voor haar op mij. Vanaf het ogenblik dat zij naar het dagverblijf moest, ging ik haar halen, of mijn broer. Onder de vijf kinderen bestond er een sfeer van: we moeten elkaar ondersteunen om hier te overleven. Binnen in huis was dat zo, maar ook buiten. En als we dan op straat gingen spelen, speelden we ook met Vlaamse kinderen. Maar mijn broers waren er ook altijd bij, wij steunden elkaar.'

De kinderen van het gezin Pehlivan aarden al vrij snel in Gent, niet alleen de meisjes, ook de jongens. De Turkse traditie bij jongens om toezicht te oefenen op de meisjes in het gezin, wordt in Gent niet gevolgd. 'Bij ons thuis was er bij de jongens nooit een mentaliteit gegroeid van: ik moet hier de grote broer spelen, en haar beschermen tegenover andere jongens. Eén keer ben ik met mijn oudste broer meegegaan naar een feest. Ik was pas zestien. Hij zei: "Ga je niet mee?" En dan is dat uitgekomen en kreeg hij op zijn kop van mijn vader omdat hij mij had meegenomen.'

men. Eigenlijk gaf mijn broer me het gevoel van: trek je plan, ik wil je wel steunen, maar ik sta ook onder druk van vader.'

'We hebben heel veel samen gedeeld. Die steun was belangrijk. Als je uit school kwam, voelde je je wel uitgesloten. Het werd niet openlijk gezegd, het ging subtiel. Andere kinderen zeiden onder elkaar: "We zullen haar niet vragen voor dat feestje, want ze zal toch niet mogen." Je werd ook niet gevraagd om ergens iets te gaan drinken. Dat zat er gewoon niet in. En het hielp ook niet dat je als leerlinge qua schoolprestaties boven de middelmaat uittorende. Zit je bij de middelmaat, dan word je gemakkelijker geaccepteerd.'

In die eerste periode is de sociale controle in de migrantengemeenschap merkbaar. Ook de Pehlivans ervaren die beïnvloeding. De ambitie van vader Idris om zijn kinderen te laten studeren, stuit soms op onbegrip. 'Ik voelde de druk van die hele gemeenschap wel aan. Er werden ook door de burens altijd opmerkingen gemaakt: "Laat u uw dochter studeren?" "Ja?" "Maar als je studeert ga je het slechte pad op." Ik hoorde dat natuurlijk ook. Ik wilde aantonen dat dit verwachtingspatroon niet juist was en doorbroken moest worden. Dat versterkte mijn wil om prestaties te leveren; om te laten zien dat zij ongelijk hadden. En ook wilde ik mijn ouders natuurlijk niet ten schande maken.'

Vlamingen die in Meerhem wonen, hebben respect voor de wijze waarop het Turkse gezin zich door het leven slaat. De algemene indruk is: 'De kinderen van de Pehlivans hebben 't wel gemaakt. Dankzij de vader.'

'Wij hebben alle vijf gestudeerd, we hebben carrière gemaakt. Mijn oudste broer Hamza heeft een eigen transportbedrijf. Senol, de broer die in leeftijd na mij komt, is grafisch werkvoorbereider bij SCA-Packaging. Mijn zus Ayla werkt bij een bank. Mijn jongste broer Ayten is kwaliteitsmanager bij Texaco. En ik ben van een loopbaan in het onderwijs uiteindelijk in de politiek beland. We zijn dus niet mislukt in onze migratie en werden ook door de ge-

meenschap aanvaard. Niemand is het slechte pad opgegaan. Ook zijn de jongens niet in de problematiek van drugs terechtgekomen. Ik heb me niet laten frustreren door het racisme, door uitsluiting, ik ging altijd vooraan in de schoolbanken zitten en niet achteraan. Ik heb als migrantenkind geen trauma's opgebouwd. Ik maakte geen verschrikkelijke dingen van onrecht en onrechtvaardigheid mee, waardoor ik niet revanchistisch in de maatschappij sta. Ook niet naar mijn Turkse achtergrond. Ik heb de mooie dingen in die twee werelden, in België en Turkije, kunnen combineren. Doordat wij jaarlijks in de vakantieperiode teruggingen naar Turkije kreeg je de kans om te evolueren in die beide culturen. Je werd niet vastgepind in een of andere hoek, ik voelde dat niet.'

Aan haar jonge jaren bewaart ze goede herinneringen. 'Ik ben in Gent opgegroeid, het is mijn stad.'

Maar de atmosfeer verandert wanneer in haar buurt steeds meer migranten komen wonen. De tolerantie uit de jaren zestig ebt weg. Migrantenkinderen worden met een scheef oog bekeken en allochtone gezinnen trekken naar de verpauperde wijken van Gent. Het beleid van verwaarlozing wordt onverstoort voortgezet. Verkiezingen zijn dan al een schrikbeeld voor de migranten. 'Worden we niet teruggestuurd als er een rechtse partij met nationalistische denkbeelden aan de macht komt?'

Als het Vlaams Blok met de slogan 'Eigen Volk Eerst' komt, krijgt het schrikbeeld een naam en een stem.

Koppig, eigenzinnig, solidair

Overeenkomstige karakters botsen vaak met elkaar. Dat sjabloon gaat zeker op voor vader Idris Pehlivan en zijn dochter Fatma. Idris Pehlivan is een krachtige persoonlijkheid die een neiging om zijn omgeving te domineren moeilijk kan onderdrukken. Dat leidt bijna voortdurend tot confrontaties met dochter Fatma, die van haar hart geen moordkuil wenst te maken en een hartsgrondige hekel heeft aan traditioneel machogedrag en semi-automatismen in de samenleving die vrouwen discrimineren.

'Mijn vader hield niet zozeer het gezin onder de duim, hij was meer de pater familias, de baas in huis. Hij werd beheerst door de gedachte: ik moet mijn kinderen in de hand houden, zonder ze te onderdrukken. Hij deelde gewoon de lakens uit in het gezin. Mijn vader kan aan tafel gaan zitten en zeggen: "Er is geen zout." In plaats van: "Ik ga dat zout halen." Als hij zegt dat er geen zout op tafel staat, betekent dat iemand van ons, een van de jongens of meisjes, dat moet gaan halen. In zijn manier van leven geldt dat als een vaste code: ik ben hier de vader. Zijn aanwezigheid schept een bepaalde sfeer in huis. Hij komt ergens binnen en palmt heel de ruimte in. Als hij bij ons is, en mijn kinderen zijn er ook, hangt er iets van beklemming

in de lucht. Ze respecteren hem ook wel maar informeren altijd: "Wanneer gaat hij weer weg?" Het is een dubbel gevoel, van respect aan de ene kant, en ook iets van afstand tussen de generaties. Vandaag gaat hij veel meer ontspannen met zijn kleinkinderen om dan hij met zijn eigen kinderen ooit heeft gedaan. Vol trots troont hij op de foto met zijn kleinkinderen. Dat lijkt wel een andere man dan de vader die ik heb gekend.'

Al in haar jonge jaren gaat Fatma met haar vader de confrontatie aan. De verbondenheid tussen hen schept paradoxaal genoeg tegelijkertijd een afstand die moeilijk te overbruggen valt. Pas de jongste jaren is er tussen vader en dochter een vorm van vertrouwelijkheid gegroeid die veel te maken heeft met het natuurlijk proces van ouder worden dat bij de vader heeft geleid tot een mildere kijk op het leven en de mens. 'Vroeger bestond er tussen mijn vader en mij een soort geladenheid, een spanning. Misschien omdat ik de oudste van de meisjes was. Mijn vader gaf je wel ruimte, maar hij en niemand anders bepaalde die ruimte. Ik wilde mijn eigen ruimte innemen. Ik was anders dan mijn twee zusjes. Ik was opstandig. Als eerstgeborene in een gezin vecht je voor een stuk vrijheid, voor je onafhankelijkheid. Als meisje is daar een extra dimensie mee verweven.'

Met verbijstering ziet ze in haar jeugdijaren dat vrouwen zich schikken in een onderdanige, serviele rol. 'Nadat we in 1966 naar België waren geëmigreerd, keerden we in 1970 voor het eerst terug naar Turkije om er de zomervakantie door te brengen. Op een dag zijn mijn vader, mijn twee broers, een paar vrienden van hem en een aantal kinderen, allemaal jongens, naar de badplaats Floria gegaan. Ik vroeg: "Waar zijn mijn broers naartoe?" "Ze zijn naar zee," lieten de achtergebleven vrouwen vol berusting weten. Alsof het de normaalste zaak van de wereld was dat zij thuisbleven. Dat vonden zij ook. Ik begon echt kwaad te worden. Dat was weer mannengedoe. Dat paste niet in mijn denken. Waarom mocht ik niet mee, ik was er ook met

vakantie? Ik begon dus echt uit te vallen tegen al die vrouwen. Ik zei: "Jullie laten maar met je sollen, de mannen zijn weg en jullie zitten hier thuis." Een van mijn neven probeerde me nog te sussen, maar eigenlijk gooide hij olie op het vuur. Hij zei: "Je bent toch een meisje? Je wilt toch geen straatvrouw worden?" Dat kwam hard aan, want dat was iets wat ik mij niet liet zeggen. Ik liet mij niet in de hoek dringen op grond van mijn vrouw-zijn. Toen al niet. Al was ik nog maar twaalf.'

Koppig en onverzettelijk is Fatma. En ze groeit in haar rol als ze op weerstand stuit. Aan het eind van het zesde leerjaar staan haar ouders voor de keuze: gaat Fatma naar de normaalschool, het hoger secundair of naar de universiteit? Maar haar vader staat huiverig tegenover de gedachte Fatma verder te laten studeren. 'Je broer gaat al naar de unief. Ik kan geen twee kinderen naar de universiteit sturen, daarvoor heb ik het geld niet.'

'Ik moest dus naar de normaalschool, om een kortere opleiding te volgen. Op dat moment speelde het feit dat ik een meisje was, wél een rol. Maar voor mij was het een uitdaging. Ik dacht: ik doe de normaalschool maar kom er dan ook als beste uit. Wanneer een grens werd getrokken, was dat voor mij een reden om mezelf op te laden verder te gaan, niet op te geven. Wie tegen mij zei: hier ligt je grens, gaf me juist een stimulans om door te zetten.'

Haar vader stemt ten slotte toch in met haar wens. Op Fatma's klemmend verzoek om verder te studeren in plaats van in de fabriek te gaan werken als de zoveelste migrantendochter, reageert hij positief. Op de normaalschool volgt ze een opleiding regentes nit en naad. 'Ik apprecieerde in hem dat ik iedere keer een stap verder kon zetten als ik zijn vertrouwen waard was gebleken. Als ik had gefaald, zou hij me dat altijd hebben nagedragen. Terwijl hij nu zegt: "Ik ben blij dat je je toen hebt verzet." Hij geeft dat nu zelfs toe tegenover anderen: "Fatma heeft op dat moment gezegd: ik wil niet werken, ik wil studeren, en ik ben blij dat ze dat heeft gedaan en dat ik haar niet onder druk heb gezet om toch te gaan werken.'"

Fatma Pehlivan is een workaholic voor wie de uren niet tellen. Als ze zich inzet voor een project, vergeet ze al het andere om haar heen. Niemand is dan in staat haar daarvan af te houden. Haar gedrevenheid manifesteert zich al in haar adolescentenjaren. Ze heeft een brandende ambitie om uit te blinken en hongert naar kennis en vaardigheden om de daad bij het woord te voegen. 'Mijn leven is een ladder, en ik stond er misschien ergens beneden aan, maar ik ben die ladder opgegaan. Soms sloeg ik een trapje over. Dat veroorzaakte spanningen. Maar ik heb er mee leren omgaan.'

Steeds gaat ze strategisch te werk. Het lijkt al een schaduw vooruit naar een carrière in de politiek. Ze haalt binnen wat in haar bereik ligt en overspeelt haar hand niet. 'Tedere keer als ik een stapje hoger ging, lette ik op, keek om me heen en was voorzichtig. Ik denk dat dat mijn sterke punt is geweest, dat ik rond mijzelf een beschermende cirkel heb getrokken. Ik liet niemand toe binnen die cirkel. Ik leefde in twee werelden. Thuis was ik de dochter in een Turks gezin, op school was ik een leerling; daar had ik mijn beperkingen, in die zin dat ik bepaalde regels die ik van huis uit had meegekregen, niet wilde overtreden. Ik ging geen vriendschappen aan met jongens. Ik wist wel dat er meisjes waren die relaties met jongens hadden maar ik realiseerde me dat ik dat niet kon. Er waren wel jongens die iets in me zagen, maar zij voelden wel aan dat ik afstand hield. En hen niet dichterbij liet komen. Mijn broers zaten op een katholieke school, maar zij voelden dat ik van hen geen bescherming nodig had en mijn eigen baas was.'

'Tijdens de uren die ik overhield, ging ik lezen. Ik heb de schoolbibliotheek volledig uitgelezen. Ook alle grote Vlaamse schrijvers. Stijn Streuvels, Lode Baekelmans, Marinix Gijsen, Louis-Paul Boon met *De Kapellekensbaan*. Dat heeft een grote impact op me gehad. Voor mij was het alsof er weer een hele nieuwe wereld openging, die ik van huis uit niet had meegekregen. *De Leeuw van Vlaanderen*, *De*

Vier Heemskinderen, Kaas,... Ik verslond ze! Ik was erdoor gefascineerd, ik was jong en ik stond ervoor open. Ik heb de Vlamingen van binnenuit leren kennen door hun boeken, door de literatuur. Waar de anderen, mijn klasgenoten, niet bij stilgestaan hebben. In de paasvakantie nam ik tien boeken mee naar huis. *Ciske de Rat* van Piet Bakker heb ik gelezen, het tragische verhaal van een jongetje, alleen tegen de rest van de wereld, verwaarloosd, zijn moeder vermoord, in de gevangenis beland. Ik leefde mee met dat verhaal en ik herkende er een sfeer van de buurt in waar ik woonde, de cité van de Sleepstraat. Ik las *De Kleine Johannes* van Frederik van Eeden; dat boek vind je nergens meer, geen enkele bibliotheek heeft dat nog. Ik heb het in het hoger onderwijs op het maturiteitsexamen nog op de lijst gezet en ben erover geëxamineerd. Niemand zei tegen mij: "Lees dit, lees dat." Ik las gewoon alles wat ik te pakken kon krijgen. En elke minuut die ik eraan kon besteden, zat ik te lezen. Ik las niet alleen literatuur met een boodschap, uit pure leeshonger las ik alles, ook stationsromans. Wij gingen naar de Unic, mijn vriendin en ik, we konden geen dure boeken kopen. De schoolbibliotheek was niet genoeg voor mij, en wij kochten daar dan stationsromannetjes, en ik las ze allemaal. Het was een wereld die je niet kende. Op een bepaald ogenblik verbood mijn vader me om boeken te lezen. "Wat leest ge daar allemaal?" Toen ik veertien was las ik het *Dagboek van Anne Frank*, tot tranen toe ontroerd. Sinds toen heb ik twee, drie jaar lang zelf een dagboek bijgehouden. Het maakte geen verschil dat het een joods meisje was. Dat meisje dat in de bloei van haar leven moest onderduiken, verliefd werd op een lotgenoot, in het Achterhuis het conflict met haar moeder uitvocht, ik heb dat boek in mijn hart gesloten. Door dat boek ben ik gaan beseffen wat mensen elkaar kunnen aandoen. Hoe kan het gebeuren dat een volk wordt gedeporteerd en uitgemoord? Het boek heeft mijn weerstand tegen politiek extremisme aangewakkerd, uit welke hoek dat ook komt, achter welk geloof het zich ook ver-

schuilt. Er is geen rechtvaardiging voor het discrimineren van mensen of groepen in de samenleving op grond van ras, geloof of welk kenmerk dan ook. Want wat met discrimineren begint, ontardt op zekere dag in vogelvrij verklaren, criminaliseren en uitmoorden. Het is doodjammer dat migrantenkinderen dat *Dagboek van Anne Frank* vandaag niet meer lezen.'

Fatma's weerzin tegen extremisme brengt haar in conflict met fanatici die de suprematie van een ras, een geloof of een politieke ideologie verkondigen. De radicale moslim Abou Jahjah verwerpt ze als een intrigant die mensen misleidt. Maar ze bestrijdt ook de visie van autochtone politici die zich afzetten tegen traditionele gewoonten in migrantenkringen, zoals het uithuwelijken van dochters. 'Mensen die daar commentaar op leveren, hebben vaak geen enkel inzicht wat er aan de hand is. Een gearrangeerd huwelijk is niet bij voorbaat tot mislukken gedoemd. Het huwelijk van mijn jongste zus is door de twee families geregeld, maar met instemming van zus en aanstaande. Dat huwelijk loopt goed. Men moet daarover geen generaliserende opmerkingen maken. *Dé migrant* bestaat niet. Niet elke uithuwelijking is fout en niet elk spontaan huwelijk loopt goed, kijk naar de cijfers. Er wordt te gemakkelijk over dat onderwerp gedacht. En soms ook helemaal niet gedacht, ontdek je dan als je sommige uitspraken hoort of leest.'

Fatma Pehlivan is opgegroeid in een vrijdenkend islamitisch gezin en voelt zich volledig thuis in de migrantengemeenschap die in meerderheid de profeet Mohammed volgt. Haar Turkse afkomst is voor haar wel een belangrijke bestaansgrond. Ze heeft het contact met de Turkse cultuur en samenleving nooit als een luxe-element van haar identiteit opgevat. 'Het is mijn kracht geweest dat ik tot aan mijn achtste jaar in Turkije opgegroeid ben. Ik kon al lezen en schrijven in het Turks, niet op niveau, maar later heb ik dat kunnen oppakken. De basis was aanwezig. Ik beschouw mezelf als een tussengeneratie, omdat

mijn gevoel van identiteit veel sterker is dan die van kinderen die hier zijn opgegroeid. Als je hier geboren bent in een migrantengezin moet je je aansluiten, maar bij wie of wat, als je zelf de basis niet hebt meegekregen, ook niet van huis uit? Door mensen hun eigen cultuur, hun taal, hun geschiedenis te ontnemen, beroof je iemand van het wezenlijkste dat hij bezit. En wat blijft dan over van een mens? Iemand zonder eigenwaarde, zonder eigen identiteit. Toen wij voor de eerste keer in 1970 naar Turkije gingen, kregen we van onze familie daar boeken mee; romans, stripverhalen in het Turks. En omdat mijn broer ouder was dan de andere kinderen las hij die boeken ook aan ons voor. Zelf ben ik daarna ook Turkse boeken gaan lezen. Wij hadden niet veel boeken in huis, en ze gingen vooral over het Ottomaanse rijk. Mijn vader was erdoor gefascineerd. Hij las ons dan voor hoe de Turken tot aan de poorten van Wenen waren verschenen bij hun opmars naar Europa. Daardoor kregen wij als kinderen ook een stuk geschiedenis mee. Die combinatie van Vlaamse en Turkse boeken kon ik heel goed verwerken. Veel migranten vergaten hun Turkse lectuur, maar lezen ook geen Nederlands. Ze spreken Turks, maar staan in beide culturen stil. Dat is tragisch. Want het remt je ontwikkeling en je mogelijkheden om in de maatschappij vooruit te komen.'

'Ik probeer mijn kinderen – inmiddels een jongen van achttien en een meisje van zestien – een open opvoeding te geven. Met veel vrijheid, die ze ook gebruiken. Mijn zoon speelt basketbal, hij heeft er ook het figuur voor. Van de andere kant heeft hij tot zijn twaalfde jaar ook tekenlessen gevolgd. Zijn talenten zijn divers georiënteerd en hij benut ze volledig. Zijn tekentalent heeft hij van mij. Mijn interesse in muziek – ik hou van klassieke en klassiek-Turkse muziek – heb ik overgedragen op mijn dochter, die heel goed piano speelt en muzieklessen volgt. Ik hecht veel aan een opvoeding met respect voor je afkomst. Ik vind het belangrijk dat men niet vergeet waar men vandaan komt, dat geldt zowel voor Vlamingen als voor Turken.'

Fatma Pehlivan beschouwt de locatie van haar geboorte, Istanboel, op de breuklijn van Oost en West, als een spel van het lot, al heeft de plaats voor haar wél een symbolische betekenis. 'Als ik terugkeer naar Istanboel, ga ik meestal even naar het station, daar vind ik herinneringen en beelden terug van toen. Dat is een plek voor mij waar die twee werelden uit elkaar gerukt zijn maar waar die werelden ook weer samenkomen. Nog maar kort geleden heb ik in een klein antiekwinkeltje aandelen gekocht van een Belgische maatschappij die een stuk van de spoorweg heeft aangelegd waar de Oriënt Express overheen kwam. Als kind had ik intuïtief al een gevoel van de symbolische betekenis van dit stukje Istanboel. De trein die daar stopte, passagiers die daar aankwamen, een nieuw leven begonnen of afscheid namen van het vroegere bestaan. Later ben ik er natuurlijk steeds meer over te weten gekomen, welke betekenis deze plaats heeft gehad in de ontmoeting van culturen, de diversiteit van Oost en West. Als ik in Istanboel kom, ga ik naar deze plaats, naar Hotel Terra Palace, naar de Bosporus waar, binnen Istanboel zelf, de scheiding wordt getrokken tussen Oost en West, twee werelden in elkaars verlengde. Als ik rondwandelen door Taxim, met zijn torenhoge flats en moderne winkelstraten, en dan de brug overga, kom ik in mijn jeugd terecht. Het is fascinerend hoe ver die werelden van elkaar liggen en zo dicht met elkaar zijn verweven.'

Haar uiteindelijke bestemming in het Westen verleent haar een sterk besef van lotsverbondenheid tussen allochtonen en autochtonen, een gevoel van eenheid, dwars door alle optische en culturele verschillen tussen Turken, Marokkanen en Vlamingen heen. Bij Fatma Pehlivan is dat geen politiek correct gebakken lucht zoals bij vele andere Wetstraatdienaren. 'Ik voel mij Vlaming met een andere etnische afkomst. Ik geloof in een multiculturele samenleving die kansen biedt aan alle culturen. Dat is een rijkdom voor Vlaanderen. Geen cultuur is meer of minder waard dan een andere. Ik voel me Gentse, Vlaming, Europeaan

en ten slotte ook wereldburger. En ik spreek nog heel goed Turks. Ik spreek thuis Turks en Nederlands. Dat is mijn rijkdom.'

Omdat Fatma Pehlivan in de politieke wereld niet kleinschalig wil denken, is ze niet te vinden voor het installeren van een vast clubje van migrantenpolitici in de Brusselse Wetstraat. 'Want dan win je geen enkele strijd. Dat leidt tot segregatie, afzondering en op den duur ook tot marginalisering van je politieke ideeën.'

Haar keuze voor een multiculturele samenleving is een opdracht waarvan ze niet loskomt. 'Ik heb een heel sterk verantwoordelijkheidsgevoel. Mensen hebben mij gekozen, ze verwachten iets van me, spreken me daarop aan. Ik heb soms wel het gevoel van: waarom doe ik 't eigenlijk? Zou ik me niet beter gewoon terugtrekken, een rustig leven gaan leiden, gewoon een keer voor de televisie gaan zitten? Waarom kies je dan altijd de moeilijke weg? De contacten met gewone mensen helpen mij er dan weer overheen. Eén enkel woord van een onbekende, een fragment van sympathie, iemand die me aanspreekt op die politieke rol: "Fatma, het is moeilijk, maar we staan achter jou", dat is voor mij al voldoende. Dat positieve gevoel overheerst de twijfels die soms opkomen als iets niet lukt, als je moet opboksen tegen een meerderheid die het allemaal niet interesseert. Maar ik weet dat ik verder moet gaan, koste wat het wil. Ik doe het niet uit ijdelheid, ijdel is iedereen, maar dat is mijn drijfveer niet. Het is gewoon die verdomde verantwoordelijkheid, dat gevoel van solidariteit. Ja, waar komt dat vandaan? Ik denk dat het de eerste indrukken zijn geweest in het Vlaamse land: terechtkomen in die Gentse gemeenschap waarvan ik de taal niet begreep, en daar gegrepen werd door het gevoel van: ik moet het overleven. In mijn situatie zitten ook nog vele anderen die het moeten overleven. Ik heb nooit het idee van: als ik maar overeind blijf. Wat er met de anderen gebeurt, gaat me niet aan. Ik heb dat niet: ieder voor zich en God voor ons allen. Omdat ik in een groot gezin ben opgegroeid, waar we voor

elkaar moesten opkomen, waarin we elkaar moesten steunen. Die motivatie van mij heeft zich als een vuur verspreid naar de hele gemeenschap.'

'Ik geloof in het goede van de mens, door zijn ervaring met onrechtvaardigheid, ongelijkheid, discriminatie raakt hij het juiste spoor kwijt. Het klinkt wat Rousseau-achtig, maar ik zou niet kunnen leven als ik daarin niet geloofde, als ik alleen maar op grond van wantrouwen, rivaliteit zou moeten leven, dan moet je overal mee stoppen. Je gaat de politiek in met goede intenties, velen in de politieke wereld verliezen dat uitgangspunt, denken alleen nog maar aan zichzelf. Ik wil me blijven inzetten voor die gemeenschap. Omdat ik om mensen geef.'

Koppig en eigenzinnig als het om idealen en overtuigingen gaat, om de richting die ze als de juiste ziet. Maar die sterke wil heeft zich bij Fatma Pehlivan nooit vertaald in dwarsliggen om in de contramine te zijn. Haar weerspannigheid vormt een element van haar sociale rol. Ze is niet naar binnen gekeerd, maar gaat de uitdaging aan om voor de verdrukten op te komen. Koste wat het wil.

Vrijheid, onafhankelijkheid en binding

Als de adolescent Fatma Pehlivan de jaren van volwassenheid nadert, spitst het lang sluimerend conflict tussen de generaties Pehlivan zich toe. Fatma Pehlivan staat geen inmenging – van niemand – toe bij het nemen van de belangrijkste beslissingen in haar leven. De eigen keuze van een huwelijkspartner is zo'n beslissing. Er volgt een confrontatie tussen vader en dochter op het scherp van de snede.

'Mijn eerste frontale clashes met mijn vader in mijn vroege tienerjaren zijn in retrospectief niet meer dan de inleidende schermutselingen van een confrontatie van hard tegen hard in de latere jaren. Het is daarbij bijna tot een totale breuk tussen ons gekomen.'

'Directe aanleiding is mijn huwelijk met Kani, een progressief politiek activist. In Turkije is het een oude traditie dat de moeder van een huwbare zoon op zoek gaat naar de ideale schoondochter. Zodra die is gevonden, krijgen de jonge mensen de kans om elkaar te leren kennen en in te stemmen met de keus. Expliciete dwang is nooit onderdeel van de traditie geweest. Dat is zo tot op vandaag. Noem het gewoon koppelen. Mijn vader en moeder zijn indertijd gekoppeld door mijn grootmoeder. Ik vermoed dat mijn

grootmoeder indertijd niet alleen op zoek was naar een meisje dat paste bij mijn vader, maar ook naar een schoondochter die qua karakter bij haarzelf paste. Dat vermoeden bleek niet onterecht. Mijn grootmoeder was de sterke vrouw, de leidersfiguur, terwijl mijn moeder een werkzaam, lief en meegaand persoon was. In die tijd bestond er wel een ongeschreven wet dat niet werd getrouwd met iemand uit het eigen dorp. Het hele dorp was trouwens in grote mate familie van elkaar.'

'Vandaag wordt de traditie naar de vorm nog steeds in eer gehouden. De jonge Turken bij ons leren elkaar op een andere manier kennen. Want het is niet meer de moeder die op zoek gaat naar een meisje voor haar zoon. Jonge mensen van vandaag leren elkaar kennen op school of in een jeugdorganisatie. Er worden party's gehouden, eetfestijnen en andere ontmoetingen georganiseerd. Terwijl vroeger de jongeren de ouderen volgden, is het nu omgekeerd: het zijn de ouders die instemmen met de keuze van de zoon of dochter. Het ceremonieel van het aanzoek, het vragen van de hand van de toekomstige bruid, wordt echter onverminderd in ere gehouden. Zo hebben mijn man Kani en ikzelf bemiddeld bij het vragen van de hand van Emine İsci voor Kaya. De vader van Kaya heeft daarna tijdens een formele bijeenkomst van beide families in het huis van de familie İsci de hand van Emine gevraagd. Zij is de dochter van mijn vriendin Ayse en gemeenteraadslid voor S.P.A. Tot slot heb ik namens de vader van Kaya de traditionele woorden uitgesproken: "Wij vragen, met toestemming van Allah, uw dochter Emine voor onze zoon Kaya."'

'In mijn eigen geval is het allemaal niet zo vlot verlopen. Ik heb Kani in 1975 leren kennen tijdens een vakantie in Istanboel. Ik was toen achttien. Hij was 23 en een politiek geëngageerd student. Het klikte al bij de eerste ontmoeting. Ik keek op naar die vijf jaar oudere man die mij inspireerde door zijn progressief politiek engagement.'

'In 1978 studeer ik af aan de normaalschool in Gent en

acht het moment rijp om de volgende stap te zetten in mijn relatie-op-afstand met Kani. Een paar maanden daarvoor, in maart, is mijn grootvader gestorven. Mijn vader gaat naar de begrafenis in Istanboel, keert terug en het besluit valt om die zomer niet met vakantie naar Turkije te gaan. Zoals we dat nochtans gewoon zijn. Na die eerste reis heeft hij er het budget niet meer voor.'

'Maar mijn afstuderen aan de normaalschool brengt nogal wat enthousiasme teweeg. Ik ben met onderscheiding geslaagd. Mijn vader is er heel blij mee. Het feit dat zijn dochter afstudeert, ziet hij bijna als een persoonlijk succes. Ik profiteer van de euforische stemming en zeg tegen hem: "Ik wil naar Turkije deze zomer." Na dit hoogtepunt in de Vlaamse geschiedenis van de Pehlivans kan hij me niets weigeren. Maar in mijn achterhoofd heb ik een heel ander plan voorbereid. Als ik in Turkije ben, ga ik mijn vader op de hoogte brengen van mijn trouwplannen. Hij weet nog van niets, terwijl ik mijn toekomstige echtgenoot al vier jaar ken. Kani en ik hebben elkaar brieven geschreven en we zien elkaar tijdens de vakanties. Maar vader noch moeder is op de hoogte.'

'Mijn moeder niet omdat ik denk: als ik het haar vertel, dan belast ik haar met kennis die haar medeplichtig maakt. Ik betrek haar in de week voordat we naar Turkije gaan in het geheim dat ik vier jaar lang bij me heb gedragen. Ik zeg haar dat ik iemand heb leren kennen, dat we beslist hebben om te gaan trouwen, dat we ook de tradities willen volgen en dat zijn familie bereid is uit Izmir naar Istanboel te komen. En dat we dat eigenlijk ook al hebben afgesproken. Mijn moeder is direct in paniek: "Wat gaat uw vader daarvan zeggen?" Omdat de trouwplannen van zijn dochter in zijn hoofd nog helemaal niet bestaan. Hij gaf vóór die tijd wel signalen van: jullie gaan iemand leren kennen, je gaat iemand ontmoeten, maar tegelijk was er altijd het signaal van: ik wil wel op de hoogte zijn. Misschien wel om te zeggen: "Die is niet geschikt voor jou."'

'Hij zei bij die gelegenheid ook: "Als het zover is, be-

taal ik je uitzet, je kunt op me rekenen." Maar het was abstract, voor hem lag dat ergens verscholen in een verre toekomst. Niet wetend dat de toekomst al begonnen was. Mijn moeder is zich op dat moment bewust geworden van haar verantwoordelijkheid, ze draagt nu kennis van een geheim waar helemaal niemand iets van afweet. Op haar heeft dat een schokeffect. Ze vertelt het geheim dan ook niet aan mijn vader, bang voor de gevolgen.'

'In die tijd ontstaat ook een conflictsituatie met mijn moeder. Ik heb de indruk dat ze mij een beetje in de steek laat. Ze is volledig in de macht van mijn vader. In haar geest hoort dat zo: hij is de man, zij is de vrouw. Ze heeft altijd geprobeerd ons te steunen, in de mate van het mogelijke. Maar ik ben nu eigenlijk teleurgesteld in haar houding.'

'Wij gaan in de zomer van 1978 dus met een opgekropt gevoel, en mét dat geheim, op reis. Mijn moeder weet het, ik heb het ook tegen mijn broer gezegd. Hij steunt me, maar voelt zich tegenover mijn vader niet sterk genoeg om me krachtig bij te staan. Hij zegt: "Meisje, doe wat je wilt, maar hou rekening met vader." Als we in Turkije aankomen, heeft mijn vriend Kani zijn familie in Izmir al ingelicht. Ze komen met de hele familie naar Istanboel om mijn hand te vragen.'

'De afspraak is voor de komende zaterdag. Als de vrijdag aanbreekt, heeft mijn moeder nog altijd niets aan mijn vader verteld, ik al evenmin. De sfeer in huis begint ineens het karakter van een thriller aan te nemen: iedereen weet het zo langzamerhand, mijn grootmoeder, de familie van mijn moeder, al mijn tantes, zelfs mijn ooms, die dat aanzoek als heel normaal beschouwen. Mijn toekomstige man is al in Istanboel, hij logeert bij een tante. Iedereen is nu op de hoogte. Behalve mijn vader, die weet nergens van. Het wordt zaterdagmorgen, de climax sluipt naderbij. Om twaalf uur komen die mensen uit Izmir. Om elf uur staat mijn vader op het punt om weg te gaan, hij zou met vrienden op stap gaan. Een uur voor het grote moment. Ik heb

mij al op mijn kamer teruggetrokken, niemand durft hem nog onder ogen te komen en iets tegen hem te zeggen. Mijn tantes, noch mijn ooms. Niemand. Iedereen zwijgt als een graf. En dan hoor ik in de kamer ernaast mijn moeder zachtjes iets tegen mijn vader zeggen: "Ik moet jou iets vertellen." Ik luister ingespannen maar durf mij niet te ver-tonen. Mijn moeder zegt hem: "Wij verwachten om twaalf uur gasten." Ik hoor dat haar stem trilt, ze slikt en pijnigt haar geest: hoe breng ik de boodschap over dat een familie uit Izmir de hand van onze dochter komt vragen?"

'Mijn vader reageert verbaasd: "Gasten, ja? Wie, wat?" "Een familie uit Izmir, familie van de broer van onze bu-ren, ze komen om de hand van Fatma vragen", stamelt mijn moeder. Doodse stilte, er hangt een sfeer van: dat huis gaat hier ineens in de lucht vliegen. De spanning wordt on-draaglijk. Mijn grootmoeder zit in een andere kamer en zwijgt, mijn broer is verdwenen, er is niemand in huis, behalve mijn vader, moeder en ik, de hoofdpersonen in het drama, en twee tantes. Maar die zijn onzichtbaar. Mijn va-der zegt bars: "Waarom komen ze? Wie heeft hun gevraagd hier naartoe te komen?" Mijn moeder gaat een stapje ver-der: "Fatma en Kani Yavas kennen elkaar sinds enkele ja-ren en zij hebben beslist om te trouwen." Het is duidelijk: voor mijn vader is dat een slecht idee, op een slecht mo-ment. Het enige wat hij zegt is: "Ik heb geen dochter weg te geven, ik heb geen huwbare dochter te schenken." Hij trekt de deur achter zich dicht en is weg.'

'Dan arriveert de familie van Kani. Ook mijn familie komt binnen, iedereen denkt: we gaan hier iets moois vie-ren, want ze rekenen op een positief antwoord op het aan-zoek. Ze zitten, een half uur, een uur, anderhalf uur, ter-wijl mijn vader de tijd zwijgend in het café doorbrengt, waar zijn vrienden zitten. En hij blijft in het café zitten, in de stemming van: ik heb niks te maken met die men-sen, voor mij bestaat dat feest niet, ik heb geen huwbare dochter, en ik heb ook geen zin om die mensen te ontvan-gen. De feestgangers durven niets te zeggen, en wij durven

niet te onthullen wat, of liever wie, het probleem is. Een oom begint een gesprek over koetjes en kalfjes. Ten slotte raken ze in gesprek over het doel van hun onderneming. Je komt niet zomaar naar een vreemde familie. Ze hebben er waarschijnlijk rekening mee gehouden dat het moeilijk zou worden, maar niet in die mate. Tot slot is mijn oom naar het café gegaan om vader te gaan halen. Het is de oudste oom in de familie, de enige die invloed op hem heeft. Hij is heel lang de go-between tussen mij en mijn vader geweest. Ik was altijd zijn lievelingsnicht, ook vanwege mijn naam Fatma, de dochter van de profeet Mohammed. Hij is een zeer gelovig man, een ex-leraar die veel boeken bezit en gelezen heeft, een man met een open geest. Vader kijkt naar hem op. Hij regelde tijdens onze afwezigheid de financiële zaken, je vertrouwde hem voor honderd procent. Hij is de enige die mijn vader aankan. In het café oefent hij alle mogelijke pressie op mijn vader uit om hem mee te krijgen: "Het is heel ongeleefd zoals je je gedraagt, kom mee en zeg dan waar het op staat, dan weten zij waar ze aan toe zijn."

'Mijn vader laat zich overtuigen en hij gaat mee, twee uur later. Als ik steeds naar hem kijk, terwijl hij binnenkomt, zie ik dat hij rustig is, maar ik denk dat hij innerlijk kookt op dat ogenblik. Hij bekijkt niemand, voor hem bestaan die mensen gewoon niet. En hij zegt: "Ik heb geen dochter om uit te huwen. Ik weet niet waarom jullie hier zijn. Als jullie hier zitten als gasten, mag je gerust je thee drinken, zelfs blijven eten, maar als je gekomen bent voor Fatma, dan herhaal ik: ik heb geen dochter om uit te huwen. Mijn eigen vader is nog maar drie maanden geleden overleden. Er is geen reden om hier feest te vieren. En daarmee basta."

'De rust keert terug. Iemand van Kani's familie zegt: "Het is niet de bedoeling dat er feest wordt gevierd, maar wij willen dat het tussen die twee jonge mensen die elkaar graag zien, officieel wordt. Het hoeft nu geen feest te worden, wij kunnen wachten, één jaar, twee jaar." Opnieuw

weigert mijn vader categoriek. Dan staat hij op en gaat weg. En laat hij die mensen daar zitten. Ik sta gewoon te trillen. De familie van Kani heeft voor mij een boeket rozen en pralines meegebracht, dat is de gewoonte bij ons als je de hand gaat vragen. Ik denk dat hun familie-eer is aangetast, maar omdat ze de vragende partij voor hun zoon zijn, slikken ze dat voor 't ogenblik in. Zij vertrekken.'

'Toen mijn vader 's avonds terugkwam zei hij tegen mij: "Dat is dus de reden geweest waarom jij per se naar Turkije terug wilde komen." Voor mij was dat een klap in mijn gezicht. De rozen en de pralines zijn door vader in de vuilnisbak gekieperd. Eén roos heb ik er nog uitgevist, gedroogd en bewaard. Ik heb ze nog altijd, als herinnering aan een bewogen episode uit mijn toch al hectisch leven.'

'De dagen daarop was de stemming nog altijd slecht. Mijn vader ging zelfs zover door mij te verbieden het huis te verlaten. Op een dag ben ik dan toch met neven en nichten naar buiten gegaan. De rest van de familie dacht dat ik gevlucht was, temeer omdat een waarzegster aan mijn grootmoeder had verteld dat zij een jonge vrouw met een koffer had gezien. Niets was minder waar, want ik ben gewoon met mijn neven en nichten naar de stad vertrokken. Ook om Kani te ontmoeten. Mijn vader is met de auto op zoek gegaan naar mij. Toen ik, weer in gezelschap van mijn neven en nichten, even aan het uitblazen was op een bank voor de Blauwe Moskee, zag ik mijn vader recht op mij afkomen. De situatie had iets onwezenlijks op dat moment. Wij zaten in het hartje van een miljoenenstad en mijn vader kwam daar op mij af als een gendarme op een kippendief in het eerste het beste dorp op het platteland. De meisjes moesten in zijn auto stappen, terwijl de jongens de bus moesten nemen. Bij aankomst thuis, zag ik familie en burens buiten op straat staan. Het was een compleet Grieks drama met alles erop en eraan, klagende vrouwen inclusiv.'

'Kani en ik hebben onze plannen opgeschort. Ik voelde me niet sterk genoeg om het delicate onderwerp zo snel

na het Griekse drama voor de tweede keer met mijn vader aan te snijden. Ik heb tegen Kani gezegd: "Ik heb vooruitzichten om in september te gaan werken. Er is me een aanbod gedaan. Als ik ga werken, ben ik economisch onafhankelijk en wil ik de confrontatie met mijn vader opnieuw aangaan."

"Toen we terugkwamen in België heeft mijn vader zijn toestemming nog eens bot geweigerd. Maar hij wist dat het voor mij ernst was en dat ik wilde trouwen. Hij besepte maar al te goed: als ik het zei, deed ik het ook. Gaf hij mij geen toestemming, dan kon hij iets van me verwachten. Wie wind zaait, zal storm oogsten. Ik zei: "Goed, ik leg me er bij neer, maar weet dan ook dat je met een ongetrouwde dochter gaat thuiszitten, en 't is een veel grotere schande om een ongetrouwde dochter te hebben van 23, 24, 25 jaar – want dan raak je gewoon niet aan de man – dan een huwelijk toe te staan waarvoor de dochter zelf heeft gekozen. Ik heb niet gezegd: ik ga weg en trouw zonder toestemming. Nee, ik heb gezegd: ik breek niet, ik blijf thuis, ik ga gewoon door en we zullen zien wie het hier gaat halen."

'Ik ben gaan werken en werd in korte tijd economisch onafhankelijk. Thuis kwam ik nauwelijks meer, ik had me ingeschreven voor alle mogelijke cursussen die ik maar kon bedenken; ik woonde nog thuis, maar ik wás niet meer thuis, gewoon om de confrontaties te vermijden. Ik was heel koppig, en mijn vader weet dat ik in die situaties niet toegeef. Maar dat hele probleem had de sfeer in huis maandenlang bedorven. Daar heerste een duistere sfeer van frustaties, van oorlog bijna.'

'Uiteindelijk, na vier, vijf maanden, toen de sfeer niet meer leefbaar was, ook voor de andere kinderen en mijn moeder, riep hij me op een bepaald moment bij zich. Het was in feite de eerste keer dat wij daarover direct met elkaar werden geconfronteerd. Ik had mezelf voorgenomen: ik ga daar niet meer met hem over spreken, hij moet de stap zetten. Dat is misschien mijn harde karakter, mijn onverzettelijkheid die op dat moment naar boven komt. Hij

vroeg me: "Van waar ken je hem, hoe lang ken je hem, ben je wel zeker van je zaak?" Ik denk dat hij zijn bezorgdheid als vader liet spreken. Hij vond: ik wil dat je gelukkig bent, ik heb je niet opgevoed en je niet de kansen gegeven om te studeren om je daarna ongelukkig te zien.'

'Ik zei hem dat ik mijn vriend al vier, vijf jaar kende. "Maar ken je hem goed?" "Ja, je kent nooit iemand voordat je trouwt, het is altijd een risico dat je aangaat, maar ik denk dat ik hem wel goed genoeg ken om samen een leven op te bouwen." Op dat moment hebben we daar niet veel woorden meer over vuil gemaakt.'

'Hij zweeg even en zei dan: "Goed, als we in 1979 met vakantie gaan, zeg hem en zijn familie dan van tevoren dat ze kunnen langskomen. Maar ik heb één voorwaarde: je huwelijk wordt wél twee jaar uitgesteld." Op dat moment was het voor hem een zaak van: ik zal toch beslissen wanneer jij gaat trouwen. Ik wilde een beetje gas terugnemen, en niet *nee* zeggen. Hij heeft toegegeven, dat wou ik bereiken. Ik dacht: in die twee jaar kan er veel veranderen. We zullen dan wel zien. Hij heeft het tenminste aanvaard, hij heeft erkend dat hij een huwbare dochter in huis heeft. Het probleem was eigenlijk dat hij niet inzag dat ik volwassen geworden was en op een bepaald ogenblik ook het huis zou uitgaan.'

'In 1979 zijn we officieel verloofd, en dat moest écht héél officieel gaan. We zouden normaal gesproken in 1981 gaan trouwen, maar op een bepaald ogenblik begreep mijn vader ook wel dat je een verloofde dochter geen twee jaar zonder problemen in huis kunt houden. Dus dacht hij na een tijdje: hoe eerder je trouwt, hoe beter voor jou en misschien ook wel voor mij.'

'In augustus 1980 zouden wij gaan trouwen. Ik was van plan me te gaan inschrijven aan de unief, ik wilde verder studeren. Psychologie is altijd een droom van mij geweest. Ik dacht: ik zal ook te maken krijgen met heel veel Engels-talige literatuur, ik vond mijn Engels niet goed genoeg en ik had voor mezelf besloten daar iets aan te gaan doen. Ik

was altijd van plan geweest om na mijn studies aan de normaalschool een maand naar Engeland te gaan. Zonder anderen, ook mijn toenmalige verloofde, daarin te betrekken, had ik me voor een maand ingeschreven voor een cursus in Zuid-Engeland. Ik zei tegen mijn vader: "Voor ik trouw, ga ik een maand naar Engeland." Weer een clash: een ongetrouwde dochter een maand het huis uit, dat was voor hem alweer iets dat niet kon. Ik zei: "Oké, als dat voor jou niet kan, trouw ik in juli, maar ik zet wel mijn plannen door."

'Ik was nog niet getrouwd maar ik gedroeg me ook tegenover mijn aanstaande man zoals ik dat al jarenlang tegenover mijn vader had gedaan: confronterend, ik stelde hem voor voldongen feiten. En dan schatte ik in: zover kan ik gaan. Soms trok ik mijn staart in. Meestal haalde ik mijn slag binnen. Zo ook met die trip van een maand naar Engeland. Had ik daarvoor toestemming gevraagd, dan had ik die misschien niet gekregen.'

'Het huwelijk werd een maand vervroegd. Ik zei tegen Kani: "Wij trouwen, maar een week later vertrek ik naar Engeland voor een taalcursus." Voor hem was dat geen probleem, hij studeerde op dat ogenblik zelf dus kon sowieso niet met mij meekomen. Ik heb hem op mijn huwelijksreis in Turkije achtergelaten en ben een maand naar Engeland gegaan.'

'De hele affaire was natuurlijk een schok voor mijn vader. Vier, vijf jaar lang wist hij er niets maar dan ook helemaal niets van; de dag voordat ik wilde trouwen werd hij daarmee geconfronteerd. Maar ik wist ook: had ik het hem vroeger verteld, dan zou ik niet stevig genoeg in mijn schoenen hebben gestaan om zijn gezag te weerstaan, om tegenwerk te kunnen bieden. Ik liet het dus op een climax aankomen, dat was mijn strategie, maar die houdt ook in dat zeer harde confrontaties soms onvermijdelijk zijn.'

'Toen ik het hem uiteindelijk vertelde, had ik al werk, ik was economisch onafhankelijk. Toen kon ik zeggen: ik ken iemand, zo liggen de feiten, ik wil met hem trouwen.

Dat was voor hem een zeer koude douche. Hij heeft dat eigenlijk nooit verwerkt. Nog steeds niet.'

'Achteraf heb ik meer begrip voor zijn houding gekregen. Hij verwachtte dat niet van zijn oudste dochter. Ik denk dat ik een fout heb gemaakt door hem voor een vol-dongen feit te stellen. Ik had misschien iets eerder wat moeten laten doorschemeren. Ik kon hem daarin ook wel volgen: ik had de regels overtreden door op eigen houtje te werk te gaan en mijn relatie met Kani gedurende die tijd te verzwijgen. Met andere woorden: mijn vader voelde zich niet erkend door zijn dochter, omdat ik de traditie niet had geëerbiedigd.'

'De wereld is veranderd. En mijn vader is ook veranderd. Nu kan ik echt zeggen dat ik open met hem kan praten. Twintig jaar geleden niet, nu kan ik hem eindelijk laten aanvoelen: u beslist niet meer. En dan denk ik onwillekeurig terug aan wat mijn dochter tegen me zei toen ze vijf was en ik haar streng had aangepakt: "Je bent mijn baas niet, ik ben mijn eigen baas." Ik nam die houding aan tegenover mijn vader: ik beslis over mijn eigen leven, uiteindelijk moet u meegaan in mijn beslissing. Dat heb ik met veel pijn en moeite wel van hem losgekregen.'

'Als ik als oudste had gefaald zou ook het pad van mijn zusters zijn afgesneden. Hun leven was gemakkelijker dan het mijne, zij kregen al een bepaalde vrijheid die ik nooit heb gehad. Mijn jongste zus heeft in haar thesis geschreven: "Dankzij mijn oudste zus, die het pad voor ons geëffend heeft, heb ik kunnen doen wat ik nu gedaan heb.'"

Luctor et emergo, het is Latijn voor: *ik worstel en kom boven*. Als dochter van een worstelaar heb ik geworsteld en ben boven gekomen.'

'We zijn meer dan twintig jaar verder. Ik heb inmiddels een gezin, een man en twee kinderen in de leeftijdsfase waarin ik mij destijds zelf steeds meer tegen de oudere generatie begon af te zetten. Vandaag staat mijn gezin veraf van het traditioneel Turks modelgezin. Het is een totaal andere wereld. We zitten niet tegen elkaar aangeplakt, we

zien elkaar soms heel lang niet, of vluchtig. Ik mis die huiselijkheid soms wel. Gelukkig roept mijn dochter me af en toe tot de orde. Ze organiseert allerlei festiviteiten om ons weer samen rond de tafel te brengen. En ze kan dan erg teleurgesteld zijn als ik 't weer om dringende redenen laat afweten. Maar traditioneel is in elk geval het warme gevoel dat we onder elkaar hebben. Ik voel ook wel dat mijn kinderen een hele grote liefde voor mij hebben. Mijn zoon die bijna twee koppen groter is, kan mij, als ik thuiskom, vastpakken en mij zo de kamer rondslingeren; hij is groot en sterk gebouwd. "Dag lieve, kleine mama," zegt hij dan tegen mij. Ik antwoord: "Vergeet niet dat je, zo groot als je bent, wel uit mij gekomen bent." Er bestaat een heel sterke relatie tussen ons en de kinderen. Maar je blijft het gevoel houden dat we soms iets te weinig bij elkaar zijn. Dat komt door het sociaal-politiek engagement dat maakt dat we steeds onderweg zijn. Ik kan niet anders leven, het is nu eenmaal zo. Ik denk dat ze dat wel aanvaarden en ermee om leren gaan. Hoewel het voor hen soms ook wel heel moeilijk is. Mijn echtgenoot vangt hen altijd op. Hij heeft ook een heel druk leven.'

'Het is niet zo dat ik me het huwelijk met Kani anders had voorgesteld. Want nog voor we getrouwd waren, in de periode waarin ik met hem correspondeerde, schreef ik hem dat ik een heel geëngageerd iemand was. En dat realiseerde hij zich ook. Niet dat ik dacht: ik kom ooit in de politiek, maar ik gaf duidelijk het signaal: ik zal nooit huismoeder zijn, dat mag je van mij nooit verwachten. Als hij dat nu zou zeggen zou ik naar boven gaan en de brieven laten zien: ik heb je gewaarschuwd.'

'Hij volgt een ander rolmodel. Vanaf het ogenblik dat de kinderen geboren zijn, is hij degene geweest die ze heeft opgevoed; ze zijn tot hun tweeënhalf jaar thuis geweest. Kani heeft werk gezocht in het weekend zodat hij vijf dagen vrij was. Mijn man is heel traditioneel opgevoed, was de oudste van vijf kinderen. In het begin herkende ik in zijn houding tegenover zijn zusters iets van de tradities, hij

was de grote broer. Hij voelde zich een stuk verantwoordelijk voor zijn zusters maar dat gevoel heeft hij voor het grootste deel moeten inslikken. En vandaag is er in onze relatie niets dat herinnert aan de traditionele Turkse man-vrouwverhouding. Ik denk dat ik, met het leven dat ik leid, komend uit een migrantengezin, geen betere keus had kunnen maken dan met hem te trouwen. Als ik naga, de vrijheid die ik heb... ik denk dat heel weinig Vlaamse vrouwen die vrijheid hebben gekregen. Ook toen ik nog niet in de politiek zat, kon ik gewoon tegen hem zeggen: ik ga een week weg in de paasvakantie. Ik schreef mij gewoon in voor een cursusweek in Praag, zonder dat eerst te bespreken of toestemming te vragen. Ik kwam thuis en ik zei: ik heb me ingeschreven. Ik neem een beslissing en dan besef ik pas dat ik mensen geen keus laat. Daar sta ik op die ogenblikken niet bij stil. Ik vergeet dan dat de andere soms ook helemaal niet weet wat ik doe of waar ik ben. Er zijn momenten dat Kani zich zorgen over me maakt als ik bij nacht en ontij over straat ga. Als het echt laat begint te worden, hoor ik die bezorgdheid wel aan zijn stem. En dan voel ik me meestal een beetje schuldig. Maar ik ben geconcentreerd bezig met mijn werk en ga daar mee door. Dan vergeet ik de tijd.'

'Mijn huwelijk met een partner die maatschappelijk en politiek geëngageerd was en gewonnen was voor de vrouwenemancipatie, heeft het mogelijk gemaakt dat ik volop mijn engagement in mijn beroep en het verenigingsleven heb kunnen opnemen, wat uiteindelijk geleid heeft tot het opnemen van een politiek mandaat. Een rustige familie-vader met pantoffels zou niks voor mij zijn geweest.'

Fatma Pehlivan bereikt een nieuwe fase in haar leven. Niet langer onder de vleugels van het ouderlijk gezag maar op eigen kracht zal ze een plaats verwerven in het multiculturele krachtenveld. De verwachtingen zijn opnieuw hooggespannen.

Dilemma: studeren of werken

De carrière van Fatma Pehlivan is geen rechte weg naar een concrete eindbestemming. Ze laveert tussen de harde praktijk en een constante drang naar kennis, naar meer weten. Haar engagement voert haar naar het maatschappelijk krachtenveld waar zij elke dag opnieuw slag moet leveren tegen onwil, cynisme en budgettaire tekorten. Zij schip-pert tussen droom en daad, tussen plichten en ambities.

Door haar innerlijke drang om zich te onderscheiden staat zij voor een dilemma: studeren of werken. Op misschien wel een trivium, een splitsing van drie wegen, als haar privé-leven in aanmerking wordt genomen. Haar leven weerspiegelt het stemmingsbeeld van een migrantenbestaan: studeren, zich bewijzen, zich waarmaken. Studeren draagt bij tot een hoger maatschappelijk prestige, iemand met een zoon of dochter in het middelbaar onderwijs of op de universiteit heeft meteen een status. In de migrantengemeenschap worden de risico's van het studentenbestaan hoog ingeschat; raken een zoon of een dochter die gaan studeren hun roots niet kwijt, verliezen zij niet de banden met het vertrouwd milieu? Met alle kans op ontsporing en schande voor de familie?

Fatma's levensgeschiedenis is een opeenvolging van

stressverhogende incidenten: vrijheidsdrang, zelfontplooiing en confrontatie met het ouderlijk gezag van een vader die haar strategie naar de onafhankelijkheid met een mengeling van trots en wantrouwen beziet. Steeds heeft Fatma weerstanden moeten overwinnen, steeds was er die vraag: studeren of werken? Ze wint vaak, maar soms heeft ze haar ambitie om verder te studeren moeten bijstellen.

Dat strategisch gevecht begint al vroeg in haar leven. Na haar aankomst in Gent in 1966 komt Fatma op de basisschool in de Sleepstraat terecht. Zij is tussen de Vlaamse kinderen de enige leerling van Turkse afkomst in een school die vandaag voor honderd procent uit allochtone leerlingen bestaat.

Haar vader weet niet wat Fatma op school doormaakt, door zijn gebrek aan kennis van de Nederlandse taal is hij niet in staat om haar vorderingen op school te peilen. Van het schoolrapport dat elk trimester wordt getoond, begrijpt hij alleen de cijfers. Hij is afhankelijk van mensen die hem informeren. En de voornaamste onder hen is Fatma zelf. Ze krijgt al snel met licht schizofrene situaties te maken.

‘Op een ouderavond moest ik voor mijn vader vertalen wat de leerkracht van mijn studiekeurprestaties vond. “Hoe doet ze het op school?” vroeg mijn vader in het Turks. Ik vertaalde dat in het Nederlands. Dan kwam er een uitleg in het Nederlands die ik dan weer voor mijn vader in het Turks vertaalde. Er lag een verantwoordelijkheid op mijn schouders om dat zo goed mogelijk te doen. Maar ik was zelf partij. Toch is het nooit in me opgekomen mijn vader maar wat wijs te maken. Die rol ging veel verder dan wat je als jong meisje dragen kon. En toch deed ik het. Op het einde van het zesde leerjaar kreeg mijn vader het advies om mij in te schrijven op een technische school voor meisjes. Een meisje van twaalf dat in zo’n school terechtkomt, heeft geen flauw benul waarover ze praat. Maar ik maakte het mezelf nooit gemakkelijk. Toen ik daar aankwam was mijn eerste vraag: “Wat is ’t moeilijkste? De technische school of de beroepsopleiding?” “De technische school is

het moeilijkst," werd me gezegd. "Wel, dan ga ik het technisch onderwijs volgen." In plaats van een opleiding in het beroepsonderwijs, ik legde de lat voor mezelf altijd hoger, al wist ik niet waar ik terecht kwam. Als je daar binnenkomt weet je niets, je voelt je verloren. Ik wilde studeren, maar als kind van twaalf weet je zelfs niet hoe je die vraag op school moest stellen. Ik wist niet hoe ik dat moest aanpakken. Als compensatie ben ik in die periode veel gaan lezen. Ik denk dat boeken mijn redding zijn geweest. In boeken kwam ik een andere wereld binnen. Om in die andere wereld mijn eigen wereld terug te vinden.'

'Op zekere dag kwam een medewerkster van de textiel-fabriek waar mijn vader werkte vragen of ik in de fabriek wilde werken. Ik trad op als tolk voor mijn vader die het Nederlands niet verstond; eigenlijk moest ik mijn eigen vonnis ondertekenen, zo voelde ik dat. Ik moest correct weergeven wat ze zei, maar het was een mededeling die mij in het hart trof. Zij kwam vragen of ik in de fabriek wilde werken, ik moest dat vertalen, ik wilde zelf niets liever dan verder studeren. Gelukkig won ik dit keer en volgde mijn vader mijn wens. Maar heel veel Turkse meisjes kwamen in de fabriek terecht. Op school stond men daar niet bij stil. Ik wilde tegen elke prijs naar school blijven gaan.'

Fatma's schoolperiode is afwisselend: hoogtepunten naast incidenten en frontale aanvaringen. Niet alleen op school, maar ook thuis moet zij soms over eieren lopen.

'Op het eind van het schooljaar was er een modedefilé. Ik was een uitverkoren model. Ik was fijn gebouwd en door mijn uiterlijk had ik het ideaal model om heel veel verschillende kleren te dragen. Ik had mijn ouders uitgenodigd op het schoolfeest. Mijn vader wist niet wat hem te wachten stond, hij kende die wereld niet. Ik stond daar op het podium om te defileren en ik zag de blikken van mijn vader. Ik kon aanvoelen wat er door zijn hoofd ging: zijn dochter die daar model is, die defileert, en iedereen kijkt daarnaar. Dat was een klap in zijn gezicht. Het was een

wereld waarvan hij vond dat zijn dochter er niet in thuis-hoorde. Ik voelde me ongemakkelijk, maar mijn verantwoordelijkheidsgevoel zei me dat ik moest blijven. Het was iets wat hij zelf in gang had gezet, hij had er de aanzet voor gegeven, hij had me laten studeren, met alle gevolgen van dien: mijn entree in de wereld. Met die consequenties had hij veel moeite. Voor het eerst kwam bij hem het besef dat zijn dochter begon te groeien. Zij was geen kind meer.'

'Studie en schoolprestaties vond mijn vader belangrijk. Maar volgens zijn normen natuurlijk. Je mocht studeren, maar in zijn geest had hij er weinig rekening mee gehouden dat je dan ook in contact met anderen komt. Hij dacht dat hij dat nog altijd onder controle kon houden. Vooral omdat hij altijd alles onder controle heeft gehad, dacht hij dat 't hem nu ook nog wel zou lukken. We hebben daarna wel met hem over dat defilé gesproken. Ik zei: "Ik zit op school, dat is een taak van school." Ik speelde die kaart uit omdat hij altijd respect voor de school heeft gehad, ook naar de leerkrachten.'

'Voor de jongens was hij even streng als voor de meisjes. Wij konden het ons niet permitteren om met een slecht rapport thuis te komen. Op dat punt was hij gelijk, zijn strengheid was er voor jongens en meisjes. Hij liet geen verwende jongens opgroeien. Zij konden ook niet zomaar nachtenlang uitgaan. Iedere keer moesten zij toestemming vragen.'

'We gingen met de school op sneeuwklas. Ik was nog nooit weggegaan van huis; je bent dertien, veertien, nog nooit in een andere, vreemde omgeving geweest. Dus voor hem kon dat niet. Ik probeerde het via mijn moeder bij mijn vader aan te kaarten. Twee dagen later hoorde ik het neen, om financiële redenen: "Ik heb vijf kinderen, ik kan me zoiets niet veroorloven." Maar het ging om meer dan geld. Zijn gezag stond op het spel: je laat je dochter niet zomaar twee weken gaan. Hij stond wel voor een dilemma: hij wilde zich niet als typische migrant laten kennen, hij voelde zich een moderne vader, dus kon hij niet die gezags-

rol uitspelen en zei hij: "Ik kan dat financieel niet dragen." Toen zei de school: "Oké, we betalen haar reis." Toen kon hij niets meer zeggen. Hij kon niet naar school gaan en zeggen: "Het is een meisje, ik vertrouw jullie niet." Daarom heeft hij ja gezegd. Ik ben gegaan. Het jaar daarop ben ik ook gegaan, en toen heeft hij zelf betaald. Stap voor stap, dat was de methode om iets bij mijn vader gedaan te krijgen. Ik heb elke meter vrijheid en zelfstandigheid bevochten. Op een strategische manier, ik wist dat het de enige weg was.'

Fatma's schoolprestaties rechtvaardigen een universitaire opleiding, maar haar vader geeft zijn oudste zoon de voorrang boven de oudste dochter, zijn budget is ontoereikend voor twee universitaire opleidingen. Op de normalschool kiest Fatma de opleiding regentaat snit en naad. 'Ik legde me neer bij de beslissing van mijn vader en probeerde er het beste van te maken. Ik kon goed tekenen en het zat in mijn hoofd om later voor een ontwerper te gaan werken. Zou ik naar Parijs gaan, de modewereld in? Ik zat in die richting en heb defilés gedaan vanaf mijn veertiende. Het was glamour en glitter. Ik stond in de aandacht en voelde me niet slecht. Maar toch, er waren te veel signalen die me een andere kant uitstuurden. Die wereld van mode en modeontwerpers bevredigde me niet, het was een leeg bestaan, alleen op uiterlijkheden gericht. Ik wilde dieper gaan. En het was dus geen toeval dat die mode bij mij niet de overhand heeft gekregen. In plaats daarvan ging ik het onderwijs in. Een totaal andere wereld, waarin mensen niet op de voorgrond treden, veeleer de neiging hebben zichzelf weg te cijferen, hun leven op te offeren aan dat ideaal van het onderwijs.'

Fatma's voorland is het onderwijs, maar ze beseft maar half dat het onderwijsklimaat sinds de jaren waarin zij als enig Turks meisje in de klas zat, grondig is gewijzigd. In de late jaren zeventig voltrekt zich een tweede migratiegolf, vooral als gevolg van de gezinshereniging. Turkse migranten gaan in aparte buurten van minder allooi wo-

nen. Het fenomeen van de concentratiebuurten is geboren. Met het direct gevolg dat er veel migrantenkinderen in dezelfde buurtschool terechtkomen, waardoor ook de term 'concentratieschool' aan het Nederlands idioom kan worden toegevoegd. Het stedelijk onderwijs ondergaat een renovatie waarin het zich amper staande kan houden. Leerkrachten weten niet hoe zij de Turkse kinderen moeten opvangen. Het taalprobleem vormt een onoverkomelijke barrière voor de meest elementaire communicatie tussen leerling en onderwijzer. 'De eerste weken holde ik letterlijk van de ene school naar de andere, met de enige zorg om de Turkse kinderen tot rust te brengen. Voor een kleuter is de eerste schoolervaring sowieso al moeilijk, vooral als het om een school gaat in een totaal vreemde omgeving waar niemand je verstaat. Alleen al het aanspreken van de kinderen in hun eigen taal is als emotionele steun van onschatbaar belang. Ook de leerkrachten waardeerden mijn inbreng, hoewel sommigen moeite hadden om hun frustraties opzij te zetten. Ik heb vele jaren achtereen tijdens de eerste weken van het schooljaar de kinderen emotioneel opgevangen. Mijn allereerste pleidooi op beleidsniveau ging dan ook over de aanstelling van brugfiguren, niet noodzakelijk pedagogisch geschoolde mensen, maar moeders die gedurende die moeilijke instapperiode in het schoolsysteem, de brug konden vormen tussen de kinderen en het schoolmilieu. Pas vijftien jaar later zijn deze brugfiguren er effectief gekomen. In mijn job legde ik ook bezoeken aan huis af. Ik werd er geconfronteerd met mensonwaardige toestanden. In de Ossestraat in de Machariuswijk leefden de gezinnen in middeleeuwse omstandigheden zonder de meest elementaire hygiënische voorzieningen: geen stromend water, geen badkamer, gemeenschappelijke toiletten op straat, muren waar het water langs liep; het leven was er een van een Turks bergdorp, verplaatst naar een arbeidersbuurt in de stad. De tegenstelling was er des te groter door. Ik had in mijn jeugd, in Istanboel noch in Gent, deze materiële en geestelijke armoede meege-

maakt. Toen ik les begon te geven en huisbezoeken aflegde, had ik het soms zwaar. Ik zag een wereld die ik zelf niet had meegemaakt. Het was voor mij een schok om als Turkse geconfronteerd te worden met deze schrijnende toestanden. Voor mij was dat ook een reden om terug te gaan naar mijn roots. Ik wilde Turkije met zijn diverse culturen, zijn politiek en sociaal-economisch leven, leren kennen. Tot dan voelde ik mij met Turkije nauwelijks verbonden. Mijn relatie met Turkije was beperkt tot de jaarlijkse familiebezoeken. Nu begon ik de Turkse taal en grammatica grondig te leren en boeken in het Turks te lezen, waarbij mijn interesse vooral uitging naar sociale geschiedenis.'

'In die onderwijswereld kwam ik ook in aanraking met de dynamiek van de arbeidersbeweging, die culmineerde in de protestbeweging van 1968. Onwillekeurig werd je meegesleept door het engagement van die jaren, waarin ook de armrijktegenstelling, de emancipatie van de vrouw, van minderheidsgroeperingen veel meer in beeld kwamen. Ook de verpaupering van de suburbs van de grote steden is in die tijd ingezet, de tegenstellingen werden aangewakkerd, op de barrières van de jaren zestig en zeventig zijn velen, onder wie ikzelf, bewust geworden van de schrijnende misstanden die de ongelijkheid en onrechtvaardigheid met zich meebrachten. Spreiding van kennis, inkomen en macht, dat sprak me aan.'

Als Piet Van Eeckhaut begin 1977 wordt benoemd tot schepen van Onderwijs in Gent begint er iets te veranderen. Door de toevloed van Turkse migrantenkinderen wordt geopteerd voor de aanwerving van een biculturele leerkracht om in eerste instantie aanspreekpunt te zijn voor problemen in de relatie tussen de thuissituatie en het schoolmilieu. Op die manier zou de schoolopvang van de Turkse kinderen verbeteren. Slechter kon het eigenlijk niet. Stop de migratie klonk al in die periode. De gemeentelijke overheid zat met de handen in het haar. Piet Van Eeckhaut kiest voor een creatieve oplossing en geeft daarbij de aanzet tot Fatma's carrière in het onderwijs.

Tijdens het eindexamen voor het regentaat snit en naad in juni 1978 vertelt een klasgenote dat een medewerkster van het Stedelijk Pedagogisch Centrum op zoek naar haar is. 'Omdat ik de enige studente in het hoger onderwijs van Turkse herkomst was, was men bij mij terechtgekomen. Eind juni had ik gesprekken met het Pedagogisch Centrum en met Piet Van Eeckhaut. Ze boden mij een job aan in de begeleiding van allochtone leerlingen in het kleuter- en lager onderwijs. Ik kon in september beginnen. Maar ik had ook trouwplannen en worstelde met het probleem hoe ik dat aan mijn ouders, vooral mijn vader, moest gaan vertellen. De afwijzing door mijn vader van het huwelijksaanzoek van Kani tijdens mijn vakantie in Turkije, heeft mijn plannen om mijn lot in eigen handen te nemen in een stroomversnelling gebracht.'

In september 1978 wordt Fatma aangeworven als eerste biculturele leerkracht met de bijzondere opdracht de Turkse ouders ertoe aan te zetten hun kinderen naar de kleuterschool te sturen en de leerkrachten te ondersteunen bij hun taak. Deze opdracht voorziet in feite in een aanpassing van het bestaand kleuterschoolproject voor arbeiderskinderen aan de situatie van de Turkse migranten.

Fatma's veeleisende baan in het onderwijs verstoort de droom van haar universitaire studie. Ze zal haar dagen niet doorbrengen in de collegebanken maar in de schaduw van de harde dagelijkse realiteit. 'In diezelfde periode is mijn man Kani Yavas naar Gent gekomen en heeft zich daar gevestigd. Hij moest dus Nederlandse lessen gaan volgen om zich hier staande te kunnen houden. Mijn verlangen om verder te studeren heb ik toen op een laag pitje gezet. Dat is mijn frustratie. Achteraf denk ik: ik had moeten doorzetten, maar de omstandigheden lieten dat niet toe. Ik was de enige kostwinner thuis, mijn man was volledig afhankelijk van mij. Emotioneel maakte ik een moeilijke tijd door. Ik had Kani als een volwassen man losgerukt uit zijn wereld. Hij was toen 28, kwam in een totaal andere cul-

tuur terecht en ondervond aanpassingsproblemen. Het moet voor hem niet makkelijk zijn geweest. Zijn aankomst in België was al hallucinant. Hij vertrok uit Turkije op de dag dat de militairen een staatsgreep pleegden, op 12 september 1980. Op Zaventem werd hem de toegang tot België ontzegd. Men vroeg wat hij hier kwam doen en door zijn onvermogen zich in het Nederlands uit te drukken, vertelde men hem dat hij met de eerste de beste vlucht naar Turkije zou worden teruggestuurd. Ik heb dat op het laatste moment kunnen voorkomen. Ik had hem al zien staan bij de douane, was hem daarna uit het oog verloren en was zeer verbaasd dat hij niet kwam. Met veel moeite ben ik de douane gepasseerd en heb hem op het allerlaatste nippertje uit het vliegtuig kunnen halen waarmee hij zou worden teruggestuurd. Dat was zijn welkom in België. Tegenover een nicht heeft hij ooit zijn hart uitgestort over zijn leven hier. Dat het hem heel zwaar viel, en dat hij meer dan eens met zijn valies in zijn hand heeft gestaan om terug te keren naar Turkije. Maar wat zou dat hebben opgeleverd? Met een vrouw en een kind hier in België? Dat zou ook geen leven zijn geweest. Er was dus voor hem geen weg terug. Ik stond voor de keuze: hem volledig ondersteunen, in hem investeren opdat hij zich goed zou voelen of weer mijn eigen weg gaan. Hij heeft doorgezet, Nederlands geleerd en is langzamerhand in de Vlaamse samenleving geïntegreerd. Maar Gent is niet zijn stad, zoals Gent mijn stad is. Op dat ogenblik heb ik voor hem gekozen. Ik heb daar geen spijt van, maar moest mijn eigen ambities, zoals de studie, vergeten. Maar er is ook een andere kant. Die keuze voor mijn man en voor werken heeft mij in een richting geduwd waarin ik me maatschappelijk begon te engageren. De tijd die ik niet aan mijn studie kon besteden deed ik prachtige ervaringen op in het onderwijs. In die andere keuze kon ik mijn energie, mijn engagement en mijn creativiteit kwijt. Daarin heeft mijn man me volledig gestimuleerd. En toen ik in 1984 ben bevallen van mijn zoon was het zijn beurt. Na een verblijf van vier jaar in België vond

hij weekendwerk in de textielbusiness. Hij was dan vijf dagen thuis om voor de kinderen te zorgen. En dat heeft hij gedaan tot mijn zoon tweeënhalft jaar thuis was gebleven. Wij dachten er eerst aan om mijn zoontje naar een opvang te brengen, maar Kani zei: "Nee, ik doe dat niet, ik ga mij daar voor inzetten, ik ga mijn zoon opvoeden." 's Middags en soms 's avonds probeerden we daarvoor wel eens iemand te charteren, zodat hij in de week ook wel een bepaalde vrijheid kon hebben. Maar in principe was de afspraak: vijf dagen zorgde hij voor het kind. Toen mijn zoon tweeënhalft was, ben ik bevallen van mijn dochter, tot zij dan ook tweeënhalft was en ze naar de kleuterklas kon gaan, heeft hij ook voor haar gezorgd. Vanaf dat moment kon hij ook een eigen leven leiden. Twee dagen per week kwam het op mij neer. Maar dat het eerste woord van onze kinderen *papa* was, zegt natuurlijk wel iets.'

Haar werk in het onderwijs biedt de geëngageerde Fatma Pehlivan tal van nieuwe mogelijkheden. Begin jaren tachtig geeft de Gentse schepen van Onderwijs Piet Van Eeckhaut opnieuw een impuls aan het migrantenonderwijs voor minderheden door nieuwe projecten te entameren. 'Er werden nieuwe mensen aangezocht om daar in te springen en zo ontmoette ik Ayse. Met haar heb ik bijna twintig jaar lang op de barrière gestaan als onderwijsprojecten voor minderheden van de grond moesten komen. In het onderwijs, in het middenveld en in de integratiesector waren wij een vast koppel. Ayse en Fatma, als je die twee namen hoorde, dan wist je met wie je te maken had. We zijn hartsvriendinnen geworden en konden ook ons geluk en ons leed bij elkaar kwijt. Wij zijn daar de spilfiguren geweest. We hebben gezegd: "We moeten ook nog andere vrouwen meetrokken." In 1985 hebben we de eerste vrouwenvereniging opgericht. Mijn eerste stappen in het verenigingsleven heb ik als vrijwilligster in de zelforganisatie Turkse Democratische Volksvereniging gezet. Ik begeleidde, samen met Ayse en een andere vriendin, Fidaye, het onderwijs aan kinderen. Al snel werden wij geconfronteerd met de problema-

tiek van de jonge moeders, meestal werkloze vrouwen, die ons vroegen om lessen Nederlands te krijgen om met de leerkrachten van hun kinderen te kunnen praten. Om aan deze noodsituatie tegemoet te komen, zijn wij in 1982 gestart met lessen Nederlands voor Turkse vrouwen. Wij waren toen pioniers in de ware zin van het woord. Wij begonnen echt van nul af aan, slechts gewapend met onze gedrevenheid en goede wil, maar zonder enige ervaring in het werken met volwassenen. Wij hadden ook het gevoel dat onze beroepservaring in het onderwijs niet volstond om aan die taak te beginnen. Er was geen educatief materiaal voor het werken met volwassenen. Wij zijn begonnen met kinderboeken. Na verloop van tijd begonnen we ons eigen materiaal aan te maken. Maar we kwamen tot de ontdekking dat een groot deel van de vrouwen analfabeet was. Je kon ze op dat ogenblik niet helpen, want we hadden geen kennis of enige ervaring op dat vlak. Via een tijdschrift kwamen wij op het spoor van een soortgelijk onderwijs in Nederland van de Hollands-Turkse Vrouwenvereniging (HTKB). Turkse leerkrachten in Nederland hadden er een methode ontwikkeld, Alfabe. In 1983 zijn Ayse en ik op studiereis naar Rotterdam en Utrecht getrokken om er kennis te maken met deze methode en het daarbij gebruikt educatief materiaal. In 1983 was het voor twee jonge Turkse vrouwen allesbehalve vanzelfsprekend om alleen op reis te gaan. In vergelijking met vele andere Turkse vrouwen waren wij wel geëmancipeerd, maar zonder het vertrouwen en de medewerking van onze echtgenoten was zo'n onderneming überhaupt onmogelijk geweest. We zijn toen mee-gesleept door de dynamische en charismatische Maviye Karaman, die ons wegwijs heeft gemaakt in de doolhof van de alfabetiseringsprogramma's en het verenigingsleven van Turkse vrouwen. Geïnspireerd door onze studiereis naar Nederland en onze gesprekken met mondige Turkse vrouwen ontwikkelde ons initiatief zich tot een alfabetiseringsproject voor alle Turkse vrouwen, jong en oud, niet alleen voor jonge moeders. Wij haalden de vrouwen letterlijk uit

hun huis om tweemaal in de week, onder meer op zondag, te werken aan hun algemene vorming en emancipatie. Dat werd ons niet altijd door de Turkse mannen in dank afgenomen. Ik herinner mij nog levendig dat wij door de mannen werden geboycot, omdat zij vreesden dat wij hun vrouwen aan het *ophitsen* waren. Natuurlijk streefden wij ernaar om de vrouwen zelfbewuster te maken, wat door hun echtgenoten als bedreigend werd ervaren. Helemaal ongelijk hadden ze niet. In onze optiek zouden de Turkse vrouwen inderdaad mondiger en onafhankelijker worden, de wereld door hun eigen ogen leren zien en niet langer door de ogen van hun echtgenoot. Ook mijn moeder was een van de vrouwen die aan onze bijeenkomsten deelnamen. Ik heb via haar kunnen ervaren hoe voor vele van deze migrantenvrouwen van de eerste generatie een hele nieuwe wereld is open gegaan. De wekelijkse bijeenkomsten gaven de vrouwen de nodige morele kracht om hun groeiend zelfbewustzijn in de thuissituatie te demonstreren. In 1984 heeft een vijftiental jonge Turkse vrouwen, naar het inspirerend voorbeeld van de *HTKB*, de Gentse Turkse Vrouwenvereniging *Gent Turk Kadınlar Birliği*, *GTKB* opgericht, een voorbeeld van een zelforganisatie, waarin stemrecht en eigen bezit voor migranten voor het eerst op de agenda werden gezet. Ik was er de eerste voorzitter van. Dat migranten, vooral vrouwen, zelf een organisatie uit de grond stampten, was toen nog niet vanzelfsprekend en algemeen aanvaard. Wij waren echt een buitenbeentje. Ons initiatief viel dan ook niet in goede aarde bij een aantal Vlaamse beroepskrachten in de integratiesector. Wij waren te zelfstandig naar hun smaak. Wij hadden dus niet alleen af te rekenen met de weerstand van Turkse mannen, maar bovendien met het onbegrip en de argwaan van de georganiseerde integratiesector. Wij wilden de migrantenvrouwen uit de beslotenheid van hun huis halen. De vrijwilligsters van *GTKB* gingen met vereende krachten verder met het emancipatorisch groepswerk. Met onze kleine kern van vrijwilligsters waren wij permanent de baan op als een

soort handelsreizigers om voor ons product reclame te maken en het verkocht te krijgen.'

'Daarna zijn we gestart met een volksdansgroep voor jonge meisjes. En hier liep het nog moeilijker, omdat de vaders het ergste vreesden voor hun dochters. Zij waren als de dood voor alles wat maar enigszins de eer van hun dochters zou kunnen in gevaar brengen. Met veel moeite kregen wij de ouders zo ver dat wij hun dochters mochten leren dansen. Opnieuw met diezelfde kleine kern van vrijwilligsters zijn wij jarenlang de meisjes thuis gaan ophalen en terugbrengen, ons meteen garant stellend voor hun *morele* veiligheid.'

Het verenigingswerk blijkt niet het eindpunt van haar engagement te zijn, want langzamerhand wordt Fatma Pehlivan door haar medestrijdsters in de strijd voor de ontvoogding van Turkse vrouwen naar voor geschoven als woordvoerster. Het accent van haar engagement verplaatst zich van de basis naar diverse landelijke en Europese koepelorganisaties, adviesraden en overlegplatforms. De eerste stap naar een grotere verantwoordelijkheid is gezet. Opnieuw zal Fatma Pehlivan een onverwachte dimensie aan haar bestaan toevoegen.

Het engagement

In haar jeugd is het er soms roerig aan toegegaan. Emoties en spanningen zijn Fatma Pehlivan niet bespaard gebleven. Honger, armoede en andere vormen van materiële miserie heeft ze niet gekend. Maar door haar betrokkenheid bij sociale problemen in de Turkse migrantengemeenschap en door haar alertheid en empathie weet ze wat het is.

‘Als kind heb ik niet meegemaakt wat Turkse kinderen begin jaren tachtig in die concentratiegebieden, met die veranderende mentaliteit van de samenleving, hebben beleefd: sociale problemen, problemen van huisvesting, school, wij hebben daar bij ons thuis weinig problemen mee gehad. Omdat er in ons gezin iedere keer een evolutie was naar een betere huisvesting. Wij zijn eerst in de cité gaan wonen, daarna heeft mijn vader de overstap gemaakt naar een ruimer appartement. Vervolgens hebben we een huis betrokken met vier slaapkamers. Twee broers deelden een kamer, zoals mijn twee jongere zusjes. Dan was er nog de slaapkamer van mijn ouders. Ik was de enige in huis met een eigen kamer, waarin ik me altijd met mijn boeken terugtrok. Ik had al een eigen bibliotheek, ik had een boekenkast in elkaar getimmerd; ik begon een eigen wereld in mijn kamer op te bouwen. Dat was een luxe zoals ik

later ontdekte toen ik de afbraakpanden bezocht waar andere Turkse migranten bivakkeerden. Wonen kon je dat niet noemen.'

In de herfst van 1981 wordt in Gent een Turks jongetje half lam geschopt door extreem rechts crapuul. Samen met Turkse verenigingen organiseert Fatma Pehlivan een lokale protestdemonstratie. Als enige lerares in het stedelijk onderwijs met een allochtone achtergrond wordt ze automatisch tot woordvoester van de Turkse gemeenschap in Gent gearacheteerd. 'Die misdaad tegen dat jongetje was het eerste signaal dat het goed fout zat, maar niemand gaf een kik, niemand.'

Begin oktober 1982 escaleert het geweld. Een Turkse jongeman wordt neergeschoten; in diezelfde nacht worden enkele Turkse cafés onder vuur genomen. De Turkse gemeenschap is aangeslagen. In een persbericht, dat de hand en de geest van Fatma Pehlivan verraadt, spreekt de Turkse gemeenschap haar misnoegen uit over 'een selectieve weergave van het nieuws in de media'.

Wij hebben het gevoel dat de pers deze feiten onvolledig heeft weergegeven en tegelijkertijd worden geen conclusies getrokken uit de feiten die met deze aanslag onverbreekelijk zijn verbonden. De Turkse gemeenschap is hierover ontgoocheld. (...) In de eerste plaats willen we benadrukken dat deze gewelddadigheden een onduidelijke consequentie zijn van discriminatie van vreemdelingen en van racistische ideologie. Wij werken sinds de jaren zestig in verschillende Europese landen. Dit gebeurt in moeilijke omstandigheden, we hebben heimwee, we verspelen onze dierbare gezondheid. Niettemin werken we en dragen we daardoor bij tot de economische groei van deze landen. Wij willen niet met kogels worden bedankt voor onze bijdrage die gepaard gaat met pijnlijke opofferingen. Wij willen als gasten van deze landen als broeders leven in vrede en rust, samen met de plaatselijke bevolking. (...) Wij zijn de gastarbeiders van Europa, wij mogen niet binnen in een aantal openbare plaatsen, zoals cafés. Wij krijgen niet dezelfde

kansen als we solliciteren voor werk. Wij krijgen de deur voor onze neus dichtgeslagen. Onze vrijheid om ons te verplaatsen werd met visumplicht beknót. Menswaardige huizen werden ons geweigerd, wij worden geslagen, neergeschoten, op ons worden bomaanslagen gepleegd. (...) Geef ons niet de verantwoordelijkheid en de schuld voor de economische crisis. Nooit hebben wij enige daad van agressie gesteld tegenover u. Wij verlangen niet dat de politie wordt versterkt om ons te beschermen. Wij wensen een sfeer van verstandhouding, vrede en solidariteit tussen Belgen en vreemdelingen. Deze aanslag heeft de Turkse gemeenschap diep geraakt. Van alle gezagsdragers die hierin verantwoordelijkheid moeten opnemen, verwachten wij dat zij de nodige voorzorgsmaatregelen zullen treffen.

Onder haar eigen naam richt Fatma Pehlivan zich op 30 oktober 1982 in een oproep tot de Turkse gemeenschap, Vlaamse burgers, gezagsdragers en allen van goede wil om de vicieuze cirkel van geweld te doorbreken. De oproep is bijna twintig jaar oud, maar zij leest nog als een krachtig appèl aan het gezond verstand, gisteren, vandaag of morgen.

Wij zelf hebben nooit in getto's willen wonen of in afgebakende groepen. We zijn ernaartoe gedreven door het onbegrip van de overheid, van de plannenmakers en van heel wat medeburgers. Men deed met ons zoals vroeger de fabriekseigenaar deed met de arbeiders. Productie, nuttigheid en winst waren het enige dat telde.

Men heeft lange tijd geen aandacht gehad voor onze woonproblemen, voor ongezonde arbeid, voor de problemen die daaruit volgden, voor onze moeilijkheden bij opvoeding en onderwijs in een land dat ons nodig had, maar dat niet instond voor onze rechten. En zo is het dan gebeurd dat er een vijandigheid is ontstaan. Ook bij ons, bij de zogenaamde gastarbeiders, is er weinig begrip voor de Belgische bewoners en toch wonen we vandaag in hetzelfde land. Wij willen begrijpen dat er veel problemen zijn door onze aanwezigheid. Maar wij weten ook dat vele problemen op te

lossen zijn. (...) Wij willen hier blijven en wij zullen hier blijven. Velen van ons zijn hier opgegroeid. Wij begrijpen het feit dat de regering geen nieuwe buitenlandse arbeiders meer toelaat, maar de regering en de bevolking moeten ook begrijpen dat men de mensen uit Turkije en uit Noord-Afrika, die indertijd wettelijk naar hier gekomen zijn en hier gewerkt hebben en ook hun plichten vervuld hebben, niet meer kan en mag terugsturen. Ons terugsturen, wat hier en daar wordt gefluisterd, zou een overtreding zijn, niet alleen van het goede fatsoen, maar vooral een diepe schending van de mensenrechten betekenen. Wij kunnen niet geloven dat dit land – en geen enkel westers land – zich hieraan schuldig wil maken. Wij hebben daarvoor toch nog vertrouwen genoeg in de wettige overheid en in de vele talrijke democratische vrienden, Belgen, die het voor ons opnemen, die ons zullen helpen en die onze rechten verdedigen. (...) Maar wij stellen vandaag vast dat er steeds meer privé-personen, actiegroepen en zelfs politieke partijen in slagen de gastarbeider de schuld van de crisis in de schoenen te schuiven. Daarom zijn wij bang, we weten immers wat dat betekend heeft in het verleden toen men er ook in geslaagd is de crisis in de schoenen van de joden en van anderen te schuiven. Een onzinnige oorlog met miljoenen doden is hiervan het gevolg geweest. Dit mag nooit meer gebeuren. Wij weten allemaal waartoe racisme leidt. Wij roepen dan ook vandaag onze Turkse en Noord-Afrikaanse vrienden in het bijzonder op niet mee te doen aan dit zinloze geweld. De regering en de politieke mandatarissen hebben de plicht erover te waken dat er geen klimaat wordt geschapen waarin de enkeling zomaar naar de wapens grijpt en grijpen kan. Door betreurenswaardige acties en toespraken van politieke figuren voelt de enkeling zich vaak geroepen om zelf het wapen in de hand te nemen. Wij vragen de regering zich openlijk uit te spreken tegen deze figuren die een hetze tegen ons op gang brengen.

Wijzelf, wij hebben geen stemrecht en geen politieke

vertegenwoordigers. Wij kunnen ons niet verdedigen. Wij vragen dan ook dat de overheid voor ons borg staat, temeer omdat onze ouders vroeger hebben meegewerkt aan de welvaart van dit land. Wij vragen onze buitenlandse vrienden hier te lande dat zij niet ingaan op racistische uitdagingen. Laten wij ons gezond verstand gebruiken. Laten wij geen kwaad met kwaad vergelden. Immers, wij weten goed dat wij niet de schuld van de crisis zijn. Laten wij hier onze plichten nakomen. Wij willen meewerken aan de verdere verbetering van het land, waar wij morgen zullen blijven wonen, in vriendschap en vrede met onze vrienden en andere landgenoten.

Veel daarvan is vandaag herkenbaar. Tot en met de constatering dat veel problemen vandaag nog dezelfde zijn en dat haar oproep tot de gezagsdragers slechts een stem in de woestijn is geweest.

Haar verantwoordelijkheidsgevoel voor de Turkse migrantengemeenschap vloeit voor een deel voort uit compassie, het besef dat vele Turkse gezinnen die hier naartoe kwamen om een bestaan op te bouwen naar de rand van het bestaan werden teruggedrongen. Zonder uitzicht op verbetering in hun situatie betrokken ze verpauperde negentiende-eeuwse wijken waar huizen een kwijnend bestaan leidden.

Fatma Pehlivan's engagement is gericht op het magnetisch veld van onafhankelijkheid en afhankelijkheid. Onafhankelijk qua denken en zelfontplooiing. Maar aan de andere kant van het spectrum de afhankelijkheid: mensen kunnen alleen voortbestaan door en met elkaar. Segregatie, isolement, of het optrekken van schuttingen rond een ideologie hebben voor haar een negatieve lading. Ze haalt muren neer als ze een vermenschlijking van de maatschappij in de weg staan, ze is wars van verkettering, al begrijpt ze waarom mensen zich uit wanhoop aan een overtuiging vastklampen die het daglicht niet kan verdragen. Het fanatiek nationalisme, van God verlaten geloofsijver, of Jakobinisme, verwerpt ze. Want elk fanatisme leidt volgens

haar naar de afgrond. 'De menselijke waardigheid verplicht je als individu ook de individualiteit van de ander te respecteren. Onvoorwaardelijk. De vrijheid van meningsuiting is niet aan grenzen gebonden tenzij die vrijheid de ontplooiingsmogelijkheden en de integriteit van anderen bedreigt. We leven in een democratische staat, maar die democratie spreekt nooit vanzelf, zij moet steeds worden bevochten. Elke vorm van geboorneerde tevredenheid zou ons vreemd moeten zijn.'

De algemene zelfvoldaanheid over de graad van tolerantie waarvan onze maatschappij volgens velen vandaag het getuigenis zou leveren, zint Fatma Pehlivan dan ook volstrekt niet. 'We hebben de neiging om te zeggen dat we heel tolerant zijn in vergelijking met brandhaarden elders in de wereld. Dan wordt gezegd: "Wij zijn een smeltkroes van culturen die elkaar verdragen. Het is hier tenminste geen Kosovo waar bevolkingsgroepen elkaar afslachten, waar etnische minderheden worden onderdrukt, nee, wij hebben een open samenleving waarin ieder zijn deel krijgt." Maar soms is dat niet meer dan een vorm van schijntolerantie. Als burens elkaar niet meer kennen, of willen kennen, als mensen elkaar ontwijken, elkaar niet meer zien staan, zoals in de grote steden gebeurt, dan is er iets fout, zegt mijn socialistisch hart. Niet langer worden allochtonen uit cafés geweerd met raambordjes *Verboden voor Noord-Afrikanen*, het racisme heeft een iets subtielere expressievorm gekregen. Als jongeren in de oude wijken van de steden alleen nog maar als een bedreiging worden gezien, als potentiële criminelen, is er iets mis met ons toekomstbeeld van de volgende generaties. Vroeger speelden wij op straat, oude mensen zaten 's zomers buiten op hun stoel, wij renden daar langs, tussendoor, de oudjes stoorden zich daar niet aan. Niemand zag ons als een bedreiging. Als op warme zomeravonden om tien uur nog migrantenkinderen op straat zijn, zeggen mensen: "Wat lopen die migrantenkinderen hier te doen?" en er wordt meteen gedacht dat ze op het dievenpad zijn en inbraken gaan plegen. Ze wor-

den gestigmatiseerd als crimineel. Dat kan ik niet verdragen.'

'Kinderen die steeds maar horen dat ze crimineel zijn gaan in het defensief, het zijn losers, en wat doet een loser? Hij revancheert zich. Het is de self-fulfilling prophecy, je zou je eens moeten verplaatsen in de geest van een kind dat steeds opnieuw hoort dat het een loser is en overal discriminatie ondervindt. Wat gebeurt er? Het wreekt zich op de maatschappij, en de maatschappij, dat zijn jij en ik.'

'Nadat *De Standaard* een opiniestuk van mij had geplaatst over dit thema kreeg ik een woedende reactie van een lezer, die me schreef: "In plaats van het beleid aan te vallen zou u er beter aan doen die kinderen binnen te houden om te voorkomen dat ze tot misdaden overgaan." Maar heeft die lezer er wel eens over nagedacht wat het mensbeeld en maatschappijbeeld zijn van een jongen die zijn hele jeugd door als het vuil van de straat is behandeld?'

'In het onderwijs startte ik begin jaren tachtig projecten op in reactie op noodkreten van Turkse moeders. Zij gaven een dringend signaal af dat ze behoefte hadden aan begeleiding bij het opvoeden van hun schoolgaande kinderen. We zijn samen met hen rond de tafel gaan zitten: wat zijn de problemen, wat zijn de specifieke kenmerken ervan en wat kunnen we eraan doen? Ouders krijgen soms te maken met problemen die buiten hen omgaan, ze kennen de aard er niet van, het is een wereld waar ze buiten staan. Vooral bij allochtone jongeren is het verschil in gedrag dat ze thuis en buiten vertonen vaak het verschil tussen dag en nacht. Thuis is er het respect voor grootouders en ouders, buiten de deur zijn alle remmen los. De oudere generatie heeft geen notie van wat er buiten gebeurt. Ze weet soms echt niet meer hoe zij met hun kinderen moet omgaan, hoe ze kinderen moet steunen. Daarbij werden ervaringen uitgewisseld en samen kwamen we tot suggesties. Het was geen kwestie van paternalistisch gedrag: we zullen hun wel even vertellen wat ze moeten doen. Het project vertrok vanuit de ervaring, vanuit een pedagogische

benadering probeerden wij ze suggesties aan te reiken hoe ze met hun kinderen en de problemen moesten omgaan.'

'Verbitterde commentaren vanuit de samenleving op het ongecontroleerd gedrag van allochtone jongeren lokken vaak tegenreacties uit in migrantenkringen. Sommigen zeggen: "Wie heeft het recht om de ander te veroordelen?" Ik denk ook wel eens: wat doen Vlaamse kinderen zo laat op straat, of: wat bezielt ouders die hun kinderen 's avonds laat mee naar het café nemen, wat zit daar achter? We moeten bij het waarom stilstaan, dan is er een kans dat we dichterbij elkaar komen te staan. In plaats van elkaar te beschuldigen. Ik praat misdadig gedrag niet goed, ik wil weten waarom het gebeurt. We roepen om repressie, maar we zouden beter kunnen investeren in het voortraject, goed onderwijs, begeleiding en een non-discriminerende tewerkstelling. Als je echt daarin investeert, kun je veel criminaliteit voorkomen of in de kiem smoren. Maar dat is wel een keuze van de samenleving. We hebben in 1989 met de installatie van het Koninklijk Commissariaat voor Migrantenbeleid een stap in de goede richting gezet. Meer rechtszekerheid voor migranten leek in het verschiep. Maar de werkelijkheid toonde een ander gezicht. Rechtszekerheid bleek in de praktijk repressie, onderdrukking van de problemen in plaats van ze aan te pakken en op te lossen. Repressie is het antwoord van de angst, en angst is een slechte raadgever. Als de politie uitrukt is het al te laat.'

De confrontatie met de ellendige situatie waarin veel migrantengezinnen verkeerden, brengt Fatma Pehlivan hernieuwd en nu meer bewust in contact met haar eigen afstamming. 'Ik heb dat contact met de Turkse cultuur en de Turkse samenleving onderhouden, doordat we vanaf 1974 bijna elk jaar met vakantie weer naar Turkije zijn teruggegaan. We bleven dan zes weken in Istanboel. Istanboel evolueert, het is een wereldstad; ook in onze familiekringen kregen we te maken met onze neven en nichten die daar studeerden. Wij werden door hen gevoed, we kregen boeken van hen. Ook politiek georiënteerde boeken,

over de Turkse politiek, we lazen Turkse kranten, waardoor je ontwikkeling in evenwicht is gebleven. We leerden de politieke cultuur kennen, hoe linkse en rechtse politieke groeperingen elkaar op leven en dood bestreden. De studentenbetogingen maakten we mee, we stonden ervoor open. Toch was dat vaak nog oppervlakkig, het maakte geen deel uit van je wezen. Dat besef dat de Turkse komaf onverbreekelijk met je was verbonden, kwam pas later toen ik de problemen van de Turkse gemeenschap aan den lijve ondervond. Vanaf dat moment ben ik bewuster omgegaan met mijn oorsprong, in een soort zelfonderzoek. De eerste directe ervaring deed ik daarmee op toen ik zelf les begon te geven en oog in oog stond met Turkse kinderen.'

'Op een van de eerste dagen van een nieuw schooljaar sta ik in het Nederlands met een leerkracht te praten als er een klein Turks meisje bij me gaat staan. Onbewust begin ik tegen haar in het Turks. Zij weet niet dat ik Turkse ben en kan het ook niet geloven. "Spreek jij Turks?" vraagt ze verwonderd. Je ziet haar denken: het kan toch niet dat iemand anders, iemand die niet van bij ons komt, Turks spreekt. Ze denkt: leerkrachten, dat zijn Vlamingen. Het is zo'n klein, schriek meisje van een jaar of vijf, ze draagt zo'n Turks jurkje met felgekleurde bloemetjes erop, een typisch Turks jurkje. Ik buk me en zeg: "Ja, ik spreek Turks." Ze kijkt me nog steeds vol ongeloof aan. Ik strek mijn hand uit om haar handje te pakken, ze aarzelt, er zit henna op, met schrikachtige ogen staat ze het toe, ik pak haar hand en begin ze te strelen. En dan breekt het ijs. Ja, denkt ze, ze is echt een Turkse, ik hoef niet bang te zijn.'

'Lang geleden, toen ik nog maar pas in België was aangekomen, had mijn moeder ook henna op mijn handen aangebracht; bij ons wordt dat bij feestelijke aangelegenheden gedaan; er worden doeken om de handen gewikkeld om die henna te laten intrekken; hoe langer de henna op de handen zit, hoe donkerder ze wordt, hoe donkerder de huid eruitziet. Toen ik daarmee op school kwam, dachten de andere kinderen dat ik ziek was, hoewel ik een feestjurk aan-

had. Maar mijn hennahanden deden de andere kinderen verschrikt terugdeinzen. Ze dachten dat ik een besmettelijke ziekte had. Het jaar daarop heb ik mijn handen niet meer met henna behandeld. Want toen die andere kinderen zo van me schrokken, voelde ik me opeens heel alleen in dit land.'

'Het kleine meisje uit de klas laat mijn hand niet meer los. Ik ben erin geslaagd haar voor me te winnen. Ze is niet langer een bang en onzeker kind. Ze is geborgen.'

'In het onderwijs werd ik overspoeld door problemen: er waren meer en meer migranten die zich vestigden in de negentiende-eeuwse gordel van de stad Gent, er kwamen concentratiescholen. Vanuit het pedagogisch begeleidingscentrum zette ik met een aantal collega's projecten op, zowel voor kinderen, ouders als voor leerkrachten. Er kwam enorm veel op me af. En je beseft al snel dat je als leerkracht, als vrouw, als iemand vanuit die gemeenschap, de problemen niet kunt oplossen, je kunt maar enkele individuen een stuk daarin begeleiden, structureel veranderde er niets. Het werd alleen maar erger. Omdat je geen enkel gehoor vond bij het beleid. Men stond daar gewoon niet bij stil. Het werd doodgezwegen, de signalen die je liet uitgaan werden niet opgevangen. Een voorbeeld: het is belangrijk om kleine kinderen eerst in hun eigen taal te benaderen om dan de vreemde taal te leren. "Nee," zeggen allerlei zogenaamde deskundigen, "meteen de Nederlandse taal leren, dat is de beste manier om te integreren in een vreemde cultuur." Ik ben er voorstander van dat kinderen wel in hun eigen taal worden opgevoed, kinderen moeten taalrijp zijn om dan de brug te maken naar de andere taal, naar de andere cultuur. Als kinderen vanuit hun eigen taal aan jou een signaal geven, daarmee moet je iets doen; als je dat signaal niet opvangt, creëer je frustraties over hun eigen zelfbeeld: mijn taal is niet goed, mijn ouders zijn niet goed, mijn cultuur is niet goed, ik ben niet goed.'

'Mijn wereldvisie die mij bij de socialistische partij heeft gebracht, komt ook daarvandaan, dat gevoel van solidari-

teit, niet alleen naar de familie, het begrip solidariteit heeft voor mij een veel bredere strekking; verantwoordelijkheid voor de medemens, niet alleen voor je eigen bestaan, levens zijn met elkaar verbonden, je kunt niet vooruit zonder de ander mee te trekken. Emancipatie, verheffing, dat zijn de drijfveren die mij inspireren. Misschien lijken het oude, overleefde idealen, maar ik geloof er nog in, met heel mijn hart, en al de kracht die in mij schuilt, zal ik gebruiken om die idealen te realiseren.'

Ondanks haar sterke overtuiging lijkt de verwezenlijking van de plannen minder vanzelfsprekend. Ze moet steeds vechten, overtuigen, concurreren en de reserves binnen en buiten haar eigen Turkse gemeenschap overwinnen. 'Soms lijkt er iets van tweeslachtigheid met mijn carrière verbonden te zijn, van de ene kant was ik iemand die een naam begon te krijgen in de Turkse en migrantengemeenschap – als lerares had je ook een natuurlijk gezag, waaraan je een zekere status ontleende –, aan de andere kant voelde ik ook wel dat sommigen dat met reserves bekeken: je bent een vrouw en je moet niet te veel hooi op je vork nemen. Maar mijn man heeft me daarin volledig gesteund. Zonder hem was me dat niet gelukt. Maar ik had ook geen andere man gekozen, ik wist wie ik wilde. Kani is ook sociaal betrokken en zit ook vaak tot over zijn oren in de migrantenproblematiek. Zou hij daar geen begrip voor hebben, dan zou ons huwelijk snel gedaan zijn. Solidariteit betekent dat je eigenlijk altijd klaarstaat. Dat betekent ook dat mensen soms om tien uur 's avonds bellen. Ik sta daar voor open en zeg: "Als er iets is, mag je mij daarvoor terugbellen, of ik kan helpen of niet." En dat doen ze ook, niet alleen uit Oost-Vlaanderen, maar ook uit Antwerpen, Brussel, Limburg.'

'De socialistische ambitie van de meer praktisch gerichte solidariteit met hen die aan de onderkant van de samenleving terechtkomen, ben ik gaan ontdekken toen ik opgroeide in de cités, met gewone Vlamingen, met volksmensen en migranten. Als ik in een heel luxueuze omge-

ving kom, voel ik me vreemd. Luxerestaurants gaan aan mij voorbij. Ik heb het goed, ik kan me allerlei dingen permitteren, ik leef goed, de consumptiedrift gaat aan mij voorbij. Ik ga niet naar exclusieve restaurants, ik eet omdat ik moet, omdat ik niet anders kan, en dat is alles. Ik zou best duurdere mode kunnen betalen. Ik ging met mijn dochter winkelen, ze toonde me iets, 200 euro voor één pullover, en ik zei tegen haar: "Dat je kwaliteit wilt hebben, daar kan ik inkomen, maar je bent zestien, je wilt verschillende dingen. Ik wil voor jou 200 euro besteden, ik kan me dat permitteren, maar je gaat met me mee en we gaan daar vier, vijf pullovers voor kopen." Ik was blij dat ze daarmee akkoord was en niet per se een merknaam wilde. Ze zit in een leeftijdsgroep waar dat telt, maar het is toch veel leuker als je verschillende pullovers hebt voor verschillende dagen.'

'Mijn kijk op de wereld is altijd ver verwijderd geweest van materiële welvaart en luxe. Toen ik achttien was, kreeg ik van mijn leraar als prijs een boek, *Das Kapital* van Karl Marx. Ik moest in de discussies toch al bepaalde signalen hebben gegeven zonder dat ik dat zelf heb beseft. Als kind van vijftien jaar heb je nog geen concrete, evenwichtige ideeën over je toekomst: ik ga die kant uit, wat er ook gebeurt. Maar mijn houding gaf al iets prijs en neigde in de richting van: me betrokken en verantwoordelijk voelen voor anderen. Ik heb *Das Kapital* niet volledig gelezen, het was nogal hoogdravend voor een meisje van achttien. Ik geloof dat niemand dat boek helemaal heeft gelezen, dus daarvoor hoef ik me niet te schamen, zeker niet op die leeftijd. Maar alleen al het idee dat iemand mij juist dat boek gaf, zegt misschien iets over mijn engagement. Niet alleen engagement met de migrantengemeenschap maar met de hele maatschappij. Je sleept dat mee en zet dat niet van je af, je kunt dat niet.'

'Theoretisch kan ik Marx voor een stukje volgen. Maar ik vroeg me als zestienjarige al af: is dat wel toepasbaar? De marxisten vinden van wel, ik denk dat ik een iets te

praktische geest heb, te dicht bij de laag-bij-de-grondse realiteit van de dag sta om mee te kunnen zweven met fraaie, bevlogen theorieën waarvan men zich mag afvragen wat het realiteitsgehalte is. Niet te groot denk ik. Ik ben in die tijd heel veel boeken gaan lezen op het filosofisch vlak die me begrip hebben bijgebracht over ons complex bestaan in deze wereld, zoals de existentialisten; ik ben Sartre gaan lezen, Simone de Beauvoir. Maar altijd keerde ik van de boeken terug naar de wereld.'

'En uit die wereld nam ik de problemen mee naar huis. Kani en ik stonden ermee op en gingen ermee naar bed. Door de combinatie van taken in het onderwijs en het verenigingsleven, toeval of niet, zat ik er middenin. Sommige collega-politici geven me wel eens goedbedoelde adviezen om de migrantenproblematiek wat op de achtergrond te plaatsen in mijn politiek werk. Maar dat kan ik niet. Daar ligt mijn verantwoordelijkheid, daar ligt mijn hart. En zonder die twee kan ik niet overleven.'

Voor doorsnee Wetstraatpolitici zijn termen en slogans als democratische grondrechten, solidariteit, opkomen voor de zwaksten in de samenleving, emancipatie van achtergestelde groepen zo vanzelfsprekend dat ze inhoudloos zijn geworden. Zonder de dagelijkse verplichting ervoor te strijden. Voor Fatma Pehlivan ligt dat anders. Voor haar gaat de strijd onverminderd door.

Van migrant tot mens, medemens en burger

Als migrant ben je getekend voor het leven, je bent een onderwerp van het politiek debat, een budgetprobleem, een economisch probleem, een maatschappelijk twistpunt. Fatma Pehlivan neemt afstand van de stigmatisering waarin de migrant als *een sociaal geval* wordt beschouwd.

'Ik heb mij nooit migrant gevoeld. Het besef dat ik tot de migrantengemeenschap behoorde is in de loop van de jaren gegroeid. Ik heb mijn allochtoon-zijn nooit als een tekort of als iets negatiefs ervaren, maar integendeel als een verrijking. De twee culturen zijn in mij verenigd in een symbiotisch geheel.'

Fatma Pehlivan vindt de houding van migranten te vaak gelaten, passief of escapistisch, maar ze is van oordeel dat daaraan jaren van desinteresse en pure verwaarlozing van de kant van de Belgische overheid ten grondslag liggen. 'Migranten van de eerste generatie moesten te hard werken om zich met integreren bezig te kunnen houden of de Nederlandse taal te leren. De Belgische federale overheid had daar nooit aan gedacht en de migranten van hun kant waren maar door één gedachte bezield: zodra zij genoeg geld hadden gespaard om in hun vaderland iets op te bouwen, zouden ze geen dag wachten om terug te keren. Zij zijn

inmiddels op pensioenleeftijd en moeten nu op hun oude dag constateren dat het leven in dit verre vreemde land eigenlijk een beetje aan hen voorbij is gegaan. De tweede generatie van migranten, waartoe ik behoor, is bijna helemaal tussen wal en schip geraakt. Ook voor hen was er geen migrantenbeleid, zij zijn niet opgevangen, ze liepen een grote onderwijsachterstand op en spreken slecht Nederlands, ze hebben niet het niveau gehaald om te kunnen studeren en bleken op de arbeidsmarkt kansloos voor de betere jobs. Dat zijn dus de ouders die nu worden geconfronteerd met de problemen van losgeslagen kinderen. Sommigen namen wél het initiatief, richtten eigen bedrijven op en wisten het hoofd boven water te houden. Maar het zijn uitzonderingen. Ik ben een uitzondering in die leeftijdscategorie geweest. Mijn vader heeft ons gestimuleerd om te gaan studeren, en dat heeft rendement afgeleverd. De derde generatie brengt haar jeugd door in concentratiescholen, heeft weinig contact met generatiegenoten in andere scholen, en het ligt voor de hand dat zij de rest van haar kansarm leven in getto's zal wonen. De balans is dus triest: wij hebben twee generaties verloren en de derde heeft het zeer moeilijk.'

'Toen ik als kind van een migrantengezin hiernaartoe kwam, was het klimaat voor migranten vriendelijk en als je presteerde, werd het heel erg gewaardeerd. Toch had ik het gevoel: ik moet hier dubbel zoveel presteren en bewijzen om die waardering te krijgen. In het begin nog niet. Als leerlinge van het basisonderwijs was ik een curiositeit, vanwege mijn naam, haar, kleur. Niet lang daarna telde dat niet meer. De aanvankelijke sympathie bleek dun als vernis. In het middelbaar was mijn allochtone afkomst niet langer een stukje goodwill, integendeel, ineens kwam de rivaliteit naar boven. De strijd tussen verschillende culturen werd op het middelbaar gevoerd. Langzaam maar zeker raakte ik in een isolement, al was dat voor een deel een zelfgekozen afzondering. Op school gingen de leerlingen van mijn klas samen op stap of bezochten elkaars ver-

jaardagspartijtjes. Ik ben nooit naar een verjaardagsfeestje geweest. Eén keer heeft een vriendin mij gevraagd en ik heb het aangedurfd om thuis te vragen of ik mocht. Dat mocht niet. Dan werd je ook niet meer gevraagd. Je werd aanvaard op school, maar er was altijd een afstand. Ik reageerde door een soort onaantastbaarheid uit te stralen tegenover die buitenwereld, tegenover jongens, tegenover leeftijdgenoten in het algemeen. Niet alleen een lichamelijke onaantastbaarheid, je zorgt ervoor dat niemand aan je komt, maar ook in geestelijk opzicht nam je afstand in acht. Door die afstand werd je als vanzelf teruggeworpen op je eigen culturele roots. Al speelde Turkije slechts een rol op de achtergrond. Pas later is die band met Turkije versterkt, toen mijn Turkse identiteit als een feniks uit de as herrees door de ervaringen die ik als lerares in de Turkse gemeenschap opdeed. Ik ga nu alweer zo'n kleine twintig jaar met regelmaat naar Turkije. De eerste generatie die in de jaren zestig hier kwam, heeft die binding met Turkije nog gehad, maar de tweede en derde generatie voelen die band met het oude vaderland niet meer, ze verliezen hun wortels en staan verweesd in de maatschappij. Ze horen niet meer tot de Turkse stam maar hebben ook geen wortels in de Belgische of Vlaamse samenleving.'

'Ikzelf zou in Turkije als vrouw heel goed kunnen leven, in een grote stad, maar bij nader inzien denk ik dat Turkije en mijn persoonlijkheid niet zo goed samengaan. Niet omdat Turkije overwegend een mannenmaatschappij is, want er zijn in Turkije genoeg vrouwen die carrière maken, voor hun mening uitkomen en hun maatschappelijke verantwoordelijkheid opnemen, zelfs in de wat kleinere steden; Turkije is de Sahara niet, maar ik denk dat het toch heel zwaar zou vallen, omdat, ook tussen vrouwen, klassen en standsverschillen, de verschillen tussen rijk en arm, groot zijn. Daartegen zou ik in verzet komen.'

'En ik heb intussen ook krachtig ontwikkelde roots in Vlaanderen. Al is het hier ook *a men's world*, ik begin me steeds meer Vlaming, Europeaan en wereldburger te voe-

len. Ik hou van Vlaanderen, omdat ik Vlaanderen heb leren kennen, door de literatuur, door de mensen, doordat ik ook heel veel Vlaamse vrienden heb. Ik voel me misschien wel veel meer Gentenaar dan vele Gentenaars. Maar tegelijkertijd denk ik: ik wil mijn wereld niet indammen maar groter maken, het euroburgerschap en het wereldburgerschap liggen binnen handbereik, ik zet de televisie aan en de wereld dringt mijn huiskamer binnen. Maar ook op het politiek vlak zijn de grenzen fictief geworden. Waarom zou ik dan die wereld beperken tot mijn Vlaams-zijn? Door de combinatie van mijn Turkse en Vlaamse cultuur zit ik niet vast in die cirkels, voor mij lopen ze door elkaar en overlappen ze elkaar. Door mijn sociaal engagement ben ik de grote maatschappelijke processen breder gaan zien. De jaren tachtig hebben daar een zeer grote rol in gespeeld, het besef dat migranten de slachtoffers zijn geworden van een cultuuromslag in het Westen waarin zij als figuranten opgevoerd, gebruikt en misbruikt werden. Migrant zijn reizigers door tijd en ruimte, maar zij hebben net als de niet-migrerende mens behoefte aan zekerheden. Huisvesting, werk, een toekomst die meer welvaart en geluk belooft. En dan zijn mijn ogen opengegaan: mensen die ver van hun geboortegrond naar een ander land zijn getrokken om hun lot te verbeteren, werden aan hun lot overgelaten. Ik zag begin jaren tachtig dat de Turken in de cités in uitzichtloze posities terecht waren gekomen, in plaats van in welvaart en geluk in het beloofde land België. Ik zag de miserabele leef- en woonomstandigheden waarin de migrant verkeerde. Voor de jaren zeventig en tachtig kan ik dat echt niet anders omschrijven dan middeleeuwse toestanden. Je zag het rioolwater dat midden door cités liep, er waren geen toiletten in de huizen, er was dus niets, waardoor de Turkse gemeenschap, nadat ze eenmaal beslist had hier te blijven, een start heeft gemaakt met een eigen programma: zelf huizen kopen en renoveren, badkamers en toiletten installeren. Vlamingen mogen dan met een baksteen in hun maag zijn geboren, maar

Turken ook. Dat hebben Vlamingen en Turken dan gemeen. Je krijgt nogal eens het verwijt naar je hoofd geslingerd: "Jullie zijn vuile Turken." Maar dat klopt niet. Want in heel veel huizen in Turkije heb je toiletten; al is het misschien buiten, maar je hebt toiletten. Maar hier in de cités, waar de migranten in menselijke pakhuizen onderdak kregen, had je die juist niet. In Turkije heb je ruimte om je te wassen, in de cités hadden ze dat niet. Ik kom uit een cultuur met een duizendjarige traditie van beschaving, een moderne staatsvorm, het vrouwenkiesrecht bestond er eerder dan in België. Heel veel mensen hier weten dat niet. Het beeld dat men heeft van *die vuile Turken* is niet correct en beschamend voor hen die er zulke ideeën op nahouden. Toen ik op school te maken kreeg met concentraties van migranten, met kinderen die geen Nederlands spraken, heb ik na een tijd gezegd: "Dat kan natuurlijk niet. Daar moeten we iets aan doen." Daaruit is mijn sociaal engagement voortgekomen. Ik heb dan beslist: mijn plaats in deze samenleving is hier, te midden van de migranten. Op het domein van het migrantenbeleid is er meer dan één kloof te overbruggen. Tussen de politiek en de migrant gaapt er een onmetelijke kloof. De politiek moest wel falen omdat politici niet het geringste besef hadden wat er onder de migranten leefde. Maar de kloof tussen de politiek en de Vlaamse gemeenschap is niet minder breed. De Wetstraat wist totaal niet wat Vlamingen nu eigenlijk van de multiculturele maatschappij vonden.'

Fatma Pehlivan weet waarover ze spreekt. In haar loopbaan van lerares putte zij haar ervaring en kennis uit de onderste krochten van de samenleving. 'Ik denk dat het mijn verstandigste keus is geweest om in het onderwijs te gaan, van daaruit heb ik die migrantenwereld diepgaand leren kennen, heb me kunnen verdiepen in hun noden en problemen. Was ik naar de universiteit gegaan dan zou mijn carrière er heel anders hebben uitgezien, dan had ik niet achteromgekeken naar de wereld waaruit ik ben voortgekomen. Nu heb ik de problemen van nabij beleefd. Was ik

wetenschapper geworden dan was ik ze gaan analyseren en had ik mijn emoties in papieren dossiers moeten opslaan.'

De migrantengemeenschap doorloopt in een lang en moeizaam emancipatieproces fasen waar de autochtone meerderheid part noch deel aan heeft. Van migrant tot mens, van mens tot medemens en van medemens tot burger. Fatma Pehlivan is als geëngageerde lerares van oordeel dat de opgang veel te veel tijd vergt en ze besteedt veel tijd en energie om de lotsverbetering van de jongere generaties migranten te versnellen. 'Ik had het op zeker moment op me genomen om middensholen te bezoeken waarvan ik wist: er zijn daar migrantenjongeren aanwezig. Om ze één keer in de week de eigen problemen te laten verwoorden. Ik praatte meer met meisjes, omdat zij meer problemen moesten overwinnen om zich in het onderwijs te ontplooiën. Vaak vertelden die meisjes me: "Ik mag niet verder studeren van mijn ouders." Of: "Ik moet zo vlug mogelijk mijn studie afmaken." Als ik dat hoorde, stapte ik gewoon naar die ouders, kwam dan meestal met de vader in contact en zei: "U moet uw dochter laten studeren." Ik haalde mijn eigen loopbaan als voorbeeld aan en dat had effect op hem. Ik begeleidde meisjes van de middenschool die een taalprobleem hadden. 's Avonds en in het weekend. Door de week na mijn werkuren, vijf, zes uur, zaterdag, zondag, woensdagnamiddag en vakantiedagen. Maar ik liet de ouders ook beloven hun dochter niks in de weg te leggen als ze wilde studeren.'

'Eind juni had ik een lijst van meisjes die ik thuis wilde opzoeken om met de ouders te praten. Zodat ze in september zouden worden ingeschreven in een doorstromingsrichting, algemeen secundair onderwijs. Ik dacht: ik mag die meisjes echt niet uit het oog verliezen, dan zijn ze verloren. Ik was in de ogen van veel ouders een vrijgevochten vrouw. Als ik bij mensen thuis kwam, voelde ik dat wel, maar als leerkracht kon ik dat compenseren. En dan keken ze niet of je vrouw of man was. Dat is mijn sterkste punt geweest naar de gemeenschap. Ik kon een aantal

deuren instampen die voor anderen gesloten bleven. De meeste meisjes die ik heb begeleid, hebben intussen universitaire studies gedaan. Als ik in Gent rondloop, word ik soms aangesproken door meisjes die ik heb begeleid. Soms ook door jongens. Eén jongen zei me: "Eigenlijk hebben we jou op dat ogenblik verguisd, maar nu beseffen we dat je gelijk had." Omdat ik lastig was, ik liet het niet los. Er waren gevallen waarin ik het uiterste heb gedaan om iemand in het rechte spoor te houden, maar waarin het toch mislukt is. Ik herinner me een meisje Zübeyde, genoemd naar de vrouw van Atatürk. Zij zat op de beroepsschool. Ik kreeg het signaal van de directeur: dit meisje is heel intelligent, ze zit hier niet op haar plaats. Maar hij kon haar ouders niet overhalen om haar naar een andere school te sturen. Ze woonden in Ledeberg, ik ben daar op bezoek gegaan. Alleen haar moeder was thuis, vader werkte. De moeder stemde in met de verdere studie van haar dochter. Maar de vader was de man die besliste. Ik heb een afspraak met die vader gemaakt en kon hem met mijn argumenten overtuigen. Eerst aarzelde hij, want studeren associeerde hij met slechtheid; zijn dochter zou het verkeerde pad opgaan. Ik vertelde hem over mijn eigen leven, hoe ik door verder studeren een verantwoordelijke plaats had gekregen in de samenleving. Ik zei hem: "Waar u schrik voor hebt, gebeurt juist met iemand die niet heeft gestudeerd. Die loopt verloren, met alle risico's dat ze op plaatsen terechtkomt waar ze haar ondergang tegemoet gaat." Hij gaf ten slotte toe. Zijn dochter mocht naar het secundair onderwijs. Maar twee maanden later kreeg ik een telefoontje van de school. Ze kwam er niet meer. Onder druk van haar vader was ze teruggekeerd naar het beroepsonderwijs. Drie, vier keer heb ik de vader kunnen ompraten, maar ten slotte moest ik mijn pogingen staken, ze wilden er niet meer met mij over praten. De vader had niet de moed om door te zetten, de familie kwam van het Turks platteland, van Anatolië. Waarschijnlijk was er door de omgeving druk uitgeoefend om hun dochter van het secundair onderwijs

af te nemen. De dochter die graag verder wilde studeren was niet sterk genoeg om haar wil door te zetten. Twintig jaar later kwam ik haar in Gent bij toeval tegen. Ze is een heel traditionele huisvrouw geworden. Ze had het verstand om het ver te schoppen, maar ze was op de leeftijd van negentien jaar getrouwd en had inmiddels drie kinderen gekregen. Ze zei tegen me: "Wat ik zelf niet heb kunnen doen, wil ik voor mijn kinderen. Zij moeten verder studeren."

'Het is frustrerend dat je ziet welke mogelijkheden iemand heeft en toch geen kans krijgt om die te ontplooiën. Ik had mijn successen, maar ook mijn mislukkingen. Het kostte me vaak veel tijd en energie om iets te bereiken. Je bent ook maar beperkt als mens, beperkt in je tijd, je kunt ze ook niet allemaal individueel terzijde staan. Het blijft bij een kleine groep, de grote groep kun je niet helpen. Dat gaat je individuele vermogens en draagkracht te boven. Ik heb mij in die periode volledig gefocust op meisjes. Nu denk ik dat we ons te weinig op jongens hebben geconcentreerd. Jongens hebben ook een stimulans nodig.'

'In de migrantengemeenschap bestaat er een verontrustend verschil tussen de schoolprestaties van jongens en meisjes. Qua onderwijs, tewerkstelling. De meisjes zijn het helemaal aan het maken. Overal dringen ze door, presteren op school boven het gemiddelde, hoofddoekje of geen hoofddoekje. De mannen en jongens lopen achter.'

'Migrantenvrouwen hebben veel eerder het signaal afgegeven dat zij behoefte hadden aan steun bij het opvoeden en begeleiden van hun kinderen, en aan hulp bij Nederlandse taallessen. Hoe groot hun achterstand aanvankelijk ook was. Want ze waren in veel gevallen analfabeet. Toen wij met ons alfabetiseringsprogramma begonnen, namen de Turkse mannen in het begin een vrij afwachtende houding aan. In de ogen van de mannen waren wij wel iets te progressief, in het begin hebben we tegenstand gehad, in de zin van: wat gaan jullie onze vrouwen daar leren? Ga je de vrouwen tegen ons opzetten, of ze politiek bewust

maken? Ga je van hen feministen maken? Ons voordeel was dat we via de school en de kinderen contact hadden met beide ouders, dus ook met de mannen, en ook bij hen hadden we een status die met het onderwijs verbonden is. Waardoor gemakkelijker werd aanvaard dat wij die lessen organiseerden, zelfs op zondag. De mannen waren minder geneigd met ons mee te gaan. Maar later kwamen ze met hun vrouwen mee om ze in te schrijven. Want het was toch wel gemakkelijk. Als hun vrouwen de kunst van het lezen en schrijven machtig waren, en dus hun rijbewijs konden halen, was dat in het voordeel van de mannen: zo hadden ze vervoer, met hun vrouw achter het stuur. Wij wilden er geen politieke tint aan geven. Je kunt natuurlijk zeggen: alles is politiek. Als je mensen een bepaald bewustzijn bijbrengt is dat politiek getint. Maar het ging er niet om daar een bepaalde partijfilosofie te verkondigen. Wij hebben ook vermeden om de politieke ontwikkelingen van het land van herkomst naar hier te importeren. Wij waren toekomstgericht en probeerden de Turkse migrantengemeenschap te mobiliseren omdat zij een belangrijk deel van de toekomst van de Vlaamse gemeenschap mee zal bepalen. Dat staat vast.'

'Achteraf stel ik vast dat we die mannen misschien toch nog te weinig bij die projecten hebben betrokken. Toen we de vrouwen de hand reikten, kweekte dat soms frustraties bij de mannen. De situatie van de Turkse mannen is niet florissant. Frustraties over niet-gerealiseerde kansen, een intellectueel potentieel dat niet werd benut. Het resultaat is doelloosheid, verveling, machogedrag. Wat moet gebeuren om de mannen uit hun impasse te halen? Dat kan maar op één manier: zorg ervoor dat ze hun zelfrespect herwinnen. Door ze als medemens en burger te laten participeren in de samenleving, met evenveel kansen op scholing, werk, huisvesting als een Vlaming.'

'Nu hoor je vaak dat de migrantengemeenschap tekortgeschoten is in het integreren in de Vlaamse samenleving en veel miserie aan zichzelf te wijten heeft. Dat is volle-

dig onterecht. Want ik vraag me af: waarin is die migrantengemeenschap tekortgeschoten? In de Wetstraat bestond zij niet, behalve in de criminaliteitsstatistieken. Electoraal was zij zonder stem. Bij de migrantengemeenschap heeft zelfs het besef nooit bestaan dat zij een electorale macht vertegenwoordigt; zij heeft gewoon haar eigen afgezonderd leven geleid en slechts een poging gedaan om het hoofd boven water te houden. Om te overleven. Vanuit de benauwde filosofie: we moeten onszelf uit de slag redden. Slechts een beperkt aantal individuen in de migrantengemeenschap is er bovenuit gegroeid, tegen de verdrukking in. Dat bewustzijn is er niet geweest bij de migrantengemeenschap als geheel. Je kunt ze dat verwijten, maar hoe kun je een vuist maken, als er ook op het vlak van onderwijs en tewerkstelling geen enkele vorm van emancipatie is geweest? De kracht om als burgers voor hun eigen zaak op te komen en voor de gemeenschap, hebben ze niet. Dat fatalisme keur ik niet goed, maar zij is het logische gevolg van het feit dat men een belangrijke minderheidsgroep volledig aan zijn lot heeft overgelaten. En dan krijg je excessen, individuen die hun lot in eigen hand nemen en tot criminaliteit vervallen omdat de legale wegen hun geen perspectieven bieden op een menswaardig bestaan. Het vooruitzicht een leven lang tweederangsburger te zijn, doet sommigen naar criminele middelen grijpen om zichzelf te verheffen; nogmaals: ik keur dat zeker niet goed, ik ben daar fel tegen maar het is een voorspelbaar effect van verwaarlozing en verloedering op de sociale veerkracht van een gemeenschap. Als je een kind verwaarloost, is de kans groot dat het zich op een dag tegen de maatschappij zal keren die hem dat heeft aangedaan. Dan kun je excessen opruimen, cosmetische operaties uitvoeren om de criminaliteit van straat te halen, maar de werkelijke oorzaak, de degradatie van een gemeenschap tot tweederangsburgers los je daarmee niet op.'

De Morgen zette in juni 1999 nog eens op een rijtje wat eraan schortte.

Het is een mythe dat allochtonen werkloos zijn omdat ze laaggeschoold zijn. Schoolverlaters van hoger secundair beroepsonderwijs zijn een jaar later voor 33 procent werkloos, autochtone jongeren 16 procent. In het hoger secundair technisch onderwijs is iets soortgelijks aan de gang: een jaar later zijn allochtone jongeren voor 27 procent werkloos, autochtonen voor 16 procent. Tussen 1993 en 1998 daalde het aantal laaggeschoolde mannelijke werklozen onder vijftig jaar met 20 procent, dat van de allochtonen steeg met 16 procent.

‘Het standpunt van de (toen nog) SP-kandidaten van Marokkaanse en Turkse origine: de werkgever heeft de plicht om zijn personeelsbeleid zodanig te organiseren dat het aantal vrouwen, allochtonen en gehandicapten een afspiegeling vormt van hun aandeel in de regio waaruit de werknemers worden gerekruteerd. Conclusie: etnische werkloosheid is het gevolg van etnische discriminatie.’

‘Schrijnend en wrang-humoristisch is de klacht van een Turkse fabrieksarbeider begin jaren tachtig, toen de werkloosheid onder migranten lager was dan onder de allochtonen. *Migranten zijn bereid om alles te doen.* Dat wekte weer wrevel bij de Vlamingen. De allochtone fabrieksarbeider stelde vast dat de autochtone arbeiders veel werktijd verdeden met vergaderen over betere arbeidsvoorwaarden en lonen en dat vakbonden geregeld over de vloer kwamen om autochtone eisen kracht bij te zetten. Voor de allochtonen werd dat niet gedaan, stelde hij vast, ze werkten harder en kregen minder uitbetaald. Hij uitte zijn klacht in de inmiddels historische oneliner die de situatie van de migrant treffend weergeeft: *Vlamingen veel praten, veel verdienen, Turken weinig praten, weinig verdienen.*’

De frequente oproep vanuit de politiek in de Wetstraat aan allochtonen om zich aan te passen, verwerpt Fatma Pehlivan als een vorm van paternalisme. ‘Het klinkt al vernederend. De ene cultuur moet buigen voor de andere. Respect voor elkaars culturele identiteit lijkt me een beter uitgangspunt. Dan kun je leren hoe je met elkaar moet

omgaan. De verzuchting *'t wordt nooit meer zoals vroeger* hoeft geen achteruitgang te beteken. Integendeel. Maar hebben we de multiculturele samenleving ooit een kans gegeven? Werd ze niet al afgeschoten voor ze goed en wel van start kon gaan? Ik wil geen onderscheid maken tussen Vlamingen en migranten, wij zijn burgers van dit land en daar staan wij voor. Dat wij elkaar als mens, medemens en als burgers aanvaarden. Wij staan nog aan het begin van de politieke participatie van alle burgers. Wij hebben met het afwijzen van het stemrecht de klok met een paar jaar teruggedraaid. Maar het is onzinnig om je met een schimmenspel bezig te houden, je kunt die klok helemaal niet terugdraaien. Want je moet naar de toekomst kijken. Wat er verloren is gegaan, kunnen we niet meer ophalen. Maar de migrantengemeenschap moet nu redden wat er te redden valt. We moeten Vlaanderen redden, niet alleen de migrantengemeenschap, maar heel Vlaanderen. Daarin dragen zowel Vlamingen als migranten hun eigen verantwoordelijkheid.'

In haar visie is de migrant volwaardig lid van de Vlaamse leefgemeenschap. Allochtonen zijn niet te isoleren, ook niet voor analytische experimenten. Er is een algemeen veiligheidsprobleem, er is geen allochtonenprobleem met een veiligheidsaspect. De verheffing van de migrantengemeenschap is een dwingende noodzaak voor iedere politicus die de burger serieus neemt.

De weg naar de Wetstraat

Allochtone politici zitten vaker tussen twee of meer vuren. Het risico dat hun carrière schroeiplekken oploopt, is navenant groter. Een politieke partij die een mandaat verleent, stelt eisen. De achterban van allochtone politici niet minder. Van de politici wordt veel verwacht, één enkele keer zelfs het onmogelijke. Toch is het beeld vals dat de migrantengemeenschap allochtone politici aan een lijntje heeft.

De etnische achtergrond van een politicus is vaak het motief waarom ze op je stemmen, maar ze zijn natuurlijk niet naïef, ze zullen zich niet alleen daarop focussen, ze kijken ook naar de partijstandpunten en de manier waarop partijen daar in de praktijk mee omgaan. Partijen die veel beloven maar dat niet waarmaken worden door de kiezers afgestraft; kiezers uit de etnische minderheden maken daarop geen uitzondering. Vooral omdat je als kiezer vandaag meer keus hebt onder politici van allochtone afkomst. Je kunt nogal eens naar een andere kandidaat uitwijken. Maar afgezien daarvan denk ik dat er de eerstkomende vijf tot tien jaar, zolang de problematiek van de etnische minderheden bestaat, altijd druk zal zijn vanuit de allochtone gemeenschap. De allochtone kandidaat is de stem van de

migrant in het parlement, zo voelt hij dat in elk geval. Er zijn ook Vlamingen die op jou stemmen, maar de druk van de allochtone gemeenschap is groter. In je politiek functioneren ga je dan op zoek naar een evenwicht. Hoe laat je die stem horen? Ik heb de indruk dat partijen daar eigenlijk nog niet uit zijn. Hoe gaan wij om met politici die vanuit de allochtone gemeenschap zijn verkozen? Ik wil ik elk geval geen alibi zijn van de gevestigde partijen, een *excuus-Fatma*. Daarvoor zijn de problemen veel te ernstig. En wat alarmerend is: de meeste politici, ook in mijn partij, beseffen niet dat migrantenproblematiek een kolossaal maatschappelijk probleem is; niet alleen van de migranten zelf, maar van de hele maatschappij. Het probleem strekt zich tot in de verste uithoeken van onze samenleving uit en varieert van gezondheid tot huisvesting tot onderwijs tot tewerkstelling. Als ik zeg dat ik me bezighoud met migrantenproblematiek, gaat dat veel verder dan dat. Want ik heb niet alleen mijn expertise en ervaring in het onderwijs hard nodig. Kom ik met ouders van schoolgaande kinderen in contact, dan is meteen het generatieprobleem aan de orde, inclusief gezondheidszorg, en het daarop volgende traject, de tewerkstelling. Het is een totaal-maatschappelijk probleem waarvoor de politiek vandaag staat. En als wij het voor ons uit blijven schuiven, kunnen we dat probleem op een kwade dag niet meer met eenvoudige democratische middelen oplossen. Dan moet het met bot machtsvertoon gebeuren. En dan hebben we geen eind aan het probleem gemaakt, maar dan heeft het probleem een eind aan ons gemaakt.'

In *De Morgen* plaatst Fatma Pehlivan begin februari 2002 een kanttekening bij de gastvrijheid die migranten hier wordt bereid. Een sfeerschets die maar weinig ruimte voor misverstanden laat.

'De gastvrijheid van vele Belgen is streng voorwaardelijk – gasten moeten zich schikken naar de leefregels van het huis of ze vliegen buiten. Zij is vooral discriminerend voor de zogenaamde migranten van de tweede en derde

generatie, nota bene mensen die hier geboren en getogen zijn. De etnisch-culturele diversiteit zou door alle Vlamingen als een rijkdom moeten worden ervaren. En niet in het nadeel van de Vlamingen van vreemde herkomst mogen worden uitgespeeld of misbruikt.

Ik kan de signalen niet langer negeren. En mijn actief politiek mandaat is dan ook de uiteindelijke consequentie van mijn engagement om dingen te doen bewegen, te doen veranderen. Het politiek mandaat is op zich van geen belang, ik zie mijn senatorschap niet als een opstap naar meer sociaal prestige. Dat neemt niet weg dat ik gevoelig ben en blijf voor blijken van waardering voor het werk dat ik doe, maar niet voor het feit dat ik senator ben. Vleierij is aan mij niet besteed. Ik zal dan ook mijn afkomst als arbeiderskind nooit verraden.

Wat heeft bij mij de knop omgedraaid om toch in de politiek te gaan? Waarschijnlijk het besef dat je in het onderwys en in het middenveld nog twintig jaar bergen werk kunt verzetten maar als de politiek er niet structureel op reageert en zich daar niet achter plaatst, en niet investeert, dan verandert er niets aan de situatie en is al je werk uiteindelijk voor niets geweest. Goed, je hebt een relatief kleine groep mensen geholpen, en dat is van waarde, maar voor de gemeenschap is dat marginaal en niet van blijvende betekenis.'

Wanneer Fatma Pehlivan eind oktober 1982 een protestmars heeft georganiseerd tegen de agressie van extreem-rechts versus Turkse migranten, gaat haar optreden niet ongemerkt aan Wetstraatwatchers voorbij. Zij wordt enkele keren benaderd door de PvdA om als vaandeldrager van de PvdA-revolutie op te treden. Ze staat niet antipathiek of vijandig tegenover de militante partij die als enige politieke beweging een lans breekt voor het migrantenstemrecht. Maar ze laat zich niet op sleeptouw nemen omdat ze haar bedenkingen heeft tegen partijen die het uiterste van het politiek spectrum opzoeken.

In de loop van de jaren tachtig zet zij zich naast haar

onderwijstaak volledig in voor het verenigingsleven. Ze wordt gekozen in vertegenwoordigende functies en doet jarenlang ervaring op als bestuursvoorzitter; ze leert het vergadervak intensief kennen en beheerst de onderhandelingsstechniek tot in de details, het sturen van beslissingen en het agenderen en in discussie brengen van thema's wordt een specialisme van haar. 'Als er dan vanuit de beleidssfeer werkgroepen worden geformeerd, in het onderwijs, in het middenveld, waarbij een aantal namen circuleert, ben jij voor de migrantengemeenschap het referentiekader. Op zeker ogenblik begon ik namens de migrantengemeenschap op Vlaams niveau deel te nemen aan het maatschappelijk debat. Na een paar keer krijg je het stempel van woordvoerder van de migrantengemeenschap. Je wordt dan gewoon naar voren geschoven en je doet uitspraken die door de media worden opgepikt. En op een gegeven moment sta je daar, als representant van die gemeenschap op Vlaams niveau, tegen wil en dank. Zowel in het onderwijs als in de welzijnssector als in de culturele sector. Dat is dan het begin.'

Ze wordt lid van de Hoge Raad voor Migranten, die een belangrijke emancipatorische klus ter hand neemt: het in kaart brengen van een middenveld voor de migrantengemeenschap om zich een meer kansrijke positie in de maatschappij te kunnen verwerven. Dat signaal wordt opgepakt door Luc Martens, die in 1993 duidelijk maakt dat het licht ook in zijn ivoren toren van het ministerie van Cultuur en Welzijn is doorgedrongen. Hij is ervan overtuigd geraakt dat zo'n middenveld onontbeerlijk is en pleit ervoor een chapter voor de migranten in het Decreet voor de Volksontwikkeling op te nemen. Fatma Pehlivan zit intussen niet stil. Mede door haar inbreng wordt de Federatie van Vooruitstrevende Turkse Verenigingen opgericht. Binnen de federatie hebben verschillende vrouwenverenigingen een plaats gevonden, uit Gent, Antwerpen en Limburg. Fatma Pehlivan komt op namens de Gentse Turkse Vrouwenvereniging. Maar ze heeft al zoveel werk op haar

schouders genomen dat zij de functie van federatievoorzitter allerm minst ambieert. De geschiedenis heeft evenwel haar eigen dynamiek. 'Toen de federatie werd opgericht was alles al geregeld, statuten waren gemaakt, het bestuur was gekozen, de functieverdeling was geregeld. Op één niet onbelangrijk detail na: er was nog geen voorzitter. Voor ik van huis ging, overliep ik thuis met Kani de opties. Hij waarschuwde me: "Doe wat je wilt, maar laat je niet tot voorzitter kiezen. Bij alles wat je al doet, kun je dat er niet bij hebben." De vergadering begon, de statuten werden goedgekeurd, het bestuur werd geïnstalleerd, nu moest er nog een voorzitter worden gekozen. Doodse stilte, iedereen keek in het rond. Mensen keken weg, ontweken blikken. Ik voelde de blikken op mij rusten, ik durfde niet te kijken. Ik dacht: ik zit al in Brussel in overlegorganen, ik zit in vrouwenverenigingen, in het onderwijs. De stilte werd pijnlijk. Ik kon er niet onderuit. Iemand zei: "We zitten muurvast. Jij, Fatma, moet het doen. Er is geen alternatief." Ik zei: "Stop, ik ga mijn man bellen." Hij klonk moedeloos, ik vroeg zijn toestemming, wat ik nooit doe. Hij zei: "Als het niet anders kan, doe het dan." Zo werd ik de eerste vrouwelijke voorzitter van de Federatie van Turkse Verenigingen. Soms zoek je een rol in het leven, maar soms zoekt de rol jou.'

De Federatie van Vooruitstrevende Turkse Verenigingen is razend actief, maar op het politiek niveau beweegt er niet veel. De Wetstraat is ongevoelig voor het migrantenthema en voor de partijen bestaat het onderwerp al helemaal niet. Na 1990 begint er enige beweging in te komen; hier en daar zijn er initiatieven op lokaal niveau. Maar het wordt in hogere politieke besluitvormingscircuits niet ernstig genomen en als een marginaal verschijnsel, een non-issue afgedaan. 'Dat gevoel hadden we. Zelfs een thema als de gezinshereniging dat vergaande consequenties had, bracht hen niet op andere gedachten. De politieke wereld stond te ver af van de migrantengemeenschap. En van haar kant had de migrantengemeenschap ook veel te weinig oog voor

de politiek, ze was totaal niet gepolitiseerd en leefde geïsoleerd van andere delen van de maatschappij; en zij was ook niet sterk genoeg om haar stem te laten horen. Individen mengden zich in het debat maar ze konden hun stem niet op het beleid drukken.'

Wanneer midden jaren negentig nog geen verandering intreedt en de situatie van kwaad tot erger dreigt te evolueren, begint een gevoel van onrust bij Fatma langzamerhand de overhand te krijgen. 'In 1986 werd vanuit het beleid zelfs een terugkeerpremie als idee naar voren geschoven. Het migrantenprobleem is niet meer dan een tijdelijk probleem. Eigenlijk zaten ze met het idee in het hoofd: die mensen zijn hier als gastarbeider gekomen, we gaan ze een premie geven, dan kunnen ze terugkeren. Ze zaten nog altijd met de blauwdruk van de eerste generatie in hun hoofd. De politieke wereld en de overheid beseften nog niet dat de tweede zich al manifesteerde en de derde generatie in aantocht was.'

'Als je in het onderwijs zit, komen de problemen op je af. Je verweert jezelf, maar iets wezenlijks kun je niet doen. Je blijft kleine, incidentele oplossingen bedenken en ondertussen raast de storm over je heen, je staat machteloos. Als de golven huizenhoog over je heen komen, heeft het geen zin om met zandzakken te slepen, dan ben je al te laat. In een eerdere fase had je met vereende krachten een dijk moeten bouwen om de vloed te keren. De politiek kan zo'n dijk maken, een individu is nooit in staat een structurele oplossing aan te dragen, zoals de dijk tegen de stormvloed. Ik ging dat steeds meer beseffen en die evolutie in mijn denkwereld heeft me uiteindelijk in de armen van het politiek metier gedreven. Toen ik steeds meer bemoedigende signalen opving van mensen die ook vonden dat de oplossingen alleen op een hoger niveau konden worden aangekaart en opgelost, ben ik in 1995 naar de toenmalige SP gegaan – want mijn hart lag bij het socialisme van de solidariteit en de zorg voor de zwakkeren in de samenleving – en heb ik gezegd: "Ik word lid en wil me verkiesbaar stellen."

Nadat ze in een eerste verkiezingsronde in 1999 door Kathy Lindekens is gepasseerd, treedt ze 1 februari 2001 aan als gecoöpteerd senator, nu in de plaats van diezelfde Kathy Lindekens. In het begin valt de overgang van het onderwijs naar de politiek niet makkelijk. Beide contrasten scherp. 'Maar je leert al doende. Je bent ook maar mens, je hebt je beperkingen, geestelijk en fysiek moet je sterk zijn. Ik kon me niet permitteren om te zeggen: ik ben ziek. Ik kon dat niet en kan dat nog altijd niet. Ik mag niet ziek worden, ik sta dat mezelf niet toe en stap over die slechte dagen heen. Omdat er een drijfveer is die je altijd mobiel en alert houdt, en je niet toestaat om een dag ziek te worden.'

'In mijn functie als lerares kon ik soms iets concreets bereiken, hoe klein ook. In de politiek ben ik met grote structurele problemen bezig en de resultaten zijn vaak niet te zien. Je wordt er vermalen tussen de hoge verwachtingen en de harde realiteit. Dat is teleurstellend maar toch zeg ik: je moet het in de politiek aanpakken, er is geen andere weg. Want alleen in de politiek worden de grote beslissingen genomen en daarom moet je blijven proberen die twee met elkaar te verbinden: het directe, concrete en het abstracte, structurele. Dat is heel moeilijk.'

De Gentenaar noteert in januari 2001 in de aanloop naar Fatma's eedaflegging voor de Senaat uit haar mond dat ze niet zal aarzelen om het thema migrantenzaken onder haar beheer te nemen. 'Ik denk dat ik die rol automatisch op mij moet nemen. Daar ligt mijn kennis, mijn kracht, mijn motivatie. Daar werk ik voor, al betaal je er een tol voor, met je privé-leven, met je gezondheid. Ik zit er nog geen twee jaar in. Ik hoop dat ik niet op een punt kom dat ik ontmoedigd raak. Dan valt alles als een kaartenhuisje in elkaar. Maar dat zal niet gebeuren. De gemeenschap waaruit ik voortkom verwacht veel van mij. En terecht. Maar dat wil niet zeggen dat ik alleen maar als migrant in de Senaat wil gaan zitten. Dat zou segregatie zijn en daar ben ik tegen. Trouwens, als ik opkom tegen ongelijkheid en

kansarmoede help ik daarmee niet alleen maar migranten.'

Als het thema haar emotioneert, kan ze fel te keer gaan. In het debat over het migrantenstemrecht kwalificeert vld-fractieleidster in de Senaat Jeanine Leduc haar als een furie. Fatma Pehlivan reageert nuchter op de kwalificatie: 'Uit haar mond vind ik dat een compliment.'

'Het moeilijke van mijn rol als politica is dat ik er nooit op afstand naar kan kijken. Ik zit er altijd middenin en moet met andere politici iets zien te bereiken. En het zijn lang niet allemaal je vrienden, ook niet binnen mijn eigen partij. Je hebt geen keus. Je kunt je niet permitteren om in de politiek alleen met vrienden samen te werken. En anders dan Vlaamse politici kom ik uit een migrantengemeenschap en sleep daardoor die problemen altijd met me mee. Ik neem daar geen afstand, of ik het wil of niet, het kan niet. Als ik thuis even een krant lees of televisie kijk, word ik alweer weggeroepen om een probleem op te lossen. Altijd word ik met die problemen geconfronteerd. Iemand die zich met het euthanasiedossier bezighoudt, kan daar volledig in opgaan, maar als hij thuis is, neemt hij daar afstand van. Voor allochtone politici gaat dat niet op. Je kunt het niet van je afzetten. Het is geen dossier. Het gaat over jou. Het maakt deel uit van jezelf. Dat maakte het moeilijker om er afstand van te nemen. Mijn achterban voelt al helemaal geen afstand tot mij. Ze bellen me op. Soms zeggen ze hun naam niet eens. Ze denken: die kent mij.'

'Maar de politiek is nu een passie voor me. Ik moet dat doen. In het debat in het parlement voel ik me heel goed. Ik heb vroeger op andere niveaus gedebatteerd, in de sociale sector. Dat is heel anders, want daar spreek je veel meer vanuit een *wij*. Maar als je dat naar een politiek niveau brengt, spreek je veeleer van een *ik*. In het begin was dat frustrerend. Ik zat een beetje met mezelf verwrongen, want ik verwoord dat vanuit het *wij*, vanuit de gemeenschap. Ik was met stomheid geslagen toen ik een politicus hoorde verklaren: "*Ik vind.*" Hier trad het individu op de voor-

grond. En daar moet ik mee leren omgaan. Ook in de commissies. Ik hoor in de discussies te vaak de persoonlijkheid, de ego's van de politici doorklinken. In het begin had ik daar veel problemen mee, dan had je het spel ook niet door. Het debat en de interventies ben je niet gewoon. Je moet een vorm van compromis vinden met jezelf en het standpunt van je partij. Je komt daar binnen in die grote politiek met de hoge ambities – ik wil iets gaan veranderen – en al snel kom je er achter dat je maar weinig kans hebt om iets te veranderen. Of iets heel marginaals. Ik heb al vaak van oudere politici te horen gekregen: rustig, rustig, dat gaat niet zo snel vooruit. Dat is frustrerend. Het is niet voldoende dat jij weet welke oplossingen effectief zijn, omdat je uit de praktijk komt. Nee, de anderen moeten het besef hebben dat wat jij voorstelt echt kan werken. Zolang dat besef niet doordringt, gebeurt er niets en beweegt er niets.'

Fatma Pehlivan moet zich waarmaken, haar bedje in de politiek is nog niet gespreid. Maar van haar kant spaart ze de eigen partij zeker niet. 'Tientallen jaren lang heeft het beleid tegenover migranten en de rest van de bevolking gefaald. In de jaren tachtig was migrantenstemrecht niet bespreekbaar in de SP. Heel lang heeft die partij zich niets aangetrokken van de hele migrantenkwestie. Altijd werd gerekend op een terugkeer van die migranten naar hun eigen land. Dat ging niet door, maar dat werd veel te laat ingezien en daardoor is er weinig en dan ook nog halfslachtig in integratie geïnvesteerd. En is het migrantenbeleid veel te lang in de zachte sector blijven zitten van sociaal beleid en symptoombestrijding. Daarom heb ik lang de boot afgehouden om echt in de SP te stappen.'

Wanneer de SP de eis tot het opnemen van het stemrecht voor migranten in het regeerakkoord laat vallen, is ze ontgoocheld, maar realiseert zich dat het niet haar laatste ontgoocheling in de politiek zal zijn. Het is duidelijk dat Fatma Pehlivan inmiddels het politiek handwerk heeft geleerd. Ze maakt er geen geheim van dat ze het parlemen-

tair debat als een toetssteen voor de democratie beschouwt. 'De parlementaire debatten zijn belangrijk omdat daar het politiek metier wordt gemaakt en bewaakt. Op het scherp van de snede, als het goed is.'

Als Fatma Pehlivan wordt gevraagd: 'Hebben de socialisten vandaag wél een visie op het migrantenvraagstuk?' zegt ze: 'Pas de jongste jaren komt er een kentering. De interne discussie is gestart. Maar zeer recent. Twintig jaar na 1982, het jaar waarin de eerste erupties van vijandschap tegenover de allochtonen naar buiten kwamen, is het nog altijd angstig stil, zijn er goede intenties, maar weinig daden. En missen we een over de hele linie gecoördineerd beleid.'

Ze ziet helder waar het beleid tekortschiet en ze formuleert haar kritiek zonder omwegen. Ze probeert het politiek jargon te vermijden om niet terecht te komen in het labrynt van halve waarheden, mistige intenties, geheime agenda's en een vleugje idealisme waarin politici ronddwalen. En ze vindt die politiek vaak kil, afstandelijk, niet echt betrokken bij de problemen die op straat liggen. 'Veel debatten gaan over alles behalve de realiteit van vandaag. Academics in de politiek hebben geen voeling met de basis, ze weten niet wat daar gebeurt. Op politiek niveau zijn dat juist mijn grootste frustraties. Ik sluit niet uit dat ik bij bepaalde onderwerpen de jongste tijd zelf op dat ander, meer abstract-analytisch niveau denk en debatteer. Omdat het op sommige momenten niet anders kan. Maar ik ben mijn roots nooit vergeten. Ik heb altijd geprobeerd die twee dingen, de kennis en de praktijk, met elkaar te laten versmelten om daardoor één rechte lijn te kunnen volgen.'

'Op de universiteit had ik waarschijnlijk die titel gehaald, daarna was ik misschien in het wetenschappelijk onderzoek terechtgekomen. Ik ben bang dat ik de band met de gemeenschap snel zou hebben verloren. Dat is niet iets wat ik achteraf construeer. Ik voel heel sterk dat datgene wat me vandaag inspireert en me de energie geeft om in de politiek werkzaam te zijn, uitgerekend die band met de

gemeenschap is. Ik kan gemakkelijk switchen van het een naar het andere, politieke debatten afwisselen met huisbezoeken. Ik las academische boeken, aan theoretische vorming heeft het me nooit ontbroken. Want als je zegt: het middenveld, hoe bereik je het middenveld, hoe mobiliseer je het middenveld, dan heb je een stuk theorie nodig en dat heb ik me toegeëigend, maar ik kon makkelijk de link leggen met de basis, ik bleef contacten onderhouden met die vrouwen en met die meisjes die mijn steun nodig hadden.'

'Er liggen veel obstakels op mijn weg. Soms ga ik er langs. Soms doe ik alsof ze er niet zijn. Soms ruim ik ze op. Maar ze liggen er altijd. In de politiek word ik elke dag met nieuwe obstakels geconfronteerd.'

De politiek en de samenleving houden elkaar, in relatie met de migranten, in een krampachtige omklemming die elk baanbrekend initiatief al bij voorbaat in de kiem zal smoren. 'Men doet het niet omdat er geen draagvlak voor is. En omdat er geen draagvlak voor is, doet men het niet. Dat is de vicieuze cirkel die moet worden doorbroken. Als we tenminste het Vlaams Blok en Dyab Abou Jahjah, voorzitter van de Arabisch-Europese Liga, willen stoppen. Het is een alomvattend plan van aanpak waaraan de hoogste prioriteit moet worden gegeven, of het multi-cultureel drama in ons land ligt in het verschiet. De klok tikt. Nóg is het niet te laat.'

De nachtmerrie van Zwarte Zondag

Het politiek establishment heeft de neiging problemen onzichtbaar onder tafel te schuiven. Als je ze niet ziet, zijn ze er niet, bestaan ze ook niet, hoef je ze niet op te lossen. Het is vaak niet de mantel der liefde waarmee de problemen worden toegedekt maar de mantel van het opportunisme.

'In deze periode schijnt vrijwel iedereen ineens te beseffen dat het debat over de migrantenproblematiek is gelanceerd. Tot nu toe niet. De interesse van de Wetstraat voor het migrantenbeleid is altijd minimaal geweest. Behalve in 1991, toen de politieke partijen ineens op die Zwarte Zondag uit een nachtmerrie ontwaakten. En politici hun ogen en oren niet konden geloven van verbazing, van verbijstering. Die Zwarte Zondag was het loon van de angst, van de frustraties. Die Zwarte Zondag was het giftig bijproduct van een wanbeleid van jaren, niet alleen ten opzichte van migranten maar ook tegenover de Vlaming. Men heeft de negatieve gevolgen daarvan toegedekt. Dat gebrek aan migrantenbeleid heeft veel onrecht veroorzaakt, ook naar de Vlaming toe. Men is ook niet eerlijk tegenover de Vlaming geweest en men is dat nog niet. De gemeenschap verandert, evolueert in de richting van een multi-

cultureel maatschappijmodel, maar het is de Vlaming nooit duidelijk gemaakt welke consequenties dat heeft. Rookgordijn na rookgordijn werd opgetrokken, waarmee de Vlaming wordt geconfronteerd. Is het dan vreemd dat hij tussen de bomen het bos niet meer ziet? Ik vind dat je als sp.a problemen moet durven aankaarten, durven zeggen: "Die mensen zijn hier, wij moeten samenleven. Maar om die samenleving menselijk te maken, moeten wij veranderen als autochtone gemeenschap. Leren omgaan met veranderingsprocessen." De Wetstraat heeft geen antenne gehad voor de tekens aan de wand, tekens van onvrede bij die Vlaamse gemeenschap. Toen wij in Gent aankwamen, werden we door de burens getrakteerd op snoepjes die door onze brievenbus werden gegooid. Tegenwoordig wordt er wat anders door de brievenbus gegooid. De sfeer is niet langer open en joviaal zoals in het begin, maar achterdochtig en zelfs vijandig. Het is duidelijk dat het politiek establishment heel lang volledig tekort is geschoten in de communicatie naar zijn eigen achterban. Maar ineens schoot men wakker op Zwarte Zondag. Al duurde het schokeffect niet lang, want kort daarna ging men alweer rustig slapen. Ik wil zonder terughoudendheid de migrantengemeenschap aan een zelfonderzoek onderwerpen en onszelf ter discussie stellen. Maar wanneer je als gemeenschap nooit betrokken bent geweest bij de belangrijke processen in de maatschappij die het lot van die gemeenschap mee bepalen, dan is de ontwikkeling waarmee we nu worden geconfronteerd te voorspellen geweest. Getto's die in Gent, Antwerpen en Brussel zijn ontstaan, zijn het logisch gevolg van een beleid van verwaarlozing, en wel verwaarlozing van een groep die politiek niets te zeggen had.'

'Zwarte Zondag in oktober 1991 is een belangrijke katalysator geweest in mijn politiek bewustwordingsproces. Op die dramatische dag die ons politiek landschap een ander en minder attractief aanzien gaf, organiseerden wij in Gent alternatieve verkiezingen als signaal naar de politiek om serieus werk te maken van het migrantenstem-

recht. Voorop zouden we toch al niet meer lopen. In Nederland was het gemeentelijk kiesrecht voor migranten al in 1986 ingevoerd. Zou de politiek de migrant zo'n fundamenteel mensenrecht nog langer kunnen onthouden? Eensgezind vonden we van niet. Wat voor die tijd was verricht, had niet veel sporen achtergelaten. In de haast om toch maar iets van goede wil te laten zien, ging men in 1989 over tot de installatie van een Koninklijk Commissariaat. Maar met alle respect voor Paula D'Hondt, die naar voren werd geschoven als boegbeeld van een nieuw politiek realisme, tot veel heeft het niet geleid. Zij heeft dan wel een groot aantal adviezen geformuleerd, maar die hadden geen enkele impact op de politieke partijen. Helemaal niet.'

'De uitslag van die Zwarte Zondag was een klap voor iedereen die de illusie koesterde dat de samenleving rijp was voor een moedige stap naar reële integratie: het stemrecht voor migranten. Want de samenleving had een ruk naar rechts gemaakt, en meer dan ooit was het belangrijk om alle open, democratische geesten op te roepen een front te maken tegen de dreiging van het extreem-rechts nationalisme.'

'Een week na Zwarte Zondag werd in de Madeleinezaal in Brussel het Europees Migrantenforum opgericht als adviesorgaan van het Europees parlement. Het thema racisme kreeg een breder, Europees kader. Veel etnische minderheden in Europa waren daar verenigd, uit migranten van Indiase, Pakistaanse herkomst, maar ook minderheden uit Bangladesh, Sri Lanka, de Filippijnen en nog talloze andere landen waren daar vertegenwoordigd. Het was een migranten-aller-landen-verenig-u-bijeenkomst. Mijn ogen gingen open voor problemen met een heel andere achtergrond. Maar veel was toch herkenbaar en vertaalbaar naar de Belgische situatie. In een spontane opwelling heb ik daar de microfoon gepakt en een emotionele tirade afgestoken tegen de schrijnende politieke situatie in België en de desolate toestand van niet-Europese migranten. Ik had op dat moment nog geen enkel politiek mandaat. Maar ik voelde

dat een ommekeer van het migrantenbeleid in de politieke arena moest worden bevochten en nergens anders.'

'Meer dan tien jaar na Zwarte Zondag moet ik opnieuw vaststellen: ook het afgelopen decennium is er geen migrantenbeleid geweest dat die naam verdient. Wat de politiek heeft geproduceerd, was niet meer dan oplapwerk, doorzichtige pogingen om de meest in het oog springende misstanden voor de buitenwereld te verbergen. Voor de rest waren de bijdragen vooral retorisch van karakter. Gratuite uitspraken in de media, fraaie maar hypocriete intentieverklaringen in het parlement. Voor de publieke tribune. Achter de schermen werden kongsi's en partijpolitieke lobby's opgezet, en er kwam een koehandel tot stand waarin programmatische prioriteiten met gesloten beurzen tegen elkaar werden uitgeruild. Achtereenvolgende regeringen hebben de andere kant uitgekeken. Om, eenmaal in de oppositiebanken, de zittende coalitie te verwijten dat ze niets ondernam. Het lijkt in de Wetstraat soms een dialoog van gehoorgestoorden.'

'Waarom duren sommige dingen zo lang? Wetenschappers die het politiek bedrijf bestuderen, wijten de traagheid van de politieke besluitvorming aan de ambtenarij, aan de communautaire bureaucratie. Het antwoord is heel eenvoudig: het is pure onwil. Geen onvermogen, maar onwil. En dus is de oplossing veel moeilijker dan het stroomlijnen en het *ontbureaucratiseren* van beleid. Omdat politieke strategen bij het taxeren van maatregelen niet naar het rendement voor de maatschappij maar naar het rendement voor de eigen partij kijken. En dus redeneren ze: wanneer je een maatregel neemt ten gunste van de migrantengemeenschap, dan speel je het Vlaams Blok in de kaart. In Vlaanderen leeft dat trauma erg sterk. De groei van het Vlaams Blok heeft te maken met de Vlaamse frustratie dat men een geschiedenis meesleept van extreme standpunten.'

'Als ik zie hoe het Vlaams Blok zich als een lopend vuurtje verspreidt, ook op plaatsen waar geen migranten wonen – daar weten de kiezers helemaal niet wie die mi-

granten zijn, en toch gaan zij mee in het gedachtegoed van het Vlaams Blok – dan is dat het beste bewijs van het falen van de andere partijen. Ze worden gestraft voor het feit dat zij niet eerlijk zijn geweest, ook niet tegenover hun eigen kiezers. Politici praten veel en vaak, maar de realiteit wordt, als het ze uitkomt, even vaak verzwegen.'

'Wat ook in de stagnatie van het migrantenbeleid meespeelt: de migrantengemeenschap wordt vergeleken met gehandicapten, met kansarme Vlamingen. Je moet de discriminatie van gehandicapten opheffen en je moet ervoor zorgen dat kansarmen zoveel mogelijk kansen krijgen. Maar je mag ze niet met migranten op één hoop gooien. Er moet een duidelijk beleid zijn: wat doen we met elke groep naar elke gemeenschap? Quotering is een idee. Velen verwerpen het. Maar het kan dan ineens weer wel als het om vrouwen gaat. We maken wetten zodat vrouwen op politiek niveau even sterk vertegenwoordigd zouden zijn als mannen. Dat is een duidelijk quotasysteem. Waarom kan het niet bij de vertegenwoordiging van migranten?'

'En wat als het Vlaams Blok Antwerpen overneemt, wat dan? Het is niet: als het in Antwerpen regent, dondert of bliksemt, dat je in heel Vlaanderen nattigheid zult voelen. Het heeft wel een aanzuigende werking, dat is zeker. Maar de oplossingen van het Vlaams Blok zijn nihilistisch en brengen ons dichterbij de afgrond. Repressie betekent niet dat je het gevoel van onveiligheid bij de mensen gaat wegwerken. Als je al die energie, dat geld en die creativiteit positief zou investeren, zou je een omslag krijgen in dit land. Maar dat is een andere weg dan die tot nu toe is gevolgd; ik ga die weg en ik hoop dat vele anderen diezelfde route zullen nemen en dat ik niet alleen kom te staan.'

'Er zijn mensen die vinden dat ze boven elke kritiek verheven zijn: hij en zijn buurman zijn goed, het zijn die anderen die niet deugen. Die mentaliteit zouden we moeten bestrijden. We moeten allemaal in onszelf kijken en dan vaststellen of wij zelf wel bijdragen tot een beter geestelijk klimaat in dit land, een klimaat waarin geen twee-

deling bestaat tussen de eersterangsburgers en de mensen uit minderheidsgroepen die verstoken blijven van een bestaan dat je als mens de kansen geeft die je in een democratie zou moeten krijgen. Er zijn mensen die zich verheven voelen boven Turken. Maar ze zitten er naast: het verschil tussen Izmir en een Vlaamse stad is minder groot dan tussen een Turkse stadsbewoner en iemand van het platteland. In Turkije stemmen vrouwen sinds 1937, pas in 1949 voerde België het vrouwenkiesrecht in. Elk Vlaams superioriteitsgevoel is dus misplaatst.'

Op gezette tijden ventileert Fatma Pehlivan haar kritiek op beleid en samenleving in de media. Soms in een rustige toonzetting, andere keren trekt ze fel van leer. Een voorbeeld van de laatste strijdwijze toont ze in een opinie-stuk in november 2000 in *De Standaard*. De opiniepagina wordt op slag een geëngageerd politiek pamflet.

Het Vlaams Blok heeft al jarenlang een uitgesproken project dat vooral in de steden leidt tot gevaarlijke concentraties van racisme. Het stemt tot pessimisme te moeten vaststellen dat de democratische partijen er niet in geslaagd zijn een werkbaar alternatief te formuleren. Integendeel, ook hun agenda wordt meer en meer bepaald door een toenemend nultolerantieklimaat, dat het samenleven tussen autochtonen en allochtonen in de komende jaren dreigt te hypothekeren.

(...)

Het imago van deze hartelijke en gastvrije Vlaming krijgt met dat alles een flinke knauw. Toen ik in 1966 als achtjarige migrant aankwam in Gent was dat wel even anders. Ik kreeg gelijk een geschenk van onze Vlaamse burens. Wij voelden ons welkom. In de jaren daarna heb ik mij altijd op mijn gemak gevoeld in mijn gastland. Ik ben vergroeid geraakt met Gent zonder mijn Turkse afkomst en cultuur te moeten verloochenen. Nu loop ik met de schrik rond dat mijn twee kinderen zullen moeten opgroeien in een

vijandige omgeving. Een op de vier autochtonen wenst niet te wonen naast een migrantengezin. Hoe moet ik aan mijn kinderen, geboren en getogen in Gent nota bene, uitleggen dat wij door een toenemend aantal mensen als paria's beschouwd worden? Ik begrijp dit welvarend land – mijn land – en zijn inwoners niet meer.

(...)

Lopen de autochtone Vlamingen nog altijd gebukt onder hun verleden van verdrukking door de vele vreemde bezetters en de Franstalige burgerij? Hebben zij dan niets geleerd uit hun 150 jaar lange emancipatiestrijd? Is de teeloorgang van de solidariteit tussen de werkmensen van welke afkomst ook, het beschamende resultaat van de decennialange strijd van de arbeidersbeweging? Hebben de Vlamingen zo'n kort geheugen dat zij vergeten zijn dat hun voorouders zelf in grote getale geëmigreerd zijn om elders hun geluk te beproeven, onder meer in Wallonië? Zijn ze zo met zichzelf ingenomen dat ze neerkijken op alles wat niet Vlaams is? Of moet ik het allemaal niet zo ver gaan zoeken en zijn de autochtone Vlamingen zonder meer kleinburgerlijke leuteraars, kniesoren, zeveraars, navelstaarders, voor wie het altijd te koud of te warm is en wier ultieme levensdoel erin bestaat zoveel mogelijk belasting te ontduiken en hun burens te koeioneren?

Over haar soms militante toon zegt ze: 'Er zijn momenten dat je geen aandacht moet vragen, maar die aandacht moet opeisen. Als je niet naar het probleem toegaat, komt het bij jou. En als dat gebeurt ben je ook al te laat. Dan zul je dubbel moeten investeren. Er wordt al aan de alarmbel getrokken sinds 1978, 1979, begin jaren tachtig. Als aan de democratische houding van Vlaanderen niets gedaan wordt, zijn niet alleen de migranten het kind van de rekening, maar verloedert de hele Vlaamse democratie tot een pure schijnvertoning. Het gaat dus iedereen aan. Niet alleen de migrant die daar in die straat woont, maar ook de

buren moet je mee hebben. Als je een investering in een migrantengemeenschap doet, doe je iets voor kinderen die deel uitmaken van onze toekomst, die onze maatschappij voor een stuk zullen dragen, niet alleen economisch maar ook sociaal-cultureel. Hoe lager het niveau van je investering, hoe groter het probleem dat je straks zult aantreffen. Waarbij de kloof met de anderen alleen nog maar breder wordt. Inclusief het veiligheidsvraagstuk. Men spreekt daar ook zomaar zonder nadenken over. Maar het zijn niet de migranten die je daarop in de eerste plaats moet aanspreken, het is een maatschappelijk probleem dat je moet aanpakken. Of je nu migrant bent of niet, dat heeft er niks mee te maken. Als je in een onderklaspositie, in een verdrukte positie zit, beginnen andere factoren een rol te spelen.'

'De criminaliteit werd met lapmiddelen geconfronteerd, een cellencomplexje van dertig gedetineerden helpt niets. Je kunt wel tien gevangenen extra bouwen, en dan is het nog niet genoeg. Dat is dweilen met de kraan open. Als je het probleem aan de basis niet oplost, helpt het niet. Dus geen gevangenen bijbouwen, veeleer afbouwen. Het is een zeer negativistisch signaal van de overheid dat zij geen alternatief heeft voor dit jarenlang beleid van onderdrukking van symptomen. Er is iets heel erg scheefs in de maatschappij. Het negatieve mensbeeld domineert: er zullen steeds meer delinquenten zijn, we moeten steeds meer gevangenen bouwen. In plaats van preventieve maatregelen neemt men repressieve maatregelen. Ik kan pas zeggen dat het goed gaat in Vlaanderen wanneer het aantal gevangenen daalt, wanneer er minder cellen komen. Niet als er meer komen zoals de veiligheidsfanatici willen.'

'Het begeleiden van jongeren moet je doen vóór ze in de gevangenis terechtkomen. Hebben ze er in gezeten, dan is het al te laat. Dat is wat we zien: het wegwerken van zichtbare problemen, stop het achter muren, dan is het er niet. De beleidsmakers lopen met oogkleppen op: het zal zichzelf wel oplossen. Maar problemen lossen zichzelf niet op. De problemen stapelen zich op, liggen nu als vuil voor onze huisdeur en nu trekken we aan de alarmbel.'

Het lijkt verwonderlijk dat de moed Fatma Pehlivan niet langzamerhand in de schoenen zinkt. Ze geeft het niet op, ook al moet de boodschap eindeloos worden herhaald, voor de betekenis enigszins doordringt. 'Ik probeer op een diplomatieke manier lastig te zijn. Ik wil wel lastig zijn, maar zo dat er toch naar me geluisterd wordt, ik moet ervoor zorgen dat de boodschap terechtkomt waar ze thuis hoort.'

De ernst van de situatie dwingt haar tot permanente strijd, tot permanente stellingname. Omdat uitstel van een beleidsverandering naar haar overtuiging catastrofale consequenties kan hebben. 'Ik heb er hoegenaamd geen moeite mee om toe te geven dat ik gefrustreerd ben en vooral bevreesd voor nog een Zwarte Zondag. Maar ik weiger – en vele allochtone en autochtone Vlamingen met mij – fatalistisch te wachten op het onvermijdelijke.'

Kortzichtigheid kan je als politicus lelijk opbreken. Door marginale problemen op te blazen, door grote problemen tot marginaliteiten te verklaren. Of door oplossingen te beloven die van elke realiteitszin zijn verstoken. Dat leidt dan soms tot grote sociale onrust, of explosies die de kosten van een directe, efficiënte aanpak vele malen overtreffen.

De tijdbom tikt

SP.A-senator Fatma Pehlivan is in één jaar tijd uitgegroeid tot de belangrijkste woordvoester van de Vlaamse migrantengemeenschap. Niet bij toeval gaven *Knack*-lezers haar eind 2002 een hoge plaats bij de verkiezing van de man/vrouw van het jaar. In de categorie België werd ze derde, nipt achter Steve Stevaert, aanvoerder van de *Teletubbies*.

De Turks-Vlaamse heeft het politiek mandaat bewust gezocht, na een veelzijdige carrière in het onderwijs en in de wereld van belangenorganisaties. Dat bestempelt haar tot een politica met veel kennis van praktische zaken, contacten, bronnen en ingangen. Ze opent deuren die voor anderen gesloten blijven. Ondanks haar onderwijsachtergrond is ze niet belerend, maar ze draagt wél een sterke overtuiging die ze op anderen weet over te brengen. Maar dat houdt ook in dat ze zich elke dag opnieuw volledig in de strijd moet werpen. Anderen hebben haar even hard nodig als zij hen. Dagelijks staat ze oog in oog met de diversiteit van de migrantenproblematiek. Ze probeert de essentie van de noden en verlangens uit die gemeenschap in heldere taal naar buiten te brengen. Wat in de praktijk betekent dat ze geregeld en voor iedereen hoorbaar de alarmbel luidt. 'Op een gegeven moment heb je de alarmbel zo vaak in je hand,

dat er gezegd wordt: "We horen haar altijd, we horen haar te vaak." Of: "We horen te vaak hetzelfde verhaal." Dan raakt men eraan gewend en geven mensen er geen gehoor meer aan. Dat gevaar bedreigt mij. Dat men pas gehoor geeft aan mijn verhaal als het te laat is, als uitkomt wat ik voorspeld heb.'

'Ik heb wel eens het gevoel dat ik alleen sta, maar dan hoor ik hier en daar stemmen van mensen die op dezelfde golflengte uitzenden en ontvangen. Het is ook niet het besef dat ik alleen sta, wat me zo bezighoudt en verontrust, maar vooral de vrees dat er te weinig geluisterd wordt naar de menselijke historie van de migrantengemeenschap. Een verhaal van onrecht en beproeving. Ik heb ook het gevoel dat men in de politieke wereld nog altijd niet snapt dat uitsstel niet langer mogelijk is, men echt moet gaan optreden, over de hele linie, en dat men er niet alleen maar een onderdeel uit moet nemen. Het hele maatschappelijk probleem moet grondig worden aangepakt. Je zult niet alleen zeer drastische maatregelen moeten nemen, maar je zult ook budgetten moeten vrijmaken die vandaag nog muurvast zitten op de ministeries. Want het probleem van de migranten is in belangrijke mate een financieel aspect. En dus een keuzeprobleem: hoeveel willen wij als overheid, op federaal en op Vlaams niveau, investeren in die migrantengemeenschap? Als je het wilt, zul je het ook kunnen. We moeten niet langer zeggen: "Hoeveel kunnen we doen?" maar: "Hoeveel willen we doen?" In het overheidsbeleid gaat het altijd andersom: eerst stelt men de vraag: "Hoeveel kunnen we doen?" en dan pas: "Hoeveel willen we doen?" Want wij menen altijd: "Als we het niet kunnen, hebben we niks te willen, einde discussie." Maar als je dit automatisme toepast op het plan van aanpak dat nodig is om de multiculturele maatschappij overeind te houden, kunnen de reflexen uit het verleden wel eens tegen je gaan werken. Deze discussie gaat voorbij aan het onderonsje van het kernkabinet. Dit alomvattend plan moet alles in de schaduw stellen wat er in ons land in de sfeer van contingency-planning te zien is geweest.'

De achterstandsituatie waarin honderdduizenden migranten in België verkeren is niet los te denken van het discriminatoir gedrag, het meten met twee maten, waarin het migrantenbeleid zich – alle goede bedoelingen ten spijt – heeft voltrokken. Discriminatie is helaas een dagelijkse realiteit, geen fictie. 'Discriminatie bestaat, dat valt niet te ontkennen. Alleen al discriminatie op naam. Wie een Turkse of Marokkaanse naam heeft, wordt onmiddellijk als volwaardig burger afgeserveerd. Ik heb er schrik van dat mijn zoon en ook mijn dochter, dat is de derde generatie migranten, afkomstig uit een niet-problematisch migrantengezin, erdoor zullen worden getroffen. Mijn zoon gaat studeren, burgerlijk ingenieur en architectuur, maar hij heeft zijn allochtone naam niet mee. Wij hebben onze kinderen opgevangen toen ze problemen hadden, wat lang niet in vele andere migrantengezinnen gebeurt. Maar daardoor zijn ze niet alleen gelukkiger dan het doorsnee migrantenkind, maar ook kwetsbaar geworden. Want ik weet niet hoe mijn zoon daarop gaat reageren als hij straks alleen al op zijn naam wordt gediscrimineerd. Hij was ongeveer twaalf toen hij een keer bij me kwam met de vraag: "Mama, mocht ik nu mijn naam veranderen? Zou dat niet beter zijn? Want eigenlijk zien ze niet aan me dat mijn opa uit Turkije komt." Mijn zoon is een doodgewone, normale jongen, een type dat je overal op straat tegenkomt. Ik vond het verschrikkelijk hem dat als twaalfjarige te horen zeggen. Ik vroeg me af hoe hij daar opkwam. Hij moet wel iets gehoord hebben, op straat of op school. Maar hij ging er niet op in welke ervaring hij als lid van de Turks-etnische minderheid met het fenomeen discriminatie had opgedaan. En hij begon de schuld bij zichzelf te zoeken, of bij zijn grootvader. Niet bij degenen die hem zoiets discriminerends hebben verteld. En hij zei: "Eigenlijk ben ik fout. Moet ik mijn naam veranderen?" Ik denk dat zeer veel jongens van zijn leeftijd met dat gevoel rondlopen, maar geen uitlaatklep hebben. De ouders kunnen die jongeren ook niet opvangen. Het zijn meestal probleemkinderen die

toch al niet meer naar hun ouders luisteren. In mijn situatie kon ik dat met mijn zoon wél uitpraten, hem erop wijzen dat hij een pracht van een naam heeft, wat de betekenis van zijn naam is, dat zijn grootvader een belangrijk man is. Het heeft bij hem niet geleid tot ontsporingen. Integendeel, toen hij twaalf was moest hij voor school een verhandeling maken: ze moesten een aantal persoonlijkheden uit deze tijd opnoemen en argumenteren naar wie zij opkeken. Hij had een drietal persoonlijkheden genoemd: Nelson Mandela, dan de soldaten van de Tweede Wereldoorlog en als derde persoon had hij zijn grootvader genoemd, mijn vader. Ik zei: "Nelson Mandela, daar kan ik inkomen, soldaten in de Tweede Wereldoorlog, ja, die mensen hebben toch ook voor onze vrijheid gevochten en ze zijn er ook voor gestorven. Maar wat doet je grootvader daartussen, een gewone migrant? Wat is er heroïsch aan je grootvader?" Hij zei: "Maar opa heeft toch heel veel achtergelaten? Hij heeft een leven achtergelaten en is uitgeweken naar een land waarvan hij niet wist wat het was, hij wist niet waar hij terecht zou komen. Hij had ook bepaalde idealen." Toen dacht ik: ja, je bent met je twaalf jaar op de goede weg. In die periode heeft hij, door onze gesprekken, door contacten met anderen en door erover na te denken, zijn migrant-zijn verwerkt. Hij is zijn roots beginnen te verwerken als een positieve invulling van zijn bestaan.'

Haar oorspronkelijke Turkse achtergrond vervult Fatma Pehlivan van trots en zelfrespect. Daarom toont ze geen begrip voor de 'cynische' uithaling van haar Gentse Agalev-collega in de Senaat, Meryem Kaçar (eveneens van Turkse origine), die allochtonen suggereerde om hun naam te laten veranderen, als antwoord op discriminatie. 'Dan worden ze op basis daarvan alvast niet meer gediscrimineerd.' Fatma Pehlivan reageerde furieus: 'Allochtone politici hebben een enorme verantwoordelijkheid. Dus moeten we vooral geen domme voorstellen indienen.' In een interview in *Knack* zegt ze in de tweede week van oktober 2002 tegen de interviewers Han Renard en Ann Peuteman: 'Als

allochtonen vandaag hun naam veranderen, moeten ze morgen misschien hun haarkleur of hun huid bleken. Dat is puur zelfbedrog. Wie zijn naam verloochent, vernedert zich. En daaraan doe ik niet mee.'

Fatma Pehlivan ziet discriminerend gedrag niet alleen als destructief, als een schending van de primaire mensenrechten maar ook als een doodlopende weg. 'Want er is geen alternatief voor de multiculturele maatschappij. Vlamingen moeten beseffen dat er nooit meer een terugkeer zal zijn naar een samenleving waarin één etnische groep alle anderen domineerde en zijn wil oplegde. Dat moet veranderen. Commentatoren en wetenschappers die het falen van de multiculturele maatschappij verkondigen, vertellen onzin. Een schoolvoorbeeld van intellectuele luiheid. Want die multiculturele maatschappij heeft tot nog toe nooit bestaan. De groepen hebben altijd naast elkaar geleefd. De multiculturele samenleving houdt in dat groepen met elkaar leven en elkaar wederzijds respecteren, dat mensen zich aanpassen en goed voelen in dat conglomeraat van culturen, maar dat is bij ons niet het geval. Er is geen interactie geweest, of althans zeer marginaal, tussen de verschillende culturen. De Turkse gemeenschap heeft op een eigen manier een antwoord proberen te geven op de problemen die op haar afkwamen. Bijvoorbeeld op het terrein van werkloosheid. Jongeren die werkloos waren, begonnen als zelfstandige. Om iets te doen tegen de uitzichtloosheid waarmee zij te maken hadden. Op het terrein van huisvesting en sociale woningen stonden wij voor een gesloten deur, wij geraken daar gewoon niet binnen. Er bestaat al een groot tekort aan sociale woningen. Wat gingen de migranten doen? Ze gingen huizen kopen die echt verwaarloosd waren. Zij woonden in die wijk. Doordat zij van de permanentie van hun aanwezigheid doordrongen raakten – wij keren niet meer terug –, begonnen ze in die huizen te investeren. Zij probeerden een antwoord te vinden op hun eigen problemen. Al blijven er altijd problemen waar een verwaarloosde gemeenschap machteloos tegenover

staat. Onderwijs, werkloosheid, je kunt daar maar een klein deel van opvangen, maar niet de hele maatschappelijke problematiek.'

'Het middenveld komt langzaam in beweging: de zelf-organisaties van migranten zijn actief, maar de scholingsgraad is laag, en alles komt op enkelingen neer. De dominante gemeenschap heeft tot nu toe drie opties gebruikt om minderheden te benaderen: je doet alsof ze niet bestaan, je doet alsof je de problemen aanpakt, maar het is verbaal beleid zonder dat het iets oplevert. Of je gaat over op het onderdrukken van wat je als uitwassen ziet, en je beperkt je tot criminaliteitsbestrijding, pressie op etnische minderheden om de normen en waarden over te nemen, een dwang tot aanpassing, en zelfs assimilatie.'

'Wat nu gebeurt, is een combinatie van repressie en verbaal beleid, met hier en daar een gunstige uitzondering van mensen die iets doen, die echt een bijdrage leveren aan de oplossing van de problemen. Maar die moet je echt gaan zoeken in de karavaan van mooiweerpolitici. Symptoombestrijding is jarenlang de gangbare beleidslijn geweest. Ik kan me voorstellen dat de Vlaams-Blokkiezers daardoor met bepaalde frustraties leven. Blokkiezers wonen in buurten waar heel veel migranten zijn ondergebracht. Niet gehuisvest maar ondergebracht. Met als gevolg dat daar veel problemen zichtbaar zijn. Als de Blokkiezers signalen afgeven naar de overheid, stuiten ze op een muur van onwil. Er wordt gewoon niet naar geluisterd. Dat is het domste wat de overheid kon doen. En het politiek cordon sanitaire waarmee men kwam, was koren op de molen van het Vlaams Blok. Dachten ze door zo'n cordon sanitaire de politieke leiding van het Vlaams Blok dood te zwijgen en de aanhang te minimaliseren? Nee, het Vlaams Blok krijgt veeleer een argument in handen om te zeggen: "Iedereen is tegen ons, behandelt ons als een besmettelijke ziekte, laten we één front vormen tegen die buitenwereld, tegen dat cordon sanitaire." En zo wordt die partij almaar groter, sterker en machtiger.'

Waar extreem-rechts zich met haar vreemdelingenfobie liet gelden, was het slechts een kwestie van tijd voordat haar politiek spiegelbeeld, een extremistische groepering van allochtone zijde, de handschoen opnam. Met Dyab Abou Jahjah, voorzitter van de Arabisch-Europese Liga in de rol van uitdager. Fatma Pehlivan bond onmiddellijk de strijd aan met Abou Jahjah. Zijn haatcampagne tegen de rol van Israël in het Midden-Oostenconflict tackelde zij met: 'Het is niet aan ons, migranten, om het Midden-Oostenconflict hier op de politieke agenda te zetten. Het migrantenthema is al delicaat genoeg. Wij moeten nu al op eieren lopen.'

Ze bestrijdt niet het grondwettelijk recht op vrijemingsuiting van Abou Jahjah maar pleit ervoor Abou Jahjah en het Vlaams Blok over één kam te scheren. 'Waarom zou je zulke extremisten als Abou Jahjah anders behandelen dan de leiders van het Vlaams Blok?'

De Jahjahs zijn zeker zo gevaarlijk als de Dewinters. Eigenlijk fungeert het onverzoenlijk, antiwesters, islamitisch radicalisme als een geheim wapen van het Vlaams Blok. Abou Jahjah is de Rattenvanger van Hameln, gedachteloos loopt de horde achter hem aan, gefascineerd door de toon die hij aanslaat. Maar ze komen uiteindelijk in het water terecht. Het verleidelijke van Jahjah zijn de eenvoudige oplossingen, het perspectief van daadkracht. We moeten overigens niet vergeten dat slechts een heel klein percentage van de minderheden daar achteraan loopt, de meesten wijzen dit soort standpunten resoluut af. Het zijn alleen de naïeften en de onwetenden die erin geloven. Van de jongeren die in Brussel tegen Amerika demonstreerden, weet de meerderheid niet eens waarover het gaat. Maar het appèl aan hun onlustgevoelens ten gevolge van uitsluiting, discriminatie, werkloosheid en algehele perspectiefloosheid verhoogt de aantrekkelijkheid van Jahjahs boodschap. In één opzicht heeft Abou Jahjah natuurlijk gelijk: de klokt tikt. Zo kan het niet verder gaan. Maar zijn boodschap is er niet een van verzoening en positivisme. Ze is er een die

onvermijdelijk de weg van confrontatie en escalerend geweld inslaat. Triest is het voor ouders die daar helemaal buitenstaan om toe te zien dat hun kinderen steeds verder van hun principes afdwalen. Ze hebben geen macht om ze te corrigeren. Die jongeren luisteren niet naar ouders, niet langer naar de stem van het gezag die spreekt, belooft maar niets onderneemt. De problemen van de wereld komen onze steden binnen, ze sluipen onze straten in. En daar wordt de strijd uitgevochten onder het toezien oog van de camera's van het mediacircus.'

'Aan de ene kant kun je begrijpen dat er radicale bewegingen zijn gekomen: er was geen uitzicht op verbetering, er was een houding van arrogantie van de dominante groepen in de samenleving tegenover de minderheidsgroeperingen. Maar de radicalen zijn doorgeschoten en hebben het respect voor menselijke waarden volledig verloren. Wij moeten dat Jahjah-achtige geluid bestrijden, Vlamingen moeten dat niet doen, wij moeten daar in onze eigen gemeenschap komaf mee maken. Al blijft er één groot probleem: minderheden die in de verdrukking zitten, hebben niet de luxe om kritisch te zijn ten aanzien van en in de eigen gemeenschap. De emancipatiestrijd van de migranten is gefnuikt door de desinteresse van de politieke overheid, door de betutteling door de integratiesector aan de ene kant en het keurslijf van de sociaal-culturele sector aan de andere kant.'

'Een belangrijk twistpunt is de rol van de islam. Hoewel politici continu beweren dat zij de islam niet verantwoordelijk houden voor de terreuraanslagen tegen het Westen, neemt het aantal deskundigen dat een strijd op leven en dood tussen de islam en de westerse cultuur voorspelt, hand over hand toe. Samuel Huntingtons *Clash of Civilizations* krijgt aanhangers.'

'In mijn jeugd jaren bad ik mee met mijn grootmoeder als zij naar Mekka boog en zich tot Allah richtte. In stilte keek ik onder mijn arm door naar de gebaren die ze maakte, naar het ritueel dat zij heel nauwgezet volgde, inclusief de

voetwassing. Mijn grootmoeder was ongeletterd maar reciteerde de verzen van de koran in het Arabisch. Na haar vijftigste levensjaar had zij die uit het hoofd geleerd. Samen brachten we de vastenperiode Ramadan door in Istanboel, en dan was er dat speciale gevoel van bij elkaar horen, bij elkaar zijn. Overdag heerste een serene rust in huis, de avonden en nachten waren vol leven. Dat was het beeld van de islam dat ik mij herinner: saamenhorigheid, verdraagzaamheid, iets over hebben voor anderen. Het schrikbeeld dat mensen in het Westen van die islam hebben, staat heel ver van mij af. De aanslagen die door moslimradicalen worden gepleegd, hebben niets met de islam te maken, hoewel ze zich daarop beroepen. Dat doen de Ieren ook die moorden in naam van het christendom, dat heeft met het echt christelijk geloof ook niets te maken. De islam mag je niet associëren met geweld, de grote meerderheid van islamieten wijst dat onvoorwaardelijk geweld af als iets kwaads. Maar dat wordt in de westerse media niet opgepakt.'

'Iets anders is natuurlijk dat het terrorisme een voedingsbodem heeft in landen en in regio's waar armoede wordt geleden; kinderen die opgegroeid zijn in ellende zijn vatbaar voor een simpele boodschap die een ander en beter leven belooft. Geweld is op geen enkele manier gerechtvaardigd, maar ik versta waaruit het voortkomt. Deze jarenlange uitbuiting van die landen door de wereldmachten is een belangrijke oorzaak. Elke welvaart gaat aan die landen voorbij. Ze worden daarnaast nog eens uitgebuit en geknecht door hun eigen antidemocratische regimes. De arrogantie waarmee wij ons in het Westen afwenden van hun noden, tekent onze morele constitutie: als onze consumptiedrift maar op gang blijft. In onze wereld wordt het superkapitalisme als een nieuwe religie aanbeden. Het Westen handelt in het eigen voordeel. Dan mag het je niet verwonderen als het onrechte deel van deze wereld in opstand komt. Wat zou je meemaken als de rollen waren omgekeerd, dan had je hier een *christelijk fundamentalisme* gehad dat aanslagen zou plegen.'

'Het terrorisme, de aanslagen, het bloedvergieten, dat is de islam niet. Een totalitair regime als dat van Saoedi-Arabië waar vrouwen worden onderdrukt, is een vriend van Amerika. Hoe moet de islamitische wereld dat interpreteren? Is het dan niet logisch dat die islamitische wereld het Westen als een bondgenoot van onderdrukkers ziet?'

'We moeten niet onbekookt te werk gaan, niet meteen naar het voorbeeld van Huntington de clash van de civilisaties afroepen. Liever zouden we ons bezinnen over wat ons te doen staat in het Westen om ons te verzoenen met een wereld die we links hebben laten liggen. Hoe reageert een jeugd die wordt gestigmatiseerd? Opstandig denk ik, verontwaardigd, met rellen en geweld, dat is niet goed te praten, niet te verdedigen. Maar zouden we daarover niet eens nadenken in plaats van de finale oorlog tegen het terrorisme af te kondigen en kritiekloos achter Amerika aan te lopen? Ik zie niet zozeer een botsing tussen de civilisaties of de wereldgodsdiensten als wel een clash tussen rijk en arm, tussen de welvarenden, zij die de materiële welstand verafgoden aan de ene kant en de misdeelden aan de andere kant van de kloof. Hoe staan de verloren generaties in onze migrantengemeenschap in het leven? Hoe moeten zij dan verder? Welk perspectief hebben ze? Ze zitten in concentratiescholen. Ze wonen in achterstandswijken. Ze worden als het vuil van de straat behandeld. Ze worden als terrorist verdacht, als een vijand in eigen huis, als dief of zakkenroller. "Ze lopen met messen." "Ze zijn drugsdealer." Wat denken allochtone jongeren dan? Ze krijgen geen baan. Ze worden geweigerd in dancings. Ze worden als eersten gefouilleerd. Ze worden uitgelachen om hun geloof. Ze worden in het openbaar vervoer als zwartrijders bekeken. Een succesvol allochtoon is een "crimineel", een niet-succesvol allochtoon is een "profiteur", uitschot. Wie dit meemaakt, dag in dag uit, wie dit meedraagt door het leven, heeft weinig kans in dit bestaan. En als er dan iemand opstaat die met goedkope slogans de verlossing aanbiedt, sla je dat aanbod niet zo snel af. Je

moet in deze samenleving wel erg goedgelovig zijn om te geloven in een betere toekomst als volwaardig lid van de samenleving. Want racisme, xenofobie en onverschilligheid zijn je deel. Als je dat als jongere opkropt, groeit er innerlijk een tijdbom, die tikt. Maar hoe lang nog?’

‘Het Westen doet onrecht aan de islam. Ik kom uit de wereld van de islam, uit een islamitisch gezin waar regels bestonden die de beschaving dienden. Zoals het steunen van mensen die het minder hadden. Wij kregen de kans om te studeren, wij waren geen radicalen die achter een geweldsfilosofie aanliepen. Verdraagzaamheid is een noodzaak, maar in onze wereld is het soms een luxe. Met onze welvaart kunnen wij het ons veroorloven om verdraagzaam te zijn of te lijken. Wij komen toch niets tekort. Maar als je niets bezit, noch enig perspectief hebt, is het enige dat overblijft het geloof, het enige om je aan vast te houden. En daarin lopen ook radicale, onverantwoordelijke Rattenvangers van Hameln rond die het volk gebruiken om hun schimmige politieke doelen na te jagen. Wij moeten de islam en het Westen met elkaar verzoenen. Er is geen alternatief om te overleven. Nog is het niet te laat.’

De toekomst zal met ons allen zijn, of niet zijn

De boodschap klinkt onheilspellend voor allen die niet van plan zijn het huidig beleid van pappen en nathouden te verlaten. Voor hen die aansturen op verandering is het een wegwijzer naar een betere samenleving.

In de eerste week van november 2002 laat Fatma Pehli aan interviewer Filip Rogiers van *De Morgen* weten dat het integratiebeleid alleen dán geen mislukking wordt als er snel harde doelstellingen komen en streefcijfers die in wetten worden gegoten.

Een aangepast minderhedenbeleid dat Mieke Vogels van Agalev voorstelt, komt te laat. Er moet een inhaalbeweging komen. Er is een integratiebeleid sinds 1989, maar de problematiek is al wel veertig jaar oud. (...) Leg alle cijfers samen: onderwijs, arbeidsmarkt, cultuur, ook criminaliteit. Wat is het aandeel van allochtonen? Vogels is op de eerste plaats minister van Welzijn, coördinerend minister voor Minderhedenbeleid in de Vlaamse regering. Paula D'Hondt, koninklijk commissaris, had een adviserende rol.

'Geef de bevoegdheden voor het minderhedenbeleid aan de minister van Begroting. Nog beter, breng ze onder de vleugels van de minister-president en migratie onder die van een federale premier. Dat zijn de cruciale, harde pos-

ten. Over vijf jaar moet de leerachterstand van allochtonen op hetzelfde niveau staan als die van autochtonen; mogen procentueel niet meer of minder allochtonen dan autochtonen daders zijn van kleine criminaliteit; moet de werkloosheid onder allochtonen teruggedrongen zijn tot het Vlaams gemiddelde. Giet dat in wetten, maak het afdwingbaar en richt op Vlaams niveau een planbureau op dat jaarlijks de vooruitgang evalueert. Lukt het niet op die manier, dan moet er maar aan quota worden gedacht om niet afhankelijk te zijn van die sectoren. Als scholen of bedrijven zich werkelijk niet bewust worden van hun maatschappelijke verantwoordelijkheid in deze, moet de overheid ingrijpen. Dan moet het maar met een schok. Voor participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt of in de politiek kon alles wettelijk worden geregeld, niet die van allochtonen. Er kwam een Octopusakkoord voor politie en justitie maar niet voor deze minstens zo explosieve samenlevingsproblematiek.'

'Soms heb ik momenten van neerslachtigheid. Dat mag niet gebeuren, want als ik met mensen praat – met gewone mensen, niet in het parlement of in de commissievergaderingen –, hoor ik: "Jij vertegenwoordigt ons." En dan besef ik: ik kan niet anders dan gewoon doorgaan. En als ik mensen ontmoet, tegenkom, die me moed inpraten, ga ik er weer voor. Na de verkiezingen van 1999, waarbij ik net verliezer was, net niet werd gekozen, liep ik in de Gentse St.-Michielsstraat de trap af naar de kaai, toen een onbekende vrouw mij achternaliep: "Ik heb op jou gestemd," riep ze, "ik wil ook dat jij doorgaat." Ik weet niet wie ze was. Dat was echt een hart onder de riem. Het was een Vlaamse, dus van die kant krijg ik ook heel veel steun.'

'Een open Vlaamse samenleving zou een mozaïek van diverse culturen en leefstijlen moeten zijn, weliswaar met een universele opvatting over de menselijke waardigheid als gemeenschappelijk draagvlak. Maar zover zijn we spijtig genoeg nog lang niet. Ik geloof nog in een positieve maatschappij, waarin men problemen wil overwinnen. Ik

wil dat geloof ook zo lang mogelijk houden. Als je dat verloren hebt, moet je eruit stappen. Dan heb je niks meer om verder te gaan.'

'Een aantal jongeren bezit niet de kracht om een positieve draai aan hun leven te geven. De maatschappelijke afwijzing betalen ze met gelijke munt terug. En er ontstaat niet alleen een verwijdering tussen de jongere en de maatschappij, maar ook tussen de jongere en zijn ouders. Omdat die ouders in een vicieuze cirkel zitten. Omdat zij negatieve signalen van buiten hebben gekregen, kunnen zij ook alleen maar negatieve signalen aan hun kinderen doorgeven. Waardoor zij geen invloed meer hebben. Die ouders willen niet dat hun kinderen in een richting gaan waar ze zich verzetten tegen de maatschappij, of een criminele kant uitgaan. Of de kant van drugs kiezen. Ik kan me niet indenken dat die ouders dat zouden willen. Maar ze staan er machteloos tegenover, omdat hun invloed alsmaar kleiner en de invloed van de maatschappij navenant groter wordt. De negatieve invloeden maken dat ze zich verloren voelen in zichzelf, zowel ouders als kinderen. Het is een vuur dat zich begint te verspreiden en je weet niet meer waar je moet beginnen met blussen.'

'Jongeren die eenmaal zijn ontspoord, zijn vaak moeilijk te bereiken. Je dringt niet tot ze door. Je kunt proberen om jongeren die van de ene strafinrichting in de andere gevangenis terechtkomen weer op het rechte spoor te krijgen. Maar daar valt meestal niets meer aan te doen. Dan blijft niets anders over dan ervoor te zorgen dat die groep zo klein mogelijk is, want als je niet ingrijpt aan de basis, zul je merken dat die groep steeds groter wordt. Waarschijnlijk zou die groep in Turkije of Marokko ook ontspoord zijn. Want het is niet omdat ze hier ontspoord zijn, dat ze in hun eigen land ook niet ontspoord zouden zijn.'

'In elke gemeenschap gebeuren ongelukken en word je geconfronteerd met maatschappelijke problemen en criminaliteit. Maar zorg ervoor dat die grote groep, die zich onzeker en soms verloren voelt, ook niet die negatieve

spiraal volgt. Sta klaar voor die groep en help ze door de moeilijkheden. Maar dat kan alleen als ze aansluiting vinden bij een maatschappij die niet discrimineert, niet vijandig is, niet altijd dat beeld naar buiten brengt dat zij een gevaar zijn voor de gemeenschap, een samenleving, en echt iets doet aan de problemen en het niet laat bij verbale ondersteuning. Dat betekent ook dat je voor de ouders van die probleemjongeren iets zult moeten doen, hen zal moeten steunen om hun kinderen te begeleiden en op te voeden.'

'Maar mijn boodschap is ook bestemd voor de Vlaamse samenleving. Wil je een democratische samenleving in stand houden die die naam waard is, dan moet je je niet alleen focussen op één groep maar op de hele maatschappij; het is niet het probleem van de migranten alleen, het is in de eerste plaats een maatschappelijk probleem. Iedereen is partij, iedereen is betrokken, iedereen wordt ermee geconfronteerd. Dat betekent dat je vanuit de overheid ook naar die mensen, Vlaming of niet-Vlaming, het belang onderstreept hoe belangrijk het is om te leren omgaan met de maatschappij, met de verschillende culturen, respect voor andere culturen op te brengen, zonder dat de ene cultuur de andere overheerst, ervoor te zorgen dat je een samenleving schept waarin je niet bedreigend naar elkaar overkomt.'

'Wij moeten leren om met mensen te leven van verschillende achtergronden, van verschillende culturen, met respect voor elkaar, man of vrouw. Wat is aanpassen aan normen en waarden? Wat zijn die normen en waarden dan wel? Zijn die anders dan algemeen-menselijke normen en waarden, respect voor de persoon en de integriteit, verdraagzaamheid? Mocht ik in Turkije leven, dan zou ik voor dezelfde normen en waarden opkomen.'

'Nu spreekt men over de verplichting om de Nederlandse taal te leren. Ik weet dat er heel veel mensen zijn die Nederlandse les willen volgen, maar daartoe niet in de gelegenheid worden gesteld, om de eenvoudige reden dat

er geen plaats is. Er zijn ellenlange wachtlijsten. Toch moet die verplichting van mij worden ingevoerd omdat dit betekent dat het beleid zijn verantwoording budgettair zal moeten opnemen. Nu is er op het politiek niveau geen druk op de ketel om het budget te vergroten. Als je die Nederlandse lessen verplicht stelt, schep je ook voor de overheid de plicht om voldoende fondsen te creëren. Dan kun je duidelijk maken dat er voorwaarden worden gesteld aan mensen die hier binnenkomen, voorwaarden die voor iedereen gelden. Op dit ogenblik is die verplichting om Nederlands te leren alleen maar van toepassing op een klein percentage. Je zit nog altijd met die grote groep waar eigenlijk niet over gesproken wordt, de groep die er volledig uitgevallen is. Om het probleem in de toekomst niet te laten aanslepen, denk ik dat je als overheid verplicht bent om deze groep mensen op te vangen en zegt: "Dat zijn de voorwaarden, het leren van de taal, maatschappelijke oriëntatie. Wij organiseren dat als overheid en zorgen ervoor dat jullie niet aan je lot worden overgelaten." De kwestie blijft uiteraard bestaan: hoe verplicht je mensen om iets te doen en welke sanctie ga je aan niet-presteren verbinden? Is de uitval groot, dan kun je zeggen: daar gaan we straks een sanctie aan verbinden. En wat die zou moeten zijn? Ik zou zeggen: spreek nog maar even niet over die verplichting en een eventuele sanctie, want ik vind de verplichting voor de overheid even belangrijk, zo niet belangrijker. Aanpassing, verplichtingen, sancties, naturalisatie, er komt nogal wat op de migrantengemeenschap af. Het is belangrijk voor de samenleving die eigen identiteit van de migranten niet te onderdrukken. Over de hele wereld zie je dat mensen er vroeg of laat tegen in opstand komen als ze van alle waarden zijn beroofd. Je ziet het aan de Indianen. Ik denk dat zij het perfecte voorbeeld zijn van hoe zoiets op termijn mislukt. Indianen zijn gedwongen in een Westers georiënteerd cultuurpatroon te leven. Eigenlijk zouden we daar een voorbeeld aan moeten nemen. Want de Indianen grijpen vandaag terug naar waarden van vele eeuwen gele-

den. Ze zijn in reservaten teruggedrongen, hebben geweigerd om zich te assimileren, zijn geen blanke mannen of vrouwen geworden. Alle pogingen om met de Indianen ook hun identiteit uit te roeien zijn mislukt. In West-Europa zou men daar de les uit moeten trekken, dat de assimilatie van etnische groepen met een eigen identiteit tot mislukken is gedoemd.'

'Als ik naar de toekomst kijk, weet ik één ding zeker: onze redding is het onderwijs voor minderheden. Dat moet op een hoger niveau komen, en voor veel meer mensen toegankelijk zijn. En dan denk ik niet aan het academisch niveau. Het gaat er niet om dat er meer wetenschappelijke papers worden geschreven, ik denk aan de praktijk. We moeten ons focussen op de jongeren die van het lager onderwijs naar de middelbare school gaan, om die te stimuleren en te ondersteunen, hun problemen te onderkennen en op te lossen. Was ik minister van Onderwijs, dan sloot ik meteen alle concentratiescholen. De witte en de zwarte concentratiescholen. Als een migrantenkind als kleuter op een concentratieschool komt, weet je al dat het kind niet zal doorstromen. De achterstand die het kind daar oploopt, haal je nooit meer op. Zelfs niet met allerlei goedbedoelde projecten. Vijftig procent van de migranten komt in het beroepsonderwijs terecht.'

'Ik denk dat wij, die van migranten afstammen, de problemen binnen die gemeenschap beter kennen dan wie ook. Als de overheid denkt dat naturalisatie, het aannemen van de Belgische nationaliteit, de problemen van de migrantengemeenschap oplost, dan is dat een misvatting. Als inwoner van dit land willen migranten hun verantwoordelijkheid opnemen. Maar daarmee is het nog niet nodig om de Belgische nationaliteit massaal aan te nemen. Het is een persoonlijke keuze van die groep mensen om te zeggen: "Ik wil dat." Maar die keuze mag niet van bovenaf worden beïnvloed of opgelegd. Want het betekent dat je als Belg meer waard bent dan als lid van een andere nationaliteit. Het is niet je identiteitskaart die bepaalt welke plaats je

inneemt in de maatschappij. Veeleer de studies die je hebt gevolgd, de klasse, de gemeenschap waartoe je behoort, en je karakter, de wijze waarop je moeilijkheden hebt overwonnen, die de plaats en de waardering binnen de groep bepalen. Je Belgische identiteit helpt je daar niet bij. Toegeven aan de druk van bovenaf om Belg te worden heeft het effect dat de persoonlijkheid van de genaturaliseerde wordt gefnuikt.'

'Bovendien ontkent zo'n idee het bestaan van Europa. Door de eenwording van Europa komt ook het Europees burgerschap naar voren; maar intussen verwaarloos je wel een grote groep van mensen zonder Europese nationaliteit, en misken je hun Europees burgerschap. Het is een tweesporenbeleid waarin tweederangsburgers ontstaan, mensen die zogenaamd niet tot de Europese stam behoren. De groepen die daar buiten vallen zullen zich nog meer terugtrekken, waarbij het risico van clashes met de eersterangsburgers steeds groter wordt.'

'Als we ons maar gedragen alsof we radicaal tegen het Vlaams Blok zijn... Velen denken dat we daarmee onze progressiviteit al voldoende hebben bewezen. Er wordt heel sterk op het Vlaams Blok gefocust, om die beweging de wind uit de zeilen nemen. Maar is het cordon sanitaire eigenlijk niet het bewijs hoe zwak we als samenleving in de schoenen staan, hoe weinig we onze eigen democratische gezindheid en instituties vertrouwen? Als we een muur nodig hebben om een rechtse ideologie buiten de deur te houden? Vanuit de politieke wereld kunnen we migrantendebatten, migrantenonderwijs, participatie van etnische groepen aan het beleid, niet meer terugdraaien. Het zullen *hot items* blijven. Misschien duurt het nog twee generaties voor we de problemen kunnen oplossen. Maar ik hou mijn hart vast, dertig jaar van verwaarlozing en het verloren gaan van twee tot drie generaties migranten werpen een donkere schaduw naar de toekomst. Je kunt niet in vijf of tien jaar recht trekken wat daar is misgegaan.'

'Als politica binnen de SP.A ben ik voorloper, ik weet

niet of dat nog tot een functie leidt waarin ik grotere verantwoordelijkheden zal dragen. Ik open deuren, ik stamp muren in, probeer de drempels zo laag mogelijk te houden, juist voor degenen die nu achter mij komen. Mensen hebben mij gevraagd om daar te gaan staan waar het debat wordt gevoerd. Zij die geen stem hadden, wisten zich vertegenwoordigd door iemand die zich met hart en ziel aan hen had verbonden. Ik zou het toejuichen als er een ministerpost kwam die deze bevolkingsgroepen een kader zou geven. Maar als zo'n post alleen maar een symboolwaarde heeft en niet door de bevolking breed wordt gedragen, heeft het geen zin om zo'n ministerpost voor Migrantenzaken te installeren en kan dat zelfs averechts werken. Het gaat erom dat de bevolking dat aanvaardt. We moeten de bevolking bewust maken van het belang van die inbreng van de migrantengemeenschap. Maar vandaag is er nog veel tegenkating van de politieke wereld om dat te verwezenlijken. Ik zie het als mijn taak om samen met anderen ervoor te zorgen dat die tegenkating verdwijnt of ten minste wordt geminimaliseerd.'

'Die discussie over het migrantenstemrecht is na de senaatsstemming in maart 2002 voorlopig voorbij. Dat hoofdstuk is afgesloten. Wat in 1982 is begonnen, heeft niet tot een doorbraak geleid. Wij hebben die kans gemist. Als democratische samenleving hebben we gefaald. We zullen ervoor blijven vechten dat migrantengroepen, minderheidsgroepen uiteindelijk volwaardig in onze samenleving kunnen participeren. Als het parlement zich afzijdig blijft houden, zal het debat zich zonder twijfel naar de straat verplaatsen, naar de getto's, met alle risico's die daaraan verbonden zijn. Ik heb in meer dan genoeg betogingen meegelopen en meer dan voldoende demonstraties mee georganiseerd om te weten dat het wanhoopssignalen zijn. En die geef je waar je nergens licht ziet. Maar ik heb het gevoel dat de politieke wereld langzamerhand tot het besef komt dat de maatschappij die wij hebben opgebouwd in de tientallen jaren achter ons, hoognodig ter discussie moet

worden gesteld. En dat kan alleen in de politieke arena.'

'Ik neem vaak afstand van het politieke circus, ik loop daar rond in de Wetstraat en stel mij vragen, ook over mezelf. Je draait mee, maar ik wil niet meedraaien, ik wil mij verzetten, ik wil zeggen wat ik denk, tegen wie dan ook. Als het niet vooruitgaat, wil ik het laten escaleren, als dat nodig is. Al moet je soms diplomatieke middelen gebruiken en precies het goede moment uitkiezen om alarm te slaan. Wie dat al te vaak doet, wordt querulant, niet meer ernstig genomen en verliest zijn plaats op het podium van de macht.'

'Er is geen beroep dat zoveel beslag legt op jezelf, het vreet je helemaal op. Ik houd stand, maar hoe lang nog? Mensen zijn hard. Als de verkiezingen naderbij komen beschadigen mensen elkaar. Op de achtergrond staan anderen klaar om je plaats in te nemen. En niemand die een traan zal laten. Zo is de politiek. Een spel dat te ernstig is om het over te laten aan overambitieuze, egocentrische wolven.'

'Ik sta er gelukkig niet alleen voor. Ik krijg steeds meer medestanders en het geeft me hoop dat ook anderen het beginnen door te krijgen, niet alleen in de migrantengemeenschap maar ook in de Vlaamse gemeenschap. We hebben niet veel tijd en we kunnen het ons niet permitteren om nóg een generatie te verliezen. We zijn op een keerpunt gekomen, op beleidsniveau en in de politieke partijen zelf, we moeten die discussie over een nieuwe verhouding tussen autochtonen en allochtonen heel diepgaand voeren. De toekomst zal met ons allen zijn, of niet zijn.'

'Ik geloof dat mijn dromen signalen uitsturen. Net voor ik tot senator werd gecoöpteerd, droomde ik van mijn grootmoeder. Sinds haar dood, in 1986, had ik niet meer van haar gedroomd. Grootmoeder was een sterke vrouw. "Gekke Sadiye", noemden de kinderen in Istanboel haar, omdat ze elke keer als we op straat ruzie hadden, als een furie naar buiten kwam om ons te verdedigen. "Laat je niet doen,"

zei ze altijd. Ze kwam op voor haar rechten. Ook in huis was zij de baas. Had ze de kans gekregen om te studeren, dan had ze zeker een voortrekkersrol gespeeld in de maatschappij. Mijn familie zegt dat ik op haar lijk. Dat ze in mijn droom verscheen, was voor mij een teken dat ze me steunde.' (...) 'Ik droom eigenlijk van een wereld als een groot huis met veel kamers waarin verschillende culturen leven. Hun deuren staan open, en centraal in het huis is er een grote rotonde waar iedereen elkaar kan ontmoeten. Als je er behoefte aan hebt, kun je je terugtrekken in je eigen kamer, je roots zoeken en uitdiepen wat van jou is. Maar evengoed kun je een andere kamer binnenstappen zonder gediscrimineerd te worden.

Ik wil niet dat Vlaanderen een nachtmerrie wordt. Ik blijf hoopvol. Ik geloof dat de Vlamingen de gastvrijheid, die ze hadden, zullen terugvinden. Zoals ik al zei: "Dromen sturen signalen uit." En voorlopig heb ik nog niet van Filip Dewinter gedroomd.'

Fatma Pehlivan in *De droom van...* door Lieven Sioen in *De Standaard Magazine* (9 maart 2001)

NAWOORD

De Wetstraatpolitiek heeft het jongste jaar ogenblikken van grote spanningen doorgemaakt, op binnenlands en buitenlands niveau. Nepal, Francorchamps, Borgerhout, zonder probleem kan de lijst met een tiental crisismomenten worden aangevuld. Opmerkelijk is dat de politieke vijver van de Wetstraat zo snel tot de oude rusttoestand terugkeert. Dat verontrust me, want de politiek moet een levend instituut zijn waarin de burger zich herkent.

Het migrantenvraagstuk is het meest controversiële thema van de jongste jaren. Als mensen van allochtone herkomst hun verhaal doen, ontaardt dat meestal tot een jammerklacht van gemiste kansen, onbegrip en onwil. De eigen verantwoordelijkheid voor succes of falen wordt verwaarloosd.

Ook gebeurt het zelden dat iemand aan het woord komt die terugziet op een succesvolle maatschappelijke carrière. Dit soort overwegingen is voor mij aanleiding geweest om dit boek te schrijven. Ik wilde geen lamentabel verhaal schrijven over de fouten van anderen, ik wilde mijn levensverhaal schrijven waarin ik misstanden signaleer en mogelijke oplossingen aanreik. Ik wil een steen in de vijver van de Wetstraatpolitiek gooien, omdat de democratische rechtsstaat niet zonder kan.

Velen hebben me geïnspireerd bij het schrijven van dit boek. Ik kan ze niet allen bij naam noemen omdat het ri-

sico bestaat dat ik een enkeling – ten onrechte – vergeet. Maar op mijn weg door het onderwijs, het verenigingsleven, de Turkse vrouwenvereniging (GTKB), in de federaties van migranten en bij de pedagogische begeleidingsdienst zijn er velen geweest die me de kracht gaven om door te gaan. Dat geldt ook voor die talloze naamloze kiezers van Turkse en Vlaamse herkomst die mij hun stem gaven en mijn weg naar de Wetstraat hebben geplaveid.

Als ik toch enkelen noem, is het omdat ze een heel speciale plaats in mijn leven hebben, zoals mijn vriendin Ayse, mijn steun en toeverlaat Sylvain Van Labeke, Nadia Merchiers, mijn ouders Idris en Zehra, die ik dank voor de opvoeding die mij heeft gemaakt tot wat ik ben. Mijn kinderen Meltem en Mahir, die bij mij het geloof in de jongere generatie helemaal hebben hersteld, en ten slotte mijn man Kani, iemand die me onvoorwaardelijk heeft gesteund, met een begrip en geduld voor mijn lang niet makkelijk karakter, dat aan het bijna bovenmenselijke grenst. Kani is ook de man die in mijn engagement een belangrijke rol heeft gespeeld, het politiek engagement dat me in staat stelt dit politiek mandaat op te nemen en tot een goed einde te brengen.

